

ELS VALENCIANS

PINTATS PER ELLS MATEIX

Enric Soler Godes

I

SICANIA POPULAR

2

S I C A N I A

SICANIA Editora

Edita llibres en llengua valenciana, extenent-se a totes les rames de la cultura

SICANIA Mensual

Revista suspesa, de moment per reformarla; queden algunes col.leccions completes a les que se'ls ha afegit una portada, index i van relligades:

En holandesa valenciana. 225 pessetes

En rústega 130 »

SICANIA Antiquària

Llibres rars, antics, gòtica, incunables i exhaurits.

Demaneu catàlegs.

S I C A N I A

Apartat 1056

VALENCIA

Administració: Gregori Mayáns, 8, II.^a

Telegrams: SICAN

Teléfono: 33-17-09

ENRIC SOLER GODES

ELS VALENCIANS

PINTATS PER ELLS MATEIX

GRAVATS DE LA EDICIO DE 1859

UNIVERSITAT JAUME I
BIBLIOTECA

1003118259

VALENCIA

N. R. 3284-62

Dipòsit Legal: V. 1 310-1962

Encetament

Aquest llibre que teniu a les mans és una nova Sèrie de SICÀNIA que titulem Sicània Popular (SPp.), i en aquesta Sèrie procurarem lectures que interessen al poble valencià i per tant, aiximateix, que siguen de preu assequible i convenient per a totes les butxaques. Paper apropiat, lectura fàcil i tamany que permeta ésser un bon company per dur-lo damut i llegir-lo en estones lliures.

Comença la Sèrie el llibre que esteu llegint: "Els valencians pintats per ells mateix", per Soler Godes; treball que no és precisament una traducció de *Los valencianos pintados por sí mismos*, obra aquesta huitcentista escrita per varis autors, prou llaugerament per alguns d'ells; un dels quals dia coses tan pelegriues com aquesta: *Ninguno de los naturales de las "provincias" de que se compone la monarquía española se presta a un estudio tan profundo y filosófico, a nuestro modo de ver, como el de la "provincia" de Valencia...*

De manera que per a tal autor eren més valencians els de Requena i Utiel, posem per cas, que els d'Alacant i Castelló.

Així s'escriu la Història Valenciana.

I així hem arribat a la situació actual de divorci entre les tres parts en que fon esquarterat el Reialme de Valencia; on cadascuna d'aquestes "provincies" tira per a ella sens comptar amb les altres dues valencianes i a voltes contra aquestes inconscientment, per manca d'una intel·ligència mínima que fera més efectiva la pròpia missió interprovincial aprop de l'Estat, en ningú cas; puix que quan eixa intel·ligència manca no mai es troben punts d'interés comú que defendre a l'ensem ni menys es busquen.

Per això Valencia rares voltes ha tingut memòria per al seu passat especialment entre les autoritats ciutadanes i no digam de les "provincials", per ço que haurem d'evocar de tan en quan el magnífic gest de l'alcalde Labordeboix intentant crear la Mancomunitat Valenciana de les tres "provincies" a exemple de Barcelona, i devem recordar-ho agraïts i esperançats, per si un dia trobem un ambient propici per realitzar una intel·ligència interregional prometedora de dies de més prosperitat literària, econòmica i social.

Es diu que les coses mortes ben mortes estan; però entre nosaltres hi ha encara caliu; una cosa viva que van arraconant cada volta més les classes que devien donar exemple i el donen al revés; ens referim a la nostra llengua, llengua de cultura, la Llengua Valenciana, el qual monument perenne està ahí com far que illumina i pareix extingir-se; de tan en quan, però, com vegeu ara, reviva amb gest irat per a dir als va-

lencians que no vol morir i que com llàntia votiva espera l'oli dels devots per tornar a ésser.

El treball que segueix de Soler Godes, el fecund escriptor i treballador valencià sens límits per la renaixença de la Valencianitat, és un poc d'eixe oli que cal; estudi crític, amé no obstant, de l'obra original el qual títol tradueix; la seua lectura fàcil farà que en acabar vos parega massa curta i res no serà d'estrany que la torneu a llegir.

Soler Godes vos espera.

SICÀNIA

Brançal

La nova vingué de França, més exactament de Paris; cor del món, que ha segut i serà la iniciadora de totes les modes artístiques i literàries.

I de Paris ens arribava a començos del segle passat un llibre curiós i on es descrivien un grup de tipus, de tots els estaments socials, els més representatius de la vida francesa.

El llibre botà els Pirineus i no trigà Madrid a fer el mateix i a mitjan del segle passat aparegué a les llibreries, *Los españoles pintados por sí mismos* (1), escrit per varis autors i ilustrada amb cent gravats. En aquesta obra hi han noranta huit retrats de tipus castellans, andalusos i gallecs que vivien a Madrid. Més que tot es refereix a la gent de la *Meseta*, no hi ha rastre de valencians, ni catalans, ni balears. Poc després, u dels col·laboradors d'aquesta obra, Antonio Flores, que havia fet els retrats de *El Barbero*, *La Santurrona*, *El Hortera* i *La Cigarrera*, no satisfet amb l'objecte que portava aquella obra, publicà un llibre titolat *Doce españoles de brocha gorda* (2), com a complement de l'anterior.

Al mig de l'allau de novel·les que descriuen costums d'altres països —comentava un crític de

l'època— causant greu dany a la nostra literatura, no devia passar desapercebuda una obra com aquesta escrita amb un llenguatge castís i un estil festiu i agradable. El llibre en sí era més que tot una pintura daguerreotípica dels costums contemporànis i una collecció de retrats fidelment copiats, de tipus dignes d'ésser coneguts; tot això voltat dels atractius d'una acció dramàtica i interessant.

No és freqüent —segua— l'aparició de produccions d'aquest gènere, purament espanyoles, que la premsa no està en el deure de cridar l'atenció cap a elles, perquè el públic puga distingir-les al mig de l'abundor de traduccions i apanyaments que el persegueixen en el teatre, l'acacen en forma d'entregues o volums i envaeixen les llars per sota les portes apegades a la part inferior dels adormidors articles de fons.

Varen anunciar-se els *Doce españoles de brocha gorda* com una collecció de tipus solts, que pogueren servir de complement a l'obra bigarrada que amb el títol de *Los españoles pintados por sí mismos*, exposà al públic una nombrosa galeria de quadres o retrats; uns fets per hàbils mans, borrons informes altres grollerament pintats, paròdies moltes, els originals dels quals no existeixen a Espanya. El senyor Flores sembla volgué aplegar en un volum els tipus oblidats en aquella llarga collecció, en la qual es donà de vegades la preferència a especialitats que no constituïen ninguna classe.

Per poc estigué que *Los españoles pintados*

por sí mismos no sortiren a la llum de les lletres segons explica l'escriptor D. Ramón de Mesonero Romanos en les seues famoses *Escenas matritenses* (3). El darrer capítol d'aquesta obra es titola *Contrastes* i està dedicat a fer els retrats d'una sèrie de *tipos perdidos* i *tipos hallados*. Pels anys 1843 al 45, l'escriptor castellà començà a escriure una tercera sèrie de la revista de costums contemporànies "i per a fer més picant i sensible el contrast de les presents amb les passades, ideà posar a cada u dels tipus que ha produït la moderna organització del país, altre dels anàlegs en influència que representara l'antiga". Però quan començà la tasca aparegué el prospecte anunciant *Los españoles pintados por sí mismos* i Mesoneros fón invitat pel senyor Boix per a formar part de la redacció d'aquella obra notable, escrivint els articles dedicats a *La Patrona de huéspedes* i *El pretendiente*. Possiblement, d'haver publicat Mesonero Romanos els seus tipus, l'editor Boix no s'hagués compromés amb una obra com aquella.

* * *

València, que ha viscut i viu una mica massa d'esquena a Barcelona, i una mica massa de cara a Madrid, no va voler ésser menys i a les acaballes de 1859 feia sortir als aparadors de les llibreries *Los valencianos pintados por sí mismos* (4).

En el fons la idea no estava desencertada ja que es tractava d'aplegar en lletres de mole i amb la seua corresponent part gràfica, tots aquells tipus populars més representatius d'una València, que pel camí del progrés, anava a desaparèixer. Així llegim al *Diario Mercantil* del 2 de març de 1859: "Dins de pocs dies vorà la llum l'obra que alguns escriptors d'aquesta capital estan escrivint, amb el títol *Los valencianos pintados por sí mismos*. Heus ací molts dels tipus que comprendrà l'obra i els escriptors encarregats de tractar-los".

El femater, per En Pasqual Pérez. *El tramusser*, pel mateix. *El terror*, pel mateix. *El cacauer*, pel mateix. *El síndic del Tribunal de l'Aigua*, pel mateix. *El valencià*, per En Josep Sabater i Ujeda. *La valenciana*, pel mateix. *El caçador de l'Albufera*, per En Francesc de Paula Gras. *El colom-baire*, pel mateix. *El xiquet de Sant Vicent*, pel senyor Nebot. *El clavari de les festes de carrer*, pel mateix. *El porta-violons*, pel mateix. *El granerer*, per En Cristòfol Pasqual i Genís. *El foguerer*, per Eduard Solanich. *El velluter*, per En Silvestre Rougier. *El palleter*, per En Francesc Puig i Pasqual. *El llautinent*, per En Josep Franch. *El tartaner*, per En C. Calvo i Rodríguez. *El cafeter*, per En Pere Yago. *La panollera*, per En F. A. Díaz. *El barraquer*, per En Rafael Blasco. *L'orxater*, per En Josep Pallarés. Molts d'aquests articles estan ja en poder de l'editor —i afegia—, l'edició serà luxosa i adornada amb excel·lents gravats.

Açò dia el prospecte anunciador però després, alguns dels tipus com *El colombaire*, *El llautinent* i *L'orxater*, no aparegueren i dels col·laboradors manquen els noms d'En Eduard Solanich, En Silvestre Rougier, En Josep Franch, En F. A. Díaz i En Josep Pallarés.

Pocs dies després, el mateix periòdic anuncia-va: "S'ha publicat ja el primer fascicle de *Los valencianos pintados por sí mismos*, obra que està donant a llum el conegut editor Ignaci Boix, i que recomanem a totes les persones que tracten de conèixer els tipus i costums del nostre país" Aquest fascicle conté *El valencià*, escrit per En Josep Zapater i Ujeda, i va acompanyat d'una làmina tirada apart —i afegia—, també s'ha repartit el primer fascicle de les poesies del festiu escriptor En Josep Bernat i Baldoví, amb un paregut retrat litogràfic de l'autor.

El 17 d'abril llegim que els darrers fascicles repartits contenien els següents articles: *El cacauer* i *La torratera*, per En Pascual Pérez i Rodríguez. *El barraquer*, per En Rafael Blasco. *El síndic del Tribunal de les Aigües* i *El capellà de les Roques*, per En Vicent Boix. *El cafeter*, per En Pere Yago, i *El pescador de canya*, per En Francesc de P. Gras.

L'èxit d'aquesta obra degué ésser gran ja que estant en publicació sembla que uns quants escriptors anaven a fer una "galeria femenina de retrats literaris, segons les noves que portava la premsa: "En breu es publicarà el prospecte de la nova obra que ahir anunciàvem, *Las mujeres*

pintadas por nosotros". Entre altres articles que no recordem en aquest moment, apareixeran els de *La sogra*, per N'Eduard Inza. *La dona del poble*, per N'Emili Castelar. *La viuda rica*, per N'Eduard Pérez Pujol. *L'esposa*, per En Marià Carreras i González. *La dona de noble estirp*, per En Vicent Boix. *La mare*, per En Felip González del Campo. *La beata*, per En Josep Bernat i Baldoví. *La mestra de xiquetes*, per En Francesc Puig i Pasqual. *La criada*, per En Josep Zapater. *La jamona*, per En Pelegrí García Cadena, i *La dona amor*, per En Rafael Blasco. Però la cosa no degué passar de l'anunci.

Conforme avançava l'any, avançava l'obra. A les acaballes d'abril es publicaren els fascicles 10 i 11 que tractaven de *El granerer*, *El clavari del gremi* i *El terrer*; aquests fascicles anaven acompanyats de tres làmines tirades apart. L'editor havia conseguit millorar la qualitat dels gravats i en els fascicles pròxims —s'anunciava— apareixeran làmines molt superiors a les que han vist la llum fins el dia.

A mitjan de maig es pegà una bona empenta i van publicar-se sis fascicles, del 12 al 17, corresponents als següents tipus: *El torroner*, *El barquer de l'Albufera*, *El colloquier*, *El tramusser*, *L'hisendat valencià*, *El palleter*, *La revenedora*, *El cocoter*, *El porta-violons*, *El tabaler* i *L'adorniste*.

A maig l'obra, amb la publicació dels fascicles 18 i 19 anava també cap a la seua fi. Els tipus que veien la llum del sol eren: "*La rifeira*, per

En Joaquim Serrano i Cañete. *El coquiller*, per En Rafael Blasco. *El velluter*, per en Rafael Blasco, i *El rager o maerero*, per En Joaquim Pardo de la Casta.

Després es pert el rastre del llibre i passen els mesos i s'arriba fins el 31 de desembre de 1859 sense que el *Diario Mercantil* diga res més.

• • •

Encara que escrit amb l'estil enfarfegat del romanticisme, *Los valencianos pintados por sí mismos* és un llibre força interessant, perquè és un retrat fidel d'una època, d'uns costums, d'una mena de viure molt nostra. El pròleg, d'autor anònim, és una pàgina clàssica de la forma literària d'aquells temps i per això el reproduïm :

“Segons la premsa que es done a destruir i inutilitzar aquest segle de vies de ferro i de cables elèctrics, és de presumir que la tasca dels futurs arqueòlegs, quan tracten de treure i reconstruir la societat actual serà quelcom més rude que la dels arqueòlegs presents quan es proposen treure a la llum i reconstruir les societats passades. Una destrucció intel·ligent i presumida com la nostra, és més mortífera i absoluta que una orba i brutal com la dels bàrbars. Les generacions guerreres que varen brostar en el món encara jove i gemat, al passar unes sobre altres, trepitjant-les, no les feren pols del tot. Palmira, Eborà, Menfis i Nínive, ens guarden els seus llibres, ca-

ràcter i quadres de marbre i granit: el Vesubi ens ha conservat per espai de divuit segles dintre d'una aparador de lava a Herculano i Pompeia; és a dir, a una Roma d'ahir, a Roma material i sensual amb les seues magnificències i trivialitats, a Roma religiosa i filosòfica amb els seus temples i palimpsestos. Què guardarem nosaltres a la societat del segle quaranta? Res. Haurem apagat la ciència de l'arqueologia, llevant-li la base i l'objecte... A no ésser que aquest tèrbol i abrivat riu que diuen temps, a l'arrençar a l'oceà de l'eternitat a l'home i a les seues coses, escupi a la vora amb la violència de la corrent algun fragment informe, que arreplegue un encuriosit, i li servisca de pedra per a reedificar el que ja no existirà. I si la pedra fora per casualitat el llibre que segueix a aquestes reflexions, seria una troballa no despreciable, perquè en ell trobaria condensats i concrets, elements que pel sistema ordinari d'estudi i investigació fora ardu, quan no impossible d'obtindre.

"Tal vegada li semble algú sobradament greu i didàctica l'entrada d'un llibre, en el qual la societat es veu quasi en la seua totalitat contornada per caricatures. Però a més de que aquestes caricatures són una veritat, així com els dits alts interessos de la humanitat no són sino farsa, quan es descendeix a analitzar-los sense passió; aquesta publicació representa un fi eminentment moral i de doctrina, i massa enllaçat amb l'estudi de l'home, per a demostrar el seu interès per altra via que per la que hem escollit. Al lector

tocarà decidir si hem alcançat a omplir l'important objecte que ens inspira la idea de recollir a tota presa, i fixar d'una manera permanent, tipus que tal vegada no tarden en desaparèixer.

”En aquest gènere de treballs literaris, segons la general creència, els francesos foren els primers en pendre la iniciativa, quan donaren a la llum *Els francesos pintats per ells mateix*; seguint-los els espanyols amb altra galeria de tipus nacionals publicada a Madrid en 1844. I encara que és indubtable que abans que aquells y aquestos, un valencià va dedicar-se a les acaballes del segle passat, a estereotipar en vers, i amb una sencillez i veritat admirable molts dels originals que ara es presenten a escena. El valencià fón Carles Ros, ben conegut dels amants de la literatura llemosina; de qui *El Cid*, periòdic que es publicava en aquesta ciutat en 1848, traslladà als seus fulletons alguns tipus. Carles Ros escrigué a finals del segle XVIII; lo qual és prou per a deixar consignada la prioritat del pensament a favor de la nostra nació i de nostra “provincia”. Bé que, encara sense això, quina altra cosa són, sinó *Els valencians pintats per ells mateix*, molts d'aquestos colloquis, que van d'immemorial en boca del vulgus, i servixen de distracció a la gent del poble, pronunciats per una espècie d'improvisatori, amb gràcia inimitable, i gust local sense comparació? Què altra cosa són sinó tipus traçats pel pinzell més o menys destre, més o menys delicat; però sempre veritables, sempre vius, sempre originals?

”Continuem, puix, sota altra forma, sota un sistema filosòfic i intencionat, el pensament de Carles Ros. Escrivim per a la posteritat, i també per a nostres contemporanis. Paguem un tribut a les bel·leses que van deixar-nos els àrabs; fixem una imatginació fugitiva, abans que l'esborre la pesant mà del temps; i dissequem, per dir-ho així, per a conservar-les vàries plantes indígenes, que per altra sort amenacen esgotar-se i confondre's amb la pols que les va produir. Fins el moment en què el pintor i el director hagen eixit airoament amb el seu propòsit, no són ells els cridats a fallar. Ho són els espanyols que llixquen l'obra i amb la seua simpatia a favor d'ella compten a la bestreta, no menys que amb la seua benevolència, la justificació de la qual resideix en la classe, tendències i fi del llibre que les somet. Per això vàrem acometre confiadament l'empresa, per això li donem fi; i per això els “valencians” compareixen com són, al davant del gran jurat nacional, del que a la vegada no tarden pot ser en formar part, per a jutjar i aprendre dels demés, així com els demés podem ara estudiar-los a ells, i traure de l'estudi ensenyances profitoses”.

• • •

Fet un reposat i agradós descans en el rebedor del llibre, com és el pròleg, passem a dins i furonem per les seues pàgines on hi ha molt que vore i molt que contar.

Los valencianos pintados por sí mismos forma un volum de 21'5 × 15'5 cms., i porta 45 gravats signats uns per Mullor i altres per Navarrete que són uns documents gràfics que completen i valoritzen l'obra, ja que ens donen una sèrie de retrats veritables d'aquella època.

Hi ha dos falles que senyalar. La taula del llibre porta la llista de 44 retrats de valencians i al text apareixen 45, puix no cita la taula *El coquiller*. Per cert que el valencià núm. 22, que a la taula va com *El caçador de l'Albufera*, al text apareix com *El barquer de l'Albufera* i el dibuix així el representa.

De tots els valencians que fan la processó per aquest llibre, tres són descrits en vers: *El graner*, *El colloquier* i *El cocoter*. I porten alguna refilada poètica: *El cafeter*, *El torroner*, *El coquiller*, *El tabaler*, *El coeter*, *La revenedora*, *La panollera*, *El corredor de joies*, *L'aristòcrata valencià* i *La valenciana*.

El retrat de *El femater* fón publicat amb alguns canvis al diari *El Cid*, en els números dels dies 23, 24 i 25 de setembre de 1848. *El terrer* es publicà abans també al periòdic *El Sueco*, en els números 7 i 14 del mes de novembre de 1847. *El torroner* fón reproduït en l'"A B C" de Madrid del 22 de desembre de 1957. *El velluter* és d'autor anònim, i dos dels retrats literaris porten data: *El torroner* va datat a Sueca el 10 d'abril de 1859, i *El caçador de l'Albufera*, va datat a Madrid en el 21 de març de 1859.

En aquesta processó de tipus populars —com

en totes les processons— no van tots els que devien anar i va qui s'havia d'haver quedat a casa. Vull dir que falten i sobren tipus alhora. Per exemple, no està *L'adobador de cosis i llibrells* a no ésser que aquest ofici llavors no existira, ni *El venedor d'arrop i talladetes*, ni *El músic de poble*, ni *El venedor d'aigua de civada*, ni *El colomnaire*, ni *El jugador de pilota*, ni *L'orxater*, ni *El xocolater de Torrent*, aquest darrer pot ésser per que ja estava *El granerer* i dos tipus del mateix poble era massa. I sobren tipus que estan arreu en altres pobles sense diferències notables com *El fiel de fechos*, *El pillet del Mercat*, *L'aristócrata*, *L'hisendat*, etc.; clar està que més val pecar per massa, que per menys. Més val que en sobren que en manquen.

Veient aquest mostrari de tipus populars podriem classificar-los en quatre classes:

Tipus que han desaparegut:

El cocoter, *El coquiller*, *El rajer o maerero*, *El femater*, *El palleter*, *El porta-violons*, *El fiel de fechos*, *El cafeter*.

Tipus que es troben arreu:

El barraquer, *El clavari del gremi*, *L'hisendat*, *L'adorniste*, *El peixcador de canya*, *El foguerer*, *La rifeira*, *El clavari de les festes de carrer*, *La pescatera*, *El pillet del Mercat*, *La revenedora*.

Tipus que han evolucionat:

La panollera, *El tartaner*, *El cacauer*, *El terrer*, *El tramusser*, *L'aristócrata valencià*, *La carabassera*.

Tipus genuïnament valencians que encara perduren :

El torroner, El dolçainer, El síndic del Tribunal de les Aigües, El capellà de les Roques, El coeter, El coredor de jòies, El caçador de l'Albufera, El torrentí, El colloquier, El tabaler, El formatger, L'obrer del Corpus, El granerer, La porratera, El paeller, El xiquet de Sant Vicent, El velluter, El valencià, La valenciana.

Com diu la portada del llibre, aquesta obra "d'interés i luxe" fón redactada per varis distingits escriptors. Puix bé, amb els autors dels articles o retrats passa el mateix que amb els personatges; els hi ha d'una solvència i d'una popularitat reconeguda, quan altres són sinó completament, quasi desconeguts.

U pensa que l'obra fón escrita per gent de tota mena i que l'editor o encarregat no va filar prim en cercar els col·laboradors. Això no vol dir que hi hagen treballs de baixa calitat literària, no. El llibre té un to molt discret i uniforme, però estranya trobar al costat d'En Vicent Boix, del Baró de Corts, de Bernat i Baldoví, d'En Cristòfol Pasqual i Genís, d'En Rafael Blasco, d'En Pelegrí García Cadena, d'En Pasqual Pérez, noms que no diuen res com En Filibert Abelardo Díaz, En Lleonard Calvo, N. del Villar, En Manuel Calvo, En Pere Yago o escriptors que signaren sols amb les inicials com E. S. M. i G. H. M.

Fa estrany no trobar noms que llavors ja so-

naven i que estaven en edat de fer coses com Teodor Llorent i Vicent W. Querol, que eren elements distingits en *El Liceo* i en l'*Academia Artístico Literaria* i tots dos premiats en els Jocs Florals de 1859, o escriptors populars com Eduard Escalante, Rafael M.ª Liern, Benet Altet i Ruate, Josep M.ª Bonilla, Jacint Labaila, Josep Santmartí i Aguirre, Feliu Pizcueta, Ramon Lladró i Mallí, Jaume Peiró i Dauder, Rafael Torromé, etc.; però així és i així ho hem d'acceptar.

Passem ara a donar notícia dels col·laboradors més coneguts.

Vicent Boix i Ricarte. Va nàixer a Xàtiva en 1813 i morí a la ciutat de València en 1880. Professà a les Escoles Pies, on tingué per companys a Joan Arolas i Pasqual Pérez, però en 1837 penjà els hàbits prenent part en el "pronunciamiento" de 1843. La seua fama d'escriptor s'aferma quan en 1845 publica la seua famosa *Historia de la ciudad y reino de Valencia* en tres volums; en anys següents publicà la *Historia de Játiva*, les *Memorias de Sagunto* i les novel·les històriques *El Encubierto de Valencia*, *La campana de la Unión*, etc. Col·laborà en les publicacions del seu temps com *El Fénix*. Ingressà per oposició al professorat com a catedràtic d'Història i en 1868 fou nomenat director de l'Institut provincial de segon ensenyament, càrrec que exercí fins el seu traspàs. Vicent Boix fou una de les personalitats més estimades i respectades del segle passat que aplegà a ésser cronista de la ciutat.

Baró de Corts (En Pasqual Frígola Ahís Xac-

mar i Beltrán). Va nèixer a Adzaneta del Mestre en 1822. La seua llar fou moltes vegades centre del moviment literari de la ciutat i ell prengué la literatura com un esplai col·laborant en les revistes de la seua època i per al teatre, però era més conegut com a caçador teòric i pràctic. Publicà en 1876 un llibre força curiós titolat *Recuerdos de caza* i sobre aquest tema col·laborà en "La Epoca", "La Ilustración venatoria", "El Campo". Als darrers anys de la seua vida retornà a València, on es feu molt popular per l'entusiasme que posava en els problemes de la ciutat. A ell es deu la *Batalla de flors*, la gran festa que tanca gloriosament i multitudinària les Festes de juliol. Fou president de Lo Rat-Penat. Morí en 1893.

Josep Bernat i Baldoví. Naix a Sueca en 1810 i ingressà a les Escoles Pies, on conegué a Joan Arolas, Pasqual Pérez i Vicent Boix. Estudià la carrera de Lleis a la nostra Universitat i intervingué en política. En 1844 fundà el setmanari "La Donsayna", en 1847 "El Tabalet" i anys després "El Sueco", destacant-se com un gran poeta satíric. Escrigué per al teatre onze sainets, dels quals sols u està en castellà i dos en bilingüe, sobresortint *L'agüelo Pollastre*, *Un fandanguet en Paiporta*, *La tertulia de Colau* i *El Gafaut*. Va escriure tres miracles: *El mocador*, *El rei moro de Granada* i *La fealtat i la hermosura*. Ell fou el creador del llibret de falla, el primer del qual el va escriure en l'any 1855 per a la falla de la placeta de l'Almodí, titolada *El conill*, *Vicenteta*

i don Facundo. La seua influència en les lletres populars valencianes fou decisiva i encara perdura. Col·laborà entre altres revistes en *El Fénix*. Morí a la nostra ciutat en 1864.

Cristòfol Pasqual i Genís. Naixquè a València en 1823; estudià a les Escoles Pies i als 22 anys era advocat. Figurà en política i en 1868 anà a Madrid comissionat per a el nomenament del govern provissional. Fou vicepresident de la Diputació i diputat per Xàtiva; en 1870 sel nomenà advocat fiscal del Tribunal Suprem. Les seues aficions literàries el portaren al camp de la poesia; col·laborà a *El Fénix*, fou nomenat vicepresident de l'Ateneo; guanyà u dels primers premis als primers Jocs florals de Lo Rat-Penat de 1879. Fón elegit mantenidor dels segons Jocs florals. Va morir de sobte a la nostra ciutat en 1881, quan estava defenent un reu a l'Audiència.

Pelegrí García Cadena. Va nèixer a València en 1825. Deixà l'advocació per la literatura, donat-se a conèixer com a poeta en les sessions d'*El Liceo*, col·laborant en la revista *El Fénix*. Fón director del *Diario Mercantil* durant dinou anys, de 1851-1870 que marxà a Madrid on protegit per Campoamor, que havia estat governador de València, li conseguí un modest lloc a l'arxiu del ministeri d'Ultramar. Feu crítica teatral a *El Imparcial* i *La Ilustración Española y Americana*, però vixqué sempre estalonat per la fam. Al seu traspàs, ocorregut a Madrid en 1882. Echegaray arranjà una funció a benefici de la seua vidua

—germana del pintor valencià Francesc Domingo— i fill que havien quedat a la misèria. Lo Rat-Penat honorà la seua memòria dedicant-li una sessió apologètica.

Rafael Blasco i Moreno. Naixqué a Oriola en 1833 finant la carrera de Dret a València en 1862. Formà part de la redacció del *Diario Mercantil*. Seguint la seua carrera judicial renuncià la secretaria de l'Ajuntament de València per a ésser jutge de primera instància a Xelva i passant per varies ciutats finà la seua vida a Castelló en 1884. Fàcil poeta escrigué en castellà i valencià, feu obres per al teatre i molts articles. Publicà una *Historia de la Virgen de los Desamparados* i *La procesión del Corpus*, deixant inèdites *Inscripciones romanas encontradas en Valencia* i una *Biografía de artistas valencianos*.

Joaquim Pardo de la Casta. Va nèixer a Xelva en 1824. Estudià a la nostra Universitat la carrera de Dret al mateix temps que donava senyals de les seues aficions literàries. Marxà a Madrid on es donà a conèixer com a escriptor publicant una collecció de llegendes titulada *Las galas del Turia* i dos novel·les, *Raquel* i *Zelim-Almanzor o los moriscos valencianos*, que manifesten la influència literària de Vicent Boix, Retornat a València es dedicà als assumptes econòmics i administratius essent un dels fundadors de la "Compañía Valenciana de Navegación". Intervingué molt en la vida local i fón president de la Diputació de 1888 a 1890. Entre altres revistes col·laborà en *El Fénix*. Morí en 1895.

Francesc de Paula Gras. Va nèixer a Monforte (Alacant) en 1820 i estudià la carrera de Dret a València. Dedicat a la política, proclamada la primera república en 1873, fón nomenat batlle de la ciutat; distinguint-se per l'ordre i bona administració, creant la Guardia municipal. Escriptor en prosa i vers, els seus treballs són de la més pura escola romàntica, col·laborant a les revistes del seu temps, entre elles a *El Fénix*. Va morir a València en 1881.

Pasqual Pérez i Rodríguez. Va nèixer a València en 1804. Orfe de molt menut i amb una beca del Seminari Andresià de les Escoles Píes feu els estudis de filosofia a la nostra Universitat, professà a l'ordre calasanziana i als 19 anys fón nomenat professor d'humanitats del col·legi de Zaragoza. En 1827, als 23 anys, retornà a València destacant-se com a poeta romàntic. En 1833 fundà el *Diario Mercantil*, que dirigí onze anys. La guerra civil va trasbalsar la seua vida, penjà els hàbits, refusà càrrecs i es dedicà de ple a la literatura. Traduí *Los viajes de Ali-bey-el-Abbas*; Escrigué amb Arolas *La Psiquis*, redactà el periòdic polític *El Cid* i més tard *El Edetano*. Col·laborà en *El Mole*, *El Tabalet* i *La Donsayna*. Escrigué tres miracles, *Lo diable pres*, *La loca de Morella* i *La venta improvisada*. Morí en 1868.

Joaquim Serrano i Cañete. Va nèixer a València en 1832. Fón metge de fama a la nostra ciutat i en morir en 1892 era president de la "Real Academia de Medicina". Com a home de lletres era molt considerat en totes les societats cultu-

als; presidí l'“Ateneu Científic, Literari i Artístic”, era acadèmic de la de Sant Carles i corresponent de la de “San Fernando” de Madrid, essent també un orador brillant i molt capacitat en coses d'art. Presidit d'una erudita dissertació traduï en vers castellà el *Misteri d'Adam i Eva* que es representava a València en les festes del Corpus des del segle xv. La mort no li va deixar finir la traducció del famós *Llibre de les dones*, de Jaume Roig.

Josep Zapater i Ujeda. Va nàixer a Villena en 1826. Estudià la carrera de Dret a la nostra Universitat i ací va establir-se com a advocat. Col·laborà en prosa i vers en totes les publicacions de la seua època. Fón redactor d'*El Valenciano* i fundà els setmanaris *La Gaita*, *La Azucena* i el *Diario de Avisos*. Publicà un grapat de llibres com *Las mujeres en la Biblia*, *Historia de la imagen, capilla y cofradía de la Virgen de los Desamparados*, *La Virgen de la Salud de Villena* i als Jocs florals de Lo Rat-Penat de 1892 li fón premiada una *Biografía y elogio de Fray Juan Gilabert Jofré*, fundador de l'Hospital de València. Morí en la nostra ciutat en 1899.

Pere Manuel Yago. Naixqué en 1834. Professor de ciències i literat distingit, col·laborà als diaris de València, Barcelona i Madrid. Fón redactor de *Los dos Reinos* i col·laborador assídu d'*El Museo Literario*, *La Montaña de Montserrat* i *La Opinión*. Escrigué per al teatre i en 1863 publicà *En el fondo* (aforismes de la llar sobre varies coses), i en 1866 *Mesa revuelta* (col·lecció

d'articles). La seua obra poètica està escampada per diaris i revistes. Deixà inèdits una comèdia en quatre actes *La teoría de la voluntad* i una novella sense finir, *La batalla de la vida*.

Altres col·laboradors foren: Alexandre Butxaca i Freire, enginyer en cap de camins de València en 1856; obra seua —entre altres— fón el camí que posava en comunicació Godella, Rocafort i Massarrojos amb Montcada; en 1836 publicà un volum de *Poesias eróticas*; era col·laborador d'*El Rubí*. Josep Vicent Nebot, director d'*El Rubí*, enciclopèdia científica, artística i literària que es publicava a València en 1859. C. Calvo i Rodriguez, col·laborà a l'*Almanaque de Las Provincias*, on hi ha d'ell una poesia en valencià en el de 1883. Manuel Calvo, era secretari de la *Liga de propietarios* en 1886; el cita Llombart, com a escriptor en *Los fills de la morta viva*. Filibert Abelart Díaz, funda a Madrid en 1860 el diari africaniste *La Publicidad*, que durà molts anys, i fón col·laborador d'*El Rubí*. També fón col·laborador d'aquest periòdic Francesc Puig i Pasqual.

L'obra porta unes delicioses il·lustracions gràfiques dels diferents tipus que es descriuen literàriament, els autors dels quals són com hem dit abans, els dibuixants Navarrete i Mullor, però amb mà més segura, amb una gràcia més alada, molt expresives i clarament dibuixades, les del primer.

• • •

A les acaballes del segle passat, publicà Constantí Llobart un llibret que porta per títol *Tipos d'auca* (5), que són una sèrie de retrats —alguns dels quals ja havien eixit en *Los valencianos pintados por sí mismos*— carasses i carassetes descrits en vers valencià pels poetes de la seua època. Va dedicat al “distinguit poeta dramàtic En Eduard Escalante” i porta la data de 20 de juliol de 1878.

L'obra és una continuació d'altra publicada abans i titolada *Tabal i Donsayna*, que pinta en vers les festes, els costums i els mals vicis de la nostra terra. Però *Tipos d'auca* és una exposició de pintures: “...d'eixos risibles entes que, faltant prou vegades a la moralitat, al decor i a la desènsia, se presenten a cada trico en les festes, espectàculs, pasechos i reunions, escandalitzant en los seus dichos i hasta en los seus fets a la societat a que sínicament insulten”.

“¿Qui de vostés, cavallers, haurà segut tan poc observaor que per los carrers i plases, principalment dels barris baixos de nostra culta siutat, no s'hacha detingut a reparar per un moment els grotescos tipos, mereixcudament así calificats de *Tipos d'auca*, que com *Tonet el Saragatero*, *La Escura-ventres*, *La Curandera*, *El torero d'estopa*, *La Enredraora*, *El Chalero*, *L'Arrapa-altars*, *El Hermanico*, que nos fan eixir els colors a la cara; i altres simplement ridículs que com *El sabater de remendó*, *El Trapatroles*, *La Llépola*, *L'Agüelo vert*, *La Comare*, *La Lechuguina coénta* i demés abigarrà familia, que pareix que tinga a

gala el donar que dir i fer riurer en tots los vehinats, donant evidents i clares mostres de sa escasa educació i bona criansa?...”

“...no deixen de tindre estes coleccions de tipos i costums valensianes son interés per a l'estudi d'ells en los temps venideros; ya que de dia en dia, la corrent impetuosa del progrés i la sivilisació, afortunadament s'els emporta, i condenats pareix que estiguen a modificarse o desappareixer per complet del mapa, en lo que, segurament, tots guañariem...”

Aquesta collecció de tipus la formen quaranta retrats en vers que, líricament, amb més o menys encert poètic, van posant de relleu la figura humana de certa gent, amb les seues virtuts i els seus vicis. Aquesta exposició fina amb un romancet de Lluís Cebrià titolat *Els tipos que falten* on completa la llista:

* * *

“...Sé qu'en falten una cáfila,
Y alguns que hagueren prestat,
Com *L'Amo* de la escaleta,
Fadrinót ransi y de edat;
La *Dona dels morros prims*,
La que parla en los soldats,
El Barber de carasol,
L'Abonat del Prinsipal,
L'Home de les campanetes,
El Pillet, La Desastrá,
Mil Homens, La corredora,
Picapleits, La Remislá,

*El colector, La Bagasa,
El Mandaero, El Chaval,
El Cavilós, Mantequilla,
Y atres mil que vosté sap
Y que no vullc apuntarlos
Perqu'em vaig fent masa llarc.
Però, en fi, ya basta y sóbra,
Qu'els dinés que cósta els val,
Y falte tot lo que falte
El llibre sempre es vendrá...*"

Però lo millor del llibre és al fi, on publica un "Ansisam de totes herbes", on per ordre alfabètic es dóna notícia "d'eixa atra clase de chent malfatana i roin que pulula per totes parts" i "observar i rependrer, si ho mereixen, ses males costums, conmemorant fets i persones de respecte; pera riures o plorar. ¿Quin valenciá, per eixemple, no es desternilla rientse al vorer les pintures tan al viu, no plástiques, que tots els dies están fentnos d'esta chent en lo teatro, nostre grasiós Escalante? ¿Qui no celebra a *Nelo el Tripero*, i a la *So Huisa la dels Crancs*, qu'escrigué Martínez?"

"Dificultós es donar noticia de l'estofa de tals personaches a qui molts d'ells, repetim, no coneixem mes que per lo mal nom, i aixó que som vells, i casi tots ells son del present sigle..."

Encara així, en aquelles 43 pàgines darreres, hi ha una nombrosa llista de tipus populars de carn i ossos, que uns de bona i altres de mala

vida —del roder a l'heroí—, passaren per la València del segle XIX; a més d'una sèrie de noves i curiositats locals que el fan força interessant.

Ara, als cent anys de distància quin camí més llarg i més trasbalsat en la fisonomia de la ciutat. Llavors, València, estava emmurallada, feia poc que havia estrenat la llum de gas —1844—; a l'any següent començà l'empedrat dels carrers; les aigües potables s'inauguraren en 1850 i en 1854 començava a córrer el ferro-carril del Grau de València i que poc després aplegaria fins Xàtiva; en 1859 s'inaugurava oficialment la plaça dels Bous; les muralles foren definitivament assolades en 1865.

Tot això i molt més que vingué seguit, era el progrés que anava a transformar la ciutat. En aquella llunyana època, sols certs carrers, per la quantitat de comerços tenien certa categoria social com el de la Mar, el de Saragossa, el de Sant Vicent; la resta de carrers estaven prou abandonats i abundaven els carrerons. Les cases eren baixes, antigues i poc lluïdes; el Barri dels Peixcadors —hui desaparegut i que estava entre el carrer de les Barques i Llúria— junt a la plaça de Sant Francesc i el del Carme, eren els rovells de la Ciutat.

Pels carrers d'aquesta, on les tartanes espanyaven la gent en córrer desenfrenades, i encara entraven i sortien diàriament les diligències i el Mercat era un veritable "zoco", del matí al vespre i segons l'època de l'any i l'hora del dia,

anaven com en una auca vivent, desfilant tots els tipus que en aquest llibre vos oferim: Sots aquesta meravella de cel s'escampava el crit que anunciava el que venia o quin era el seu ofici; altres no cridaven, ni venien res, però la seua presència senyalava festes o algú aconteixement.

La vida, que com un gran riu corre fent via pel caixer del temps, cap a la mar del passat, s'emportà aquells tipus representatius d'aquella València; però, gràcies a Déu, sense ells, la nostra personalitat encara perdura. Contra revoltes i embestides més fortes el nostre poble encara es manté ferm i sa, s'aguanta pur i distint dels pobles que el volten, té personalitat pròpia i això és el nostre seny i la nostra esperança.

Benifaió (Ribera Baixa), 12 de febrer de 1960

ENRIC SOLER GODES

(1) Biblioteca ilustrada de Gaspar y Roig. *Los españoles pintados por sí mismos*, por varios autores, adornada con cien grabados. Madrid. Gaspar y Roig, editores. Calle del Príncipe, 4. Año 1845.

(2) *Doce españoles de brocha gorda*, novela por don Antonio Flores. «Seminario Pintoresco Español», número 41, pág. 324. Año 1848.

(3) Biblioteca ilustrada de Gaspar y Roig. *Escenas Matritenses*, por El Curioso Parlante (don Ramón de Mesoneros Romano), quinta edición, única completa, aumentada y corregida por el autor e ilustrada con cincuenta grabados. Madrid, Imprenta y librería Gaspar y Roig, editores. Calle del Príncipe, 4. Año 1851.

(4) *Los valencianos pintados por sí mismos*. Obra de interés y lujo, escrita por varios distinguidos escritores. Valencia, 1859. Imprenta de La Regeneración Tipográfica, de don Ignacio Boix. Calle del Sagrario de Santa Cruz, 4.

(5) *Tipos d'auca*, retratos, carases i carasetes, pintats a la valenciana per varios populars artistes de la terra del ché, trets a llum pera divertisió i recreo del públic per Constantino Llombart. València. Llibreria de don Manuel Vilar, editor. Carrer de Llibrers, 5. Imprenta de Manuel Alufre. Carrer Quevedo, 17.

El Valencià

El llaurador valencià.—Caràcter i llengua.—Els àrabs.—Barraca, saragüells, tabalet i dolçaina.—De la traca als masclets.—La taronja, l'arròs i l'orxata.—Un guirigall.

El valencià, que ací es referix al llaurador, a l'hortolà, en res s'assembla als demés treballadors de la terra de les altres regions de la Península. Ni té la severitat del navarrès i de l'aragonès, ni aplega als extrems de l'andalús i del murcià; i la seua llengua, el seu idioma habitual en res s'assembla al castellà, al basc, ni a l'andalús.

Així podem dir que el valencià és de caràcter joliu i plaent, encara que preocupat i supers-

ticiòs en matèria religiosa, però el seu clar enginy el fan apte per a qualsevol empresa, per perillosa que sembla. La seua pietat és veritablement eixemplar; ho diuen el rosari, les medalles i l'escapulari que sempre porta penjat al coll, i les estampes dels Sants de la seua devoció que hi ha penjades a casa.

Però al fons de tot, el llaurador té fama d'ésser adust i incivil; que rep de molt mala forma al senyoret en l'horta, quan sols és la reacció natural contra la befa y menyspreu que d'ell fan la gent de la capital. El seu aïllament que d'ordinari viu, la seua falta d'instrucció, la manca de tracte amb gent educada li han posat la mala fama que té, perquè ell és per sobre tot treballador, caritatiu, hospitalari, servicial i afectuós amb el tracte en els demás. Encara que quan ve a la ciutat a vendre les seues verdures tinga que rebre els pessics dels consums i arbitres municipals, o com a femater haja de sofrir més d'un insult o més d'una riota. Però tot el que té d'agraït ho té de venjatiu; mai perdona una ofensa, com mai oblida un favor. Tal vegada aquesta manera d'ésser siga la deixa més senyalada dels àrabs.

“No hi dubte que la dominació moresca va emprentar de tal mode en el valencià els seus usos, costums, caràcter i modes d'existir, que al transcurs de sis segles no ha hagut prou per a fer-los desaparèixer, i probablement permanixeran les seues senyals quan hagen passat altres sis més sobre la terra”.

El llaurador valencià viu ordinàriament en barraques les parets de les quals són de fang i palla i el sostre és un senzill armaçó de fusta cobert de boga, senill o palla. A dintre de la barraca hi ha l'estudi, l'andana i l'estable. L'estudi és la cambra o dormitori on hi ha el llit, la calaixera de la roba i altres mobles. L'estable és on es guarden les bèsties i es cria l'aviram. En un dels racons de la barraca hi ha una senzilla escala per a pujar a l'andana on es guarden les collites. La cuina o foguer moltes vegades està fora de la barraca, així com el forn i el pou.

El vestit del valencià recorda el tratge àrab. A l'estiu porta saragüells o camalets de llenç, un gorro o barret vermell idèntic al barret tunecí o un mocador, unes espadnyes i un mocador a la cintura que aguanta una navaixa major d'edat. "El trage d'hivern és diferent, però guardant sempre la mateixa analogia amb l'àrab". Llavors porta un pantaló de tela barata i sofrida quasi tan ample com els camalets, una armilla de la mateixa tela, el barret o mocador, espadnyes i la manta. "Per consegüent no pot ésser més marcada l'analogia que existeix entre el tratge del valencià i el de l'àrab: el gorro és el que exactament usen en la regència de Tunis; el mocador, correspon al turbant; la manta, a l'alquicel, i la navaixa al costat representa el yagan. Si açò se li afegís un rostre torrat i a prova de sol i fred, pluja i vent, encara resulta més aquella analogia". A cavall del rossí, sense

més ramal que una cordeta d'espart i una sàrria per sella és un reflexe de l'africà.

Al mig dels moments seriosos de la seua vida, el valencià si ou el queixit de la dolçaina o l'avalot del tabalet "i que es coneixen amb el nom de música del país, immediatament deixa l'enuig, dissipa el seu furor, llença les armes que el desig de venjança posà a les seues mans i sols alena gaubança i alegria". De la seua passió per la pòlvora ben clar ho diuen les festes en l'ermita del patró de la comarca o partida de l'horta on ell viu van acompanyades de focs artificials, traques, cordades i masclets.

Per damunt de tot el valencià és estimat en lloc pels grans serveis que fa; la seua fama com a llaurador és gran. "Les seues verdures i ensalades tenen reputació envejable, tant a la Península com a fora d'ella; les seues fruites tenen una fama europea, com la taronja, els melons, els tramussos i altres; i darrerament l'arròs valencià, la famosa orxata de xufes...", sense oblidar tot el que dona l'horta.

Per les seues costums i gènere de vida, com per les tradicions a que està nugat i per les reminiscències que porta amb ell, així com pel seu caràcter impressionable, i el seu mode de parlar tan semblant al guirigall dels morescs, és el valencià, el llaurador, clar està, el tipus més representatiu de la nostra terra.

El Femater

L'aprenentatge.—Fematers per la ciutat.—Servicial, discret i agrait.—Ama! hi ha fem?—La multa i la llicència.—A replegar-lo a la Llongeta!—La pelada del fossat.—Del carrer a l'escena.

València bull i es regira al mig de la maragda de l'horta que s'escampa als costats de les dos vores del riu. Així, al davant d'aquest espectacle "l'admiració ens obliga a repetir com Claudià el pompòs distic, aplicable i aplicat amb més justícia al nostre riu que al Duero: Floribus et roseis formosos Turia ripis, Fructibus et plantis, semper pulcherrimus [mundis"]!

Aquesta verdor i aquesta abundància es deu en gran part a un personatge ple de brutícia que es diu femater.

El femater feia l'aprenentatge pels camins amb un cabàs d'espart i recollint, amb ull viu per a descobrir-lo entre la pols de la carretera el que havien deixat les cavalleries al seu pas; perque no era sol i la competència en l'ofici era molta. En aquestos primers passos el femater tenia d'ésser lleuger i espavilat; lleuger per a replegar i espavilat per a que no se li tirara al damunt una tartana, una galera o una diligència amb sis o vuit mules o cavalls al galop.

La replega de lo que li va valdre a l'emperador Constantí Coprònim el seu significatiu cognom, portava més d'una vegada baralles i que la qüestió es resolguera com era costum llavors, amb una arca o combat a colps de pedra entre dos bàndols.

Fet l'aprenentatge, el femater d'a peu es convertia en femater d'a cavall, i amb un ruc pacient i tranquil i amb la sàrria corresponent, era de vore cada matí en la murada València de fa cent anys, quan s'obrien les portes de la ciutat, una munió de fematers, que igual eren trescents que quatrecents com s'escampaven per la topografia urbana que coneixien millor que el Pare Tosca.

Els hi havia qui tenia la parròquia feta i anaven casa per casa, pis per pis, cuina per cuina gratant les covarxes amb un tros de teula, llanda o zinc i emportant-se el fem escales avall

per a anar omplint la sàrria del perfumat tresor. Si el femater era un sorrut, entrava amb el cap cot i sense dir un mot replegava tots els desperdicis i desapareixia fins l'endemà; però si pel contrari era un maicalles o un descarat sorrer, no mancava la curta conversa amb l'ama o la minyona per a contar o assabantar-se del que no l'importava, mentre el ruc esperava al carrer amb el cap tapat amb una manta per a que no marxara, quan de vegades desapareixia manta i ruc.

Un bon femater era servicial i discret per tot el que veia dintre de les cases, i més que res agraït, que es demostrava portant a la parròquia una carabassa d'aquelles que eren tot mel. Com el que volia era omplir la sàrria apressa, de quan en quan cridava el seu pregó que ha arribat fins nosaltres: *Ama! hi ha fem?* per si el cridaven de qualque lloc mentre anava arreplegant la terra dels carrers i els munts que feien les dones a l'agranar. Però aquesta replega tenia les seues fallides ja que el femater s'entusiasmava rastellent el carrer i quan menys s'ho pensava es sentia agafat pel coll de la camisa, pel municipal de servei que li deia amb veu de tro: *La multa*. Si el femater era bragat la qüestió es posava agra per a el representant de l'autoritat; per això, mantes vegades, en compte de ficar-se amb el femater "assegurava el ruc sense cuidar-se d'aquell pensant que no se li escapolaria; prenia el camí del temut tribunal, després d'haver pronunciat la formidable frase

sacramental: *A arreplegar-lo a la Llongeta, açò és, al Repés.*

Altres vegades la multa i l'embolic venien sense pensar-ho quan un municipal es plantava al davant d'un femater i li demanava amb to imperiòs: *La llicència.* Perque per a entrar a València amb el ruc i el cabàs a la mà cridant com un cornetí: *Ama! hi ha fem?* es necessitava el paperot corresponent, i llavors venien les excuses o les mentides per tal de sortir del mal pas.

Així com Roma devia la seua salubritat a la *Cloaca Màxima*, vall o fossat, albelló o claveguera "pel mig de la qual, i que en la seua construcció es varen gastar cabdals immenss, es porgava de les seues superfluitats la reina del món", també València la devia a la seua sèquia mare, i les filloles, que cada any s'escurava fent-se la pelada corresponent, essent aquesta replega la renda més neta del femater. "Sens dubte la gratitud dels nostres paisans vullgué perpetuar d'un mode estable la memòria del gran Tarquí, sèptim rei de Roma, primer autor del benèfic pensament, i fundador de la *Cloaca Màxima*, donant el nom de tarquim, al fang negre que hi ha als albellons" que tan de mal podria fer a la ciutat i tan bé feia a l'horta. En aquells temps era un espectacle veure els centenars de fematers netejar la vall o fossat que voltava la muralla per la part de fora de la ciutat.

Així com el llaurador perdura i perdurarà mentre el món siga món, el femater ha desapa-

regut després d'haver complert al pas dels anys la seua sanitària missió. Fón un tipus amb totes les de la llei que, en el passat segle ocupà un lloc destacat en la vida ciutadana i que per dret propi anà a l'escena en aquella obra titulada *De femater a lacayo*, de Rafel Maria Liern.

El Dolçainer

El dolçainer, home important.—Les falles, els miracles i les dances.—De l'alegria al mal de cap.—Les festes de carrer i dels poblets.—La xàquera vella. Un xiulit, real de vellón.—Als cent anys encara.

Aquest article —segons Boix— devia haver-se escrit en Valencià pur i amb la ploma de Clèriques, d'Anglés, de Bonilla, de Baldoví o de Liern i amb una dolçaina com la de *Pastrana*, de *Pocasang* o del *Piloter*.

Boix era un home seriós, però confessava que el toc sobtat de la dolçaina li donava gaubança, l'alegrava i el tentava a fer columbelles al davant

de l'important dolçainer com la felix xicalla, suc-
cesora degenerada del nostre paisà Nelo el *Tri-
pero*.

El dolçainer que ens pinta Boix era “un home
prim, nerviós, de mitjana alçada, d'esguart ex-
pressiu, que parlava ràpidament i sense embuts
i era lliure, alegre i franc en la conversa; no
deixava mai la seua jaqueta, no s'afaitava tots
els dies, però es pensava tan important com el
primer violí o el primer oboe del gran teatre de
la “Scala” de Milà.

Tenia el dolçainer un segon jo, que era com
la seua ombra inseparable: el tabalet, un xiquet
aprenent de l'ofici, través, un murri que rebia
de quan en quan una puntada de peu o algun
altre avís per l'estil.

El dolçainer era en aquells temps per a tothom
una necessitat a les festes, en que llavors, cada
carrer tenia la seua; havia que veure'l amb les
galtes inflades i encés com una flama, arrencant
a l'instrument aquells guirigalls, aquelles queixes,
a força d'habilitat i de lleu, mentre el xiquet
feia redoblar el tabalet i així anaven per les
festes dels pobles o pels carrers de la capital
voltats d'un núvol de xiquets.

La primera festa de l'any: les falles. Espec-
tacle que feia sortir de casa a una gentada que
anava a contemplar “entre manolls de palla cu-
berts de pantalons i de barrets plens de seu,

alguns grups picantets, amb escenes idem., i amb versets idem.". I allí el dolçainer "tocant *allegros, andantes, pasodobles*, himnes, trossos d'operetes i el *fandango* i *el olé*, i tot el que recorda, acabant per donar fàstic al veí". Si de primer alegrava la festa, al cap d'unes hores era per a fugir d'ell; sembla mentida però era així. El dolçainer, assegut a una cadira a la porta d'un clavari obedía l'orde: de tal a tal hora a tocar. I allí estava, quiet i pacient, sense fumar, sense aixecar-se; tocant de tal a tal hora com li havien manat, perquè no tenia com el músic per a descansar, entreactes o sermó.

"Desde Sant Josep fins la vespra de Sant Vicent Ferrer no sona la música del país; però el dolçainer és un objecte indispensable dels miracles". I pel mateix motiu que estava tocant allí estava tocant tota l'octava del Corpus; sense oblidar que el dolçainer anave en les dances dels moros, en la de la Moma o dels pecats capitals, en la dels cavallets, en la de la fugida de la Verge a Egipte i altres misteris; també portaven dolçaina els gegants i nans, les dances que anaven sobre les Roques i que el dolçainer ha segut i serà sempre a València un element importantíssim a les festes, com la murtra amb que s'encafifa els carrers.

Sabut és que al País Valencià les festes de la majoria dels pobles són durant l'estiu fins ben

entrat l'octubre, i que cada carrer de la capital tenia el seu sant tutelar, i en la festa del qual no mancava mai el dolçainer. A les tres de la matinada ja estava disposat a bufar per a fer l'albada, després acompanyar el sant a l'església, després de la missa, i per la vesprada i per la nit. Clar que rebien bon tracte, que sinó era per a reventar de música.

Però als poblets, el dolçainer era tractat a cos de reis. La seu arribada era un aconeteixement: xics i majors sortien a rebre'l. El toc de la seua dolçaina era l'espurna elèctrica que sacsava tot el poble. I allí si que havia de bufar a les alba-des, a la cercavila, a la plaça, a la nit als descans dels colloquis, a les cantades i als balls.

Una xàquera vella a la plaça del poble, amb la foguera esclatant de flames era un espectacle que encisava. Les parelles s'apropaven sense tocar-se. Un ball senzill: una passa cap al davant, altra cap al darrere, i altra cap a la dreta; heus ací la seua estructura, "sols per als hòmens era una mica més complicat; a l'aplegar a la darrera volta giraven sobre ells mateix, es treien el barret i feien una salutació difícil per a el nostre sistema de cortesia". No cal dir que la dolçaina i el tabalet eren l'ànima del ball. Al finar, cada parella passava pel davant del dolçainer que aguantava el barret entre els genolls on deixava el fadrí caure uns diners, quantitat que no passa-

va desaparcebuda pel músic que bufava un xiulit per cada *real de vellón* que queia dins; així sabia el públic l'agraïment de cada ballador. Era un final d'escarot, de gatzara, de xiulits i de riotes.

Ara, al cap de cent anys, el dolçainer és un element principal en totes les festes valencianes. El trage ha canviat per complet, segons el dibuix que feu Mullor, però encara el so de la dolçaina i del tabal li furguen a u per dins amb un esgarraf d'enyorances.

La Carabassera

*Un comerç humil.—Calenteta i com un sucre.—
Un diner de carabassa.—Parròquia segura.—La
paradeta.—Diàleg comercial.—Carabassa i altres
coses.*

La venda de carabassa al forn, era un comerç en altres temps que estigué sols en mans femenines. Era un negoci lliure i de poca eixida i la carabassera —la dona que venia carabassa torrada al forn— no tenia edad definida; igual podia ésser jove que vella i vestia pobrament, portava les espartenyas en xancla, les cames i el braços a l'aire, el vestit d'un color incalifica-

ble, un mocador al coll i algun esgarrany a la cara, i el cabell despentinat.

Aguantant amb el braç esquerre i refermat al relleu de la cotilla, duïa una fusta de mitja vara de llarga i un pam d'ample i a sobre al damunt una llanda on portava la mitja carabassa torrada, tendra i sucosa per totes bandes. En fer-se fosc ella es llançava pel seu barri, puix tenia un itinerari marcat; acaminava a bon pas i aturant-se de quan en quan, cridava en valenciana llengua al mig del carrer o a cada cantonada les excel·lències del seu gènere:

—Xiques, carabassa al forn! Calenteta i com un sucre! Açò és canella! Qui me l'acaba?

Tant d'alabar la mercaderia era precis que sortira algun comprador; i en aquella hora del capvespre sempre hi havia algun xiquet, alguna parella de nuvis o algun menestral o alguna llèpola que es plantava al davant de la carabassera que, amb una lleugeresa impròpia de la seua edat, doblegant un genoll a terra i aguantant la fusta al damunt de la cama, treia un gabinet vell i de vegades sense mànec, i agafant la sucosa carabassa amb l'altra mà, esguardava el comprador i li deïa amb cara de qui ofereix una cosa de confiança:

—Quanta en vols?

—Tàllem un diner —responia el comprador.

—Vols prendre-me-la tota? Mira que és molt dolça! —afegia la venedora amb ganes de traure's el gènere del davant.

—No vull més que un diner —insistia el com-

prador— i donem vosté un bon troç —remarcava.

I amb un diner, en aquells temps, la carabassera, et posava al damunt del palmell de la mà, una penca de carabassa que feia goig. Després altra vegada a fer el seu camí pels carrers i a cridar:

—Xiques, ara acabe d'eixir del forn! Més dolça que la mel! La porte bollint!

El capital per a tirar avant aquest negoci era ben modest; els cèntims necessaris per a comprar una carabassa, però si la venedora tenia una dotzena de quinzets, llavors el comerç variava puix ja podia comprar una dotzena de carabasses que guardava orgullosament al balcó i servir la seua parròquia. Perque havia carabassera que tenia parròquia pròpia i a açò ja li permetia agafar una cadira i amb la fusta al damunt de les cuixes, seure a la cantonada de costum i esperar tranquil·lament que passaren els parroquians.

Aixís naixqué la paradeta que, en un principi fón un banquet o una cadira tombada i al damunt “una fusta d’una vara de llarga i mitja d’ampla, i sobre ella la llanda de la carabassa torrada, unes quantes taronges de la classe més inferior, un grapat de cacaus i altres de mitjos o siga el rebuig dels torrats”. En les festes de carrer, la paradeta augmentava en llirons i canuts, ocupava una cantonada i ofería la seua mercaderia als malcriats d’aquells temps.

Però el més saborós de tot, eren els diàlegs

que allí s'originaven. A l'hora d'arreglar i per vendre el que li quedava, la carabassera cridava sobre tot les mares que portaven xics menuts amb els ulls esbatanats de llepoleria:

—Xist! escolte dona!

La pobra mare, escortada i arrossegada pels fills s'acostava a la paradeta.

“—Quedes aquest trosset, que me'n vaig i li'l donaré baratet.

—Quant vol d'ell?

—Repare vosté bé, açò és un sucre; anem, dónem setze diners d'este troç.

—Setze diners? —esclamava la pobra dona que pensava que amb ells podria compar dos lliures de pa—. Vosté en vol quatre?

—Com quatre, dona de Déu!

—Si no vol no me la done.

—Si vol, un sou li costarà.

—Me la dona en cinc?”

I així seguien fins que la compradora s'emportava la carabassa o acabaven dient-se les tres-centes.

Al pas de l'any la carabassera canviava de gènere encara que fos per uns dies o unes setmanes. També venia a la paradeta castenyets, panolles i codonys torrats i fins faves bollides; però l'origen i el fort del seu comerç era la carabassa al forn.

El Foguerer

De cara a la fam.—El tupí desculat.—Fang i buïnes.—Sentència d'obrer de vila.—A la vista del públic.—Mig quinzet.

El País Valencià és terra de gent enginyosa per a quefers de tota mena; apart de l'art sobresurten els llauradors i els artisans. Però a més són de per si espavilats per a resoldre en un moment la necessitat que els amoïna.

I com la fam és un problema de moment i es tenen de cara les vint-i-quatre hores del dia, hom ha de posar-li remei guanyant uns diners que fassen callar l'estòmac.

El tipus que anem a pintar, permanent indígena del país, és fill d'aquesta necessitat. Un

hom vulgar sense ofici ni instrucció que es troba massa sovint cara a cara amb la misèria i té d'agafar-se a un negoci, indústria o ofici que sense capital pot desinvoldre's com és el fabricant de foguers.

Aquest tipus és u d'aquells que es podia veure en aquells temps "amb mànigues de camisa a l'estiu, jaqueta elàstica de llana a l'hivern, pantaló de cotó de color indefinit per l'us, faixa d'estam, mocador al cap i espadenyes", recorrent els carrers i carrerons de la ciutat portant penjat a l'esquena dins d'un cabàs, terra feta amb fang i buïnes tendres de cavalls, cridant de quan en quan el seu pregó:

—Foguereeer!

Sempre hi havia una ama de casa que amb un tupí vell de metall, foradat o descultat demanava els seus serveis al que seguia una inspecció de l'objecte i un neguitós regateig.

El nostre home es posava a la feina tot seguit davant la mirada de la fadrina, d'algún desfeinat i els xiquets que no mancaven mai. Començava per "rebaixar el tupí fins la mitat de la seua panxa, però trencant-lo sense més ferramentes que una pedra, i amb tanta destresa i igualdat, que els obrers de vila deien als aprenents quan trencaven massa rajoles al partirles amb el palustre: *No aprofitaries per a foguerer que, sense altra ferramenta que una pedra talla les olles sense trencar-les.*

Acte seguit pastava el fang amb les buïnes i collocat el tupí cap avall, anava fent-li per l'in-

terior una part gruixuda d'una polsada fins dalt, on feia sortir tres puntes on col·locava amb simètrica igualtat en forma de ferrets, tres trossos del que fón tupí, i obrir un forat entre les nanses a igual distància dels ferros i del sòcul, acabant la seua feina lluint l'obra amb les mans mullades. Allò ja no era, ni semblava haver sortit d'un vell tupí. I per tota aquesta feina sols cobrava mig quinzet a tot estirar.

Després altra vegada el cabàs a l'esquena a seguir cridant:

—Foguereeer! Al foguereeer!

Si la cosa anava apanyant-se no trigava l'artèsà de calbot d'anar pels carrers seguit d'un xiquet que feia el pregó, i que portava del ramal un ruc carregat amb els materials del treball.

Es el foguerer un dels tipus desapareguts; si de cas, han heretat l'ofici els gitanos que apanyen pells pels pobles.

El Tartaner

Cent duros i tartaneta.—Tres categories de tartaners.—Un cicerone discret.—El tartaner de poble.—Al Grau per un quinzet.—Pas a la civilització.

La tartana i el tartaner tingueren durant molts anys una gran importància en la vida social valenciana. Ja ho diu la dita: Cent duros i tartaneta, eren l'ambició màxima d'aquells temps com ara ho és un pis i un quatre-quatre.

Tres classes de tartanes, i tres tipus de tartaners rodaven pels camins i carrers plens de pols i sembrats de clots de la València de fa

cent anys. La tartana era un vehicle senyorial o popular segons l'estat d'ella i la fam que patia la pobra bèstia que l'arrossegava.

El tartaner de la capital tenia certa educació i es distingia dels demés per discret i respetuós; anava vestit com la gent del poble: "jaqueta, gorra, pantaló i faixa; destrossava el castellà quan el parlava i comprenia tots els idiomes del món, puix reduïa les seues veus a diners i el seu significat a posar a disposició de tot el món el seu carruatge; la seua llengua era la valenciana de la qual fea us freqüentment, ja fos un francès o xinés amb qui parlava".

La seua tartana era neta, prou còmoda, estava pintada i els seus moviments eren suaus. Estava sempre esperant passatgers en els punts senyalats: administració de diligències, fondes, ferro-carril, etc. per a fer de cicerone, puix pel seu ofici coneixia tots els racons de la ciutat i era un almanac civil i religiós, puix portava a la punta de la llengua totes les festes que marcava l'església o el costum. Sabia, clar està, quins eren els dies de passeig, els porrats i els senyalats per a anar de paella, aixís com tots els aconteixements de la ciutat. Era una espècie de Guia de València sense relligar que, amb l'açot a la mà cridava al veure que algú s'acostava:

—Falta carruatge?

El seu ofici el posava al contacte de les

sadia de ficar-se a l'aristocràtic saló de l'Albereda entre el carrussel de luxosos cotxes i no menys luxoses tartanes.

Però quants escàndols a l'hora de pagar i quants ensurts per a el vianant, al còrrer sense llei pels carrers de la ciutat. Va ésser precís que l'autoritat ficara mà per a finir tots els abusos.

Ara sols es veu alguna tartana pels pobles llunyans i el tartaner podem dir que ha desaparegut. A la capital queda algun landó, alguna berlina i prou.

Fou la civilització qui va arraconar aquest vehicle i el seu auriga. La tartana de l'any 1859 és un anacronisme que no es comprén —escriu l'autor d'aquest article— i encara més quan el món desitja volar com el pensament; el tartaner és un ésser que no pot viure tenint per ombra el fum de la locomotriu.

El Clavari de les Festes de Carrer

Les festes de carrer.—El clavari.—Un programa massa complicat.—La festa.—Els codonys de la Santíssima Trinitat...—Les roses a la mà.—Els miracles.

En temps passats no hi havia carrer a València que no tinguera el seu retaule dedicat a un Sant, a l'imatge del qual se li feia la festa corresponent. Les festes de carrer eren una institució en la vida social valenciana del segle passat.

Però aquestes, dedicades quasi sempre a un Sant, tenien una organització prou complicada

i una sèrie de problemes que resoldre, tots a càrrec del clavari, que era un maniffesser de dalt avall.

Segons era el carrer, era el clavari i era la festa. Hi havia clavaris que eren uns senyors i festes de moltes campanetes. Però les festes de carrer eren del poble en el més ampli significat que pot emprar-se aquesta paraula, i el clavari era també fill del poble, un velluter, un torner o quansevol altre artisa. Vestia decentment, jaqueta curta i pantaló de campana ajustat al genoll, era amic de paelles i borrasques, i com no devia anar molt sobrant de diners i el càrrec es prestava a fer algun embolic i anar tirant, defenia la clavaria amb les ungles i amb les dents. Clar que açò no era una regla general; els hi havia intatxables, amants de la família, religiós i bon amic.

El clavari de les festes de carrer estava ben considerat en el barri, i tenia la bona mà dreta per a resoldre totes les pegues que es presentaven al fer el programa de la festa. Havia que aparaular els dolçainers, i músic major (*dels Oliers*), arranjar lo de la funció religiosa i predicador; la cantada dels cecs ajustant a *Santa Pola* o a *Vinyes*; si havia Ball de Torrent, parlar amb *Nas el Xoquero*, amb *Sort el tintorer* i *Botifarra*, cèlebres per les seues pantomimes; haver contractat a *Granxa* que feia partir-se de riure; parlar amb un *florer* que tingués els penjolls nous i barats que donaven al carrer l'aspecte de festa requerit i que havien arraconat les velles boles

i gallarets que antigament eren les garlandes més espectaculars; discutir amb el confiter a com valdrien els bescuits, i si lo que s'havia replegat durant l'any no donava per a una correguda de bous de carn i ossos, anar a la ramaderia de *Coqui* que, per vuit quinzets deixava un bou de cartró i com si no havia castell de focs, lo manco que tenia d'haver era traca i tronadors, anar al taller de *Ponent* acreditat i popular piro-tècnic per a que apanyara una cosa que estiguera bé per a tots.

Si açò no era prou per a esgotar un home, a l'arribar el dia de la funció, a les dos de la matinada ja estava en peu el clavari que la nit passada amb tots els preparatius no havia tancat un ull. "Després de prendre l'aiguardent i donada l'ordre començava el dolçainer, a aquest segueix la música, després els crits d'alegria o *renillandes* i amb açò es donava principi a les cèlebres albades", tan malaïdes per uns com exalçades per altres. Feta la cercavila, ell amb la música anava a les cases foranes a replegar els donatius per a la festa on s'enramaven les portes, i després d'haver arremullat la gorja vàries vegades, aplegada l'hora d'esmorzar, al fi del qual es començava altra passada al carrer que es deia *l'arreplega per a l'esmorzar*; a continuació la festa d'església i la processó si l'havia, o carregava ell amb el Sant als braços i finava tot amb el repartiment dels bescuits.

Si el clavari era un tranquil, quan a la vesprada es donava compte de que els ingressos no

arribaven per a les despeses “llavors anava al mercat, i comprant alguna fruita o llegum, que deia havia segut un regal fet al Sant, entrava al carrer i començava a cridar amb tots els lleus: *Els codonys de la Santíssima Trinitat regalats per un devot*, o bé: *La colflor que han donat per a Santa Bàrbera*; i així replegava el que li feia falta per a nivellar el presupost.

U creuria que, al finir la festa, el clavari cauria desfet i amb poques ganes de tornar a ésser-ho més; tot el contrari “si observava que tenia contrincants que es disposaven a agafar les roses que, posades sobre l’altar, esperaven al qui les havia d’agafar, significant així que quedaven en possessió de la clavaria per a l’any vinent”; moltes vegades altres volien fer el mateix, i més de quatre vegades al davant de l’altar s’iniciava un Ball de Torrent.

Clar que València tenia també les “seues festes en carrers sumptuosos, i en conseqüència, clavaris que eren el revés del que havem pintat; elegits per sorteig. En aquestes festes que podríem dir de primer ordre” estan els miracles, que encara perduren.

L’autor d’aquest article diu, que el clavari era un tipus condemnat a una ràpida desaparició. I no ha segut així, encara a València hi ha festes de carrer i per tant clavaris, i actualment els presidents de les Comissions falleres són una derivació d’aquells antics clavaris.

El Torrentí

Personalitat.—Arreu el món.—Amb el trage i la llengua del país.—Orxater a Madrid.—Comerciant a Alexandria.—Roda al món... i torna a Torrent.

En totes les famílies hi ha un ésser que se'n surt i es distingeix dels demés; així en la gran família valenciana, el torrentí mereix una poca d'atenció i un tracte especial, perquè té una fesomia, unes maneres de fer les coses, una independència de caràcter, una voluntat i un afany de córrer món que desseguida es veu que ell no és com els demés que el volten i conviu, sinó que té personalitat pròpia.

Per fora, pel seu aspecte, el torrentí és un descendent dels àrabs; però per dins té el caràcter cosmopolita i calculador de les fredes races del Nord, però al mateix temps és franc, generós, després i hospitalari. “El torrentí està en totes parts i porta la seua indústria a tots els racons del globus”. No sols a España, sinó a Europa i a l'altra part de l'Atlàntic trobareu on menys us penseu un torrentí que havent aixafat sempre terrossos, xafa amb la mateixa seguretat i confiança els grans centres de la indústria i del comerç. “Doneu-li a un torrentí un capital de doscents quinzets i haureu fet un comerciant”, però no un comerciant amb els trets vulgars, indecisos i uniformes de la gran família aritmètica del món. El torrentí és el tipus únic i exemplar del comerciant poètic, i encara m'atreviria a dir romàntic; a més, no ha renegat mai de les seues tradicions, i creua els grans focus de la civilització sense perdre per això ni un àtom del passat.

Ell sempre va vestit del mateix mode, amb el seu modest trage camperol i sempre, àdhuc en els moments més abundosos viu amb sobrietat.

Aquest modest llaurador, que mantes vegades recorre el món sancer, sense coneixer més idiomes que la “llengua del país” i que aplega amb veritable enginy a reunir un gran capital, posseeix una qualitat que el fa simpàtic i entranyable. Ni la distància, ni la fortuna, ni els viaranys on els cants de les sirenes torben i per-

den tants hòmens li fan oblidar la terra nadiua i la casa pairal.

“En termes generals es pot dir que el torrentí coneix instintivament totes les indústries peculiars del país i que en el seu esguard rara vegada s'equivoca”. A tots el països posa el peu i en cada u té un ofici diferent: a Madrid el trobareu fent d'orxater; si aneu a cercar-lo en certes èpoques de l'any a Itàlia, França o Alexandria el voreu contractant alguna partida de llavor de seda, i en la Península el trobareu en totes bandes, portant arreu els productes del seu país i de passada explotant alguna indústria que surt en la terra que xafa. “En una paraula; se l'ha vist en les exposicions de Londres i París, on ha llançat una espurna del seu geni agossarat i emprenedor, en aquestes immenses fogueres de la civilització on han anat a caïfar-se totes les indústries del món”.

Corre una tradició que diu, que quan neix un torrentinet, el seu pare l'escarxa contra la paret: si el menut s'agafa a ella, l'autor dels seus dies li assegura un pervindre abundós i el declara torrentí de bona raça; si no s'agafa i cau a terra és senyal clara d'una organització física degenerada. Sols com a distintiu del seu caràcter voluntariós pot admetre's aquesta faula.

Però hi havia que fer justícia a Torrent, pàtria d'homes tan honrats com treballadors; viatgers incansables del que tard o prompte tornen a la llar, on no és estrany trobar voltant el foc qui, amb el trage tradicional de la terra, fidels

fins a la darrera hora a les seues costums, us parla de la Basílica de Sant Pere de Roma o de les catarates del Niàgara amb naturalitat familiar, sense donar-li cap importància.

La Peixcaterra

Com la tonyina.—A l'alba.—Palangre o bolitxada.—Barraca en lo Cabanyal.—Camí de la ciutat.—La porta de la Mar.—Deneu diners.—Llàgrimes i orxata.—Retorn a la llar.

La peixcaterra és un tipus de vora mar, però distint a cada poble mariner. La nostra peixcaterra, que porta l'herència àrab com a bona valenciana, que parla aquest llenguatge breu i sentenciós d'origen llemosí, és una "dona d'edat madura o incerta per la seua fesomia coberta d'arrugues, de mitjana estatura, o més bé alta que baixa, prima com una tonyina i seca en els seus moviments i paraules; si a d'açò afegim un

geni no molt plaent i actiu". El seu tratge, fora de l'indispensable mantell al cap que és el costum, i els peus nus, que són el millor senyal, la demés roba va aparellada a les necessitats i a la netedat de la interessada.

La vida de la peixcatera és ben atrafegada. S'alça tot l'any abans d'amaneixer, apanya la casa i almorsa ràpidament una ceba o tomata crua o algun peix del dia abans amb una pataqueta, i surt cap a la vora de la mar amb una safata sota l'aixella baix del braç i un pes de molt poca confiança.

Arribada la barca de volantí o palangre —peixca d'hams que dona generalment poc peix però gras— totes les peixcateres que tenen dret a ell s'arroglen agenollades a una que, va fent les pesades i repartint-les equitativament adobant aquesta escena un seguit de paraules molt descarades o discussions interminables.

Si el que hi ha que repartir-se és una bolitxada, no acudeixen allí més que les peixcateres pobres, per a emportar-se una safata d'aladroc o de sardineta coberta amb un drap banyat i anar amb el mocador al cap agafades les puntes entre les dents, pels soleiats i encesos carrers del Canyamelar i Cabanyal, cridant envers totes les alqueries i ficant-se per totes les barraques mentre ofereix a crits: *Pagell, vol? Molt grossos. Aladroc!*

De vegades, si en el seu camí no ha pogut vendre tot el que portava, llavors va al merca-

det del mateix Cabanyal i allí, en el seu lloc crida, regateja i ven, si pot, fins el darrer peix.

A l'estiu, que el negoci va malament, la peixcatera lloga la seua barraca a quansevol família no molt rica de València que vol seguir la moda i es fa la il·lusió que estiueja com els rics. Si és a l'hivern i la peixca abunda perquè es del bou, la nostra peixcatera, ella sola, si té suficients reserves econòmiques o junt amb altres, "agafa una tartana pel seu compte, nuga al darrere els cistells del peix amb draps banyants i amb aire conquistador i el mocador caigut sobre el coll mampren a pressa el camí de València" que allí l'espera una parròquia segura i una venda profitosa.

Quan discuteix i regatetja amb alguna compradora brama perquè no tot són ganàncies; hi ha pel camí un entropessó com és la Porta de la Mar on li regiren fins les butxaques, fent-li pagar lo manco quatre quinzets per arrova de peix, i després que haja descarregat surtirà el municipal demanant deneu diners per a poder vendre en tranquil·litat.

La peixcateria ha segut de sempre un lloc de molta gresca, ja que la peixcatera té la llengua molt solta; ven a crits i igual li diu una *peladilla* a una possible compradora, com un disbarat "generalment acompanyat d'un moviment d'asseveració particular, que consisteix en colpejar una de les seues mans oberta amb l'altra tancada". No hi ha dia que no hi haja una baralla o altra que acaben amb insults i llàgrimes, que han

donat lloc a la dita valenciana que diu: *Plora el mateix que una peixcatera.*

Si la venda ha segut profitosa, ho celebren abans d'entornar-se'n al Grau, passant per una orxateria a prendre's un gotet d'orxata, una quiquera de xocolate amb una ensaimada per a sucar. Aquest costum ha donat origen a un altre refrà: *El pesar de la peixcatera: Pastilla, bollet i got de quinzet.*

Després, unes a peu i altres amb tartana s'entornen parlant a crits, com de costum al seu Cabanyal o Canyamelar. Així van passant els dies la peixcatera, sempre pobra i mal abillada, oferint alguna missa o ciri a la Verge del Rosari per a que salve el seu marit quan està a la mar, o esperant el dia de la Mare de Déu d'Agost per a posar-se la mantellina i el trage nou i estovar-se i lluir una mica encara que siga un dia a l'any.

El Cacauer

De xiquets a grans.—El cabàs i el farol.—Adéu al Cabanyal.—Torrat i calentet!.—De nit i de dia.—La competència.

El País Valencià és regió privilegiada en tipus populars, perquè el seu sòl dóna mil productes que explotar i per tant molta gent es beneficia. U d'ells és el cacauer, ço és, l'home que ven cacau torrat.

Primer, aquest diguem-ne ofici era patrimoni de xiquets de deu a catorze anys, que prompte es veren desbordats per hòmens que, amb el cabàs penjat al muscle per un cordell passat per

les anses i un farolet d'oli a l'altra mà sortien a fer-los la competència.

El negoci no necessitava molt de capital, ni moltes despeses; amb quatre o sis quinzets de gènere, el cabàs, el farol i unes mesures o almuds, bones comes i millor veu per a cridar, ja podia el cacauer en fer-se de nit recórrer els carrers i places de la ciutat.

La seua aparició coincidia amb la fi de la calor, a mitjan d'octubre, quan els estiuejants ja li havien dit adéu al Cabanyal, a Burjaçot i Godella i quedaven al lluny tot un seguit de festes; quan la gent a ciutat tancava balcons i finestres, en el silenci del capvespre i en la foscor dels carrerons es veia una llàgrima de llum i s'oïa un crit que travessava vidres i portes:

—Cacauer! Torrat i calentet!

I al moment no era estrany que una veu que baixava de qualsevol finestró cridara: *Cacauer!*

Aquest aturava el pas i cercava entre les ombres d'on l'havien cridat. S'obria la porta d'una escaleta i el comprador o compradora demanava una mesura que li servia acurmullada i aguantant-la amb l'altra mà per a que no caiguessen els cacaus. Una vegada cobrada la venda, altra vegada el cabàs a l'esquena, el farol a la mà i a seguir la ruta pregonant la seua mercaderia.

Si el venedor era un monyicot, més d'una vegada es veia burlat; bé perque el cridaven d'alguna taverna on li buidaven el cabàs d'una patada i llavors, qui més podia més s'omplia les

butxaques; encara al final s'arranjava l'escarot i els borrarxos acabaven pagant cabàs i tot. Altres vegades eren dos o tres els qui en combinació cridaven el cacauer sense trobar mai aquest el comprador. No mancaven també els falços cacauers, çò és, els xiquets que anaven imitant el crit d'aquestos per a riure quan algú picava.

El pregó del cacauer era un crit agut i valent com un to de clarí, i alguns sols deien aquestes tres paraules: *Calentet de bades*; però tan ràpidament, que la primera paraula tenia una fonètica diferent en cada un que la deia. L'autor de l'article diu: "de quantes he procurat retindre, sols conserve les següents variants. *Calent, calient, caliente, calentie, calet, calete, calite*, etc."

Havia també cacauers estacionats en llocs fixos. Una cantonada de molt de pas, el cabàs a terra i a dintre el farol. I a rosegar cacau i a jugarse'l o a rifar-lo al canet o altres jocs de baralla.

El cacauer que comerciava durant el dia, no sortia del voltant de les tavernes, de les casernes i de les cases de bagasses. I feia l'agost en les festes de carrer, en les parades militars, en les corregudes de bous.

A darrera hora al cacauer li va sortir un contrincant: el castanyer. Però aquest era un aristòcrata del comerç, "que es mantenia raonable i respetuosament a distància de *lochavejo* o *cuartejo roint*" que era el que anava caient al democràtic cabàs del cacauer. Quin contrast amb

l'orgullós to del castanyer, que no rebaixava la seua mercaderia per menys d'un quinzet o deu *cuartos* lliura.

De tot lo dit —fina l'autor— treiem en conseqüència que l'aclimatació del *cacahuete* en nostre país ha segut un aconxeixement de bulto, i de notable influència gastronòmica, física i fins social i política; i que el cacauer, si s'analitza amb profunditat i detenció, és un poder, una palanca de no escassa força en els destins de la "provincia".

El Barraquer

Ofici d'estiu.—El paisatge.—La barraca de Puça. Galeria de mals noms.—Honrat pels quatre costats.—Una cambra, dos "cuartos".—L'airet de la matinada.—Al Cabanyal.

Es aquest u dels tipus que tenia pels temps que evolucionar, però no desapareixer. Estava d'acord en l'època en que fón retratat.

El barraquer sols tenia motiu d'ésser durant l'estiu, era un element imprescindible i necessari. L'ambient i el lloc en que vivia fón descrit molt líricament per l'autor de l'article.

No pot trobar-se un paisatge més poètic que el que s'escampa al davant dels nostres ulls si

del cel es veia tacat per algún núvol carregat de mals pensaments; quan l'aire rúfol refrescava massa l'ambient, posant la pell de gallina a les persones, llavors el barraquer desmuntava la barraca, recollia els quatre estris que tenia allí i s'entornava "al Cabanyal a ocupar la seua antiga cambra, que havia tingut llogada a una família de Madrid".

Però quan el sol començava a picar altra volta, ja estava la barraca de *Puça* plantada sobre la sorra de cara la mar.

El Sindic del Tribunal de les Aigües

Set sèquies.—Un llaurador lletraferit.—Metge, advocat, retor?—Un personatge de l'horta: el síndic.—El toc del caragol.—Al Tribunal de les Aigües.—Justícia.

El Tribunal de les Aigües que tots els dijous de l'any —menys els tres que llueixen més que el sol— es reuneix sota la portalada dels Apòstols de la Catedral, està format per set síndics de les set sèquies que reguen l'horta de València i són:

Tormos, Mestalla, Rascanya, Quart, Mislata, Favara i Rovella. Hi ha una altra séquia molt important, la de Montcada, però aquesta no pertany a l'autoritat d'aquest Tribunal.

Aquestos síndics són llauradors lletraferits. Tenen una possibilitat econòmica i una cultura més elevada que la resta dels llauradors. El típus que anem a retratar, és un síndic com molts n'hi ha hagut i n'hi haurà. Va nàixer i es va criar en una gran i emblanquinada alqueria; al corral abundava l'aviram, i a la quadra, dos matxos i dos cavalls i encara alguna ovella; les cambres ben apanyades amb cortines als balcons i finestres; la cuina, clara i neta com un braç de mar, enmanisades les parets; ple d'obra el rebost; en una paraula, una casa pairal rica i abundant. De menut no fón femateret pels carrers de la ciutat, sino que va anar a les Escoles Pies amb roba neta i sabates; on va aprendre a llegir, escriure i comptes. Després vingueren les cavilacions sobre el seu pervindre: metge, advocat, retor? Però al fi quedà en llaurador perque hi havia pel mig "projectats enllaços de família amb combinacions d'interessos".

Així és que desde aquell dia s'encarregà dels comptes, governà els jornalers, en una paraula dirigia i administrava les terres i acompanyava a sa mare a València el dia de Sant Tomàs, quan anava a pagar als amos l'arrendament de les terres. "Darrerament, feu el que quasi tots, una vulgaritat: va casar-se". Però fón una boda sonada, puix els convidats anaren amb quatre tar-

tanés, es llançaren a mans plenes peladilles i confits i a la porta de l'alqueria van haver almoines per a els pobres.

Des de llavors, el nostre personatge es feu més important a l'horta; era elector per a diputats a Corts, fón concejal de l'Ajuntament, amic de senyors, tractava amb comtes, marquesos i canonges; la seua alqueria era el lloc de reunió de tots els llauradors notables de l'horta; va aplegar a "influir en les eleccions de síndic de la seua séquia, i després fón elegit per a aquest càrrec, terme de les ambicions" de molts que es quedaven a peu.

Ja tenim el síndic al davant nostre. "El seu trage és una barreja de ciutadà i llaurador; però no deixa el mocador de pita amb que cobreix el cap per sota el barret". "El síndic no és un empleu subjecte a traslacions, ascensos, ni cesanties; no segueix les oscilacions de la política, ni el moviment de la roda ministerial i no té dret a la jubilació, ni està exposat a la puja o baixa del sou. Però a manca de tants contratemps, sacades i entrebancs, goja d'un prestigi no conegut prou dels qui estimen les seues possibilitats socials per la lluentor del puny d'or del seu bastó o el nombre de porters i ordenances que es troben a dispocisió del funcionari".

Es un personatge durant el seu càrrec i després de cumplit aquest i és estimat pel que representa; és un patriarca que mana sense inspirar recel. A ell acudeixen els llauradors demanant consell sobre els mils problemes de l'horta: la

propietat d'un camí, les passes de distància en l'horta d'una barraca a l'altra o sobre el dret d'una família a l'arrendament d'unes fanecades. Tothom li diu tio, que és com si li digués pare o senyor. "Els hòmens formals fan les seues reunions en els bancs que hi ha sota els emparrats que ombregen la porta de l'alqueria del síndic, i els joves el saluden amb respecte quan el veuen passar".

En l'horta ell disposa la pau i la guerra. "En aquest cas oïreu deseguida la formidable remor del caragol, que expressa l'aixecament en ple de tota l'horta que acudeix a les armes d'una manera que fa espant". Aquest és el poder del síndic.

El mateix és en el tribunal; amb els ulls mig clucs escolta el contrincant sense amollar de les mans la nuosa vara; després, apreta els llavis, tanca els ulls, acota el cap i escolta l'opinió dels seus companys.

—I bé, què li pareix a vosté —li pregunta per fi u d'aquestos.

"Ell torna a apretar els llavis, agafa la vara amb les dos mans i després d'alguns segons, comença a exposar el seu dictamen amb un Psss!!!... mentre meneja el cap a dreta i esquerra.

—Jo —segueix—, diré que... puix... L'acusat no tenia raó... perquè aquestes coses... ja es veu... l'altra vegada feu el mateix, i com mai s'esmena... ja ho veuen vostés... açò està clar.

—I què fem? —pregunta un altre síndic.

—Home, això està vist, que pague.

—Corrent —afegix un tercer.

I el negoci s'ha fallat; nostre síndic està tranquil perquè "ha fet justícia", perquè sap dir la veritat i exposar amb tranquil·litat de consciència la seua opinió.

Han passat cents d'anys i el síndic està allí a la porta de la Catedral com una representació de la nostra supervivència.

El Cafeter

El cafetí i el "suc de figues".—Café pur, esmorçars i sopars.—El cafeter.—De l'hostal a l'estació del ferro-carril.—Café calentet!—Al cap vespre i a l'alba.—El mercat.—El gran Tino.—Del café a l'orxata

Quan aquest tipus era un element que complia una funció social sols hi havia a la nostra ciutat dos o tres cafés que es poguessen anomenar així, els demés eren cafetins de mala mort, enllumenats per llum de petroli i on servien un "suc de figues" i asseguraven que era café.

Però poc a poc l'establiment cafeteril anà imposant-se; van decorar-se amb luxe, perquè amb el ferro-carril tenia diàriament València una població flotant que s'anava deixant els diners en abundància. I el cronista senyalava, que si abans es servia una cosa mal dita café, "ara es servia café pur, i a més licors, vi, cervesa, gelats, pastissos, cigars i fins política i literatura en grans llençols escrits, dits diaris; en fi, és probable que més avant es servixquen, com en el café "Europeo" de Madrid esmorçars i sopars".

Però encara amb aquestos cafés tan elegants i els cafetins per a la gent pobra, hi havia pels carrers quan es feia de nit i a l'amaneixer una colla de cafeters que anaven oferint-lo a domicili.

El cafeter ambulant era unes vegades el propietari d'un cafetí que a determinades hores sortia a la caça de parroquians mentre a casa quedava la dona al front del negoci; altres vegades era un dependent de la casa, però en general sempre un individu que portava el negoci pel seu compte i que demanava fiat el café que venia.

En els dies d'hivern, a poqueta nit, el cafeter es posava el groixut jaquetó, el barret estacat fins les orelles, es feia dos glops d'aiguardent, es bufava els dits, i agafant la cafetera amb una mà i en l'altra la safata amb els gots es llançava al carrer fent el seu pregó.

—Café calentet!

Passava pels obradors; pels hostals, esperant

l'aplegada d'alguna diligència; per les casernes on el cridaven del cos de guardia, per l'estació del ferro-carril a la sortida dels darrers trens i per la porta del teatre. I unes vegades de conversa ací i altres recorrent la ciutat, esperava la sortida de la gent del teatre confundint el seu pregó amb la veu del sereno, mentre anava al darrere dels noctàmbuls cridant:

—Café calentet!

Era el darrer venedor o comerciant ambulànt “que abandonava el camp i el primer que trencava el foc”, perquè després d'un breu descans, abans de l'alba ja estava altra vegada el cafeter oferint a crits matiners el seu café calent.

Quan despertava la ciutat, quan anaven “sonant alternativament el toc d'alba a les esglésies, el de diana a les casernes, l'agut xiulit de la locomotriu que marxa, en l'estació del ferro-carril; lladren els gossos, s'obrin les tendes, i passen corrent els carros que carreguen fruites i verdures al mercat; llavors, entre tants rumors diferents, sona la veu greu del nostre home, que surt a la cerca de fadrines i assistents, cridant: *Café!*” I al passar les criades bufant-se les mans de fret, afegia: *Calent!*

I seguia el seu camí repartint aquell líquid, per a anar a caure al mercat on l'esperaven les venedores a les que servia les seues tacetes entre salutacions i bones paraules. Allí deixava contenta la parròquia: la lletuguera, la panadera, la tarongera, la verdulera, totes anaven calfant-se el cos amb aquell herbatge, encara que de

quan en quan no es sentira alguna que altra queixa, perque no estava prou carregat o perque tenia poc sucre.

Conforme anava creixent el dia, la concurrència augmentava, el mercat era un rusc i el cafeter anava fent l'agost com vulgarment es diu. I quan el sol havia trencat totes les boires de l'amanéixer, desapareixia de l'escena... per a tornar a sortir a poqueta nit.

El cafeter tot ho recorria, tot ho ensumava, estava en totes parts on hi havia gent que anava i tornava; gent de passada i així s'assabentava de mil coses de la ciutat. Era una gacetilla contínua, un noticiari complet que replegava les mil històries que li sortien al davant.

Si entre els palleters ne va haver u de cèlebre; entre els cafeters ha quedat la memòria del gran Tino, "prototip de quants cafeters han existit i existiran en avant a València", als qui "*els botiguers del Mercat* li son deutors d'un monument si no volen que la posteritat els senyale amb el dit", perque a ell li deuen en gran part la propagació i consum del café.

A l'estiu, el cafeter ambulant es transformava en orxater. El seu negoci anava com si diguerem de l'Equador al Pol.

La Torratera

La torratera i el porrat.—En certes festes, la importància d'ésser torrat.—La mocadorada.—Dos o tres lliures.—Les pilongues i les dents.—Alegría o dolor tan se val.—Del carrer de la Mola. Del porrat de Sant Antoni...

La torratera és la dona que ven torrat —cigrans torrats—, però el lloc que ocupa a les festes es diu porrat; qüestió de canviar una *t* per una *p*.

Açò de menjar torrats ve de molt lluny; entre els antics romans, les dones que el venien eren moltes. I ací a la nostra terra en certes festes religioses el nom de porrat es conegut pel lloc

on es posen les parades de les torrateres: porrat de Sant Antoni, porrat de Sant Blai...

En els mesos de gener i febrer a València, les festes dedicades a certs Sants s'estalonen: Sant Antoni Abad, Sant Vicent Màrtir, Sant Valer, la Purificació de la Verge, Sant Blai, la Verge de Campanar, etc. Si anem quansevol dia d'aquests a les ermites o esglésies on es veneren, veurem pels voltants l'estesa de taules de torrateres, çò és, del porrat.

Cada torratera té una taula de tisora així la parada s'arma i desarma fàcilment— coberta d'un llenç blanquíssim, i al damunt la mercaderia a munts per a fer-la més desitjada; allí s'ammunteguen les almeles i avellanes torrades, castanyes pilongues, prunes-panses, orellons i una mena de rotllets garrapinyats, d'ou i farina i el sucre cristallitzat, i alguna vegada es veia també un munt o un saquet amb torrats. Però en aquella llunyana època el torrat tenia un lloc de privilegi: en quatre o sis sacs de llenç blanc i al costat de la torratera. Els sacs estaven mitjancers i la resta curosament embolicada fent-li com una corona o barana al torrat, que facilitava al mateix temps arregar el sac, nugar-lo i: A casa s'ha dit!

Al mig de les piles de sacs i llepolies sobresortia la torratera asseguda sobre una cadira alta que dominava la taula i la parròquia. Era pel regular jove, fresca, bledana, forta, d'ulls negres provocatius i boca riallera. "El trage tenia del clàssic de l'horta i del de la ciutat, però sempre

ric i elegant; i les joies que adornen el cap, coll i orelles de les torrateres són algunes vegades de no poc valor per les perles i pedres que van enriquides. I aquesta netetat característica de les valencianes que forma llei inviolable en les torrateres, és observada encara en aquelles, que passaren el brancal de la joventut”.

No totes les torrateres posen la seua parada prop de l'església o ermita on es fa el porrat, perquè hi ha qui es col·loca a llarga distància, però en el camí on passa la gent; així en el porrat de Sant Antoni, hi ha parades de torrateres situades a la baixada del pont dels Serrans; perquè sempre hi ha qui no vol anar carregat tot el carrer de Molvedre amb el mocador i compra de tornada de la festa.

Sobre la qualitat de l'article va la consciència de la torratera. Si li han sobrat castanyes d'una collita a l'altra, no és estrany que barrege el gènere vell amb el novell, perquè el negoci és el negoci.

Amb quina gràcia la torratera fa l'article! Sobre tot entre les parelles de nuvis i de novensans, “per a qui és un deure imprescindible fer el mocador a la promesa; çò és, gastar-se en la parada del torrat quatre o sis quinzets. La travessa torratera li demana el mocador, l'esten curosament per damunt dels montons d'aromes, prunes, avellanes, etc.; li pregunta si vol dos o tres lliures de torrats, amb l'experiència que té, de que alguns s'averkonyixen de demanar-ne una; agafa amb la blanca i enfarinada mà un

grapats de torrats, els amonstra i ofereix a prova, alabant la bondat exquisida i immediatament fica el plat de la balança en el reblit sac i pesa”.

Però com el que es tracta és de vendre, “no deixa gelar les bones disposicions del comprador, donat-li deseguida a tastar de tots els demés articles, inclús les pilongues, elogiant lo blanetes que estan, encara que al mastegar-les vos trenqueu una dent”. Després, nuga el mocador farcit de porrat, cobra i a cridar amb les bones paraules a les parelles que passen mentre allarga la mà oferint al tast els millors torrats del món.

La torratera no es veu sols als porrats de la capital, sino també a les festes dels pobles; és a dir on hi ha reunió de gent trista o alegre allí la veureu; per això, abans se la veia a la porta del fossar en els dies dedicats als morts. Altres tenien parada fixa al mercat.

El seu trasllat als pobles el feien en carruatge propi o llogat, amb les seues taules, sacs, pals, veles, cistells i tot el referent a l'ofici. També direm que aquest inexistent gremi vivien la majoria pels carrers de la Mola, Cubells i voltants.

La torratera és un tipus que no ha desaparegut, encara s'aguanta tan polida, tan graciosa i tan frescota com aquella que ens deixà Escalante fill retratada al sainet: “Del porrat de Sant Antoni a les torres dels Serrans”.

El Pescador de Canya

Mantre hagin peixos.—Un retrat amb dolenta intenció.—Hi ha comparances que ofenen.—L'escada i la barraca del tio Plaça.—Del Petxinar a les vores del Túria, passant per la sèquia del Rei.—Bona o mala cara.—Una càrrega.—L'obrer de vila.—I la illusió no compta?

El pescador de canya igual pot ésser valencià que anglés, puix és producte de tots els pobles mariners i mentre a la mar hi haja peixos hi hauran pescadors. No és un tipus que caracteritza els costums del nostre poble. No devia, puix, figurar en aquesta sèrie de valencians de-

terminats. Però els escriptors del segle passat ací el posaren i hem de parlar d'ell.

Si a tots els països existeixen pescadors de canya de mar, de riu, de sèquia, de toll o bassa, el d'ací és d'Albufera. El nostre home és "símbol de quietut i gasta el temps amb la fonda convicció de que s'ocupa en coses de profit. Considerat econòmicament és un capital dedicat a la improducció, és un zero social que consumeix i no dóna profit per a la seua pròpia subsistència, modes de viure que no donen que viure, treballador que diu professió a la seua indolència. Si pel seu tret fisiològic ha de definir-se, el trobarem de caràcter sever, inactiu, de temperament indeterminat, o al menys dubtós, i com emblema de la paciència i de la calma, essent indiferent a tot que no el porte al seu favorit entreteniment".

Qui li feu aquest retrat va carregar massa la mà. L'acusa de fugir de la llar, que el seu divertiment és antisocial, que no compta amb companyia ni l'amistat de ningú i aplega a emparellar-lo pel seu innocent vici al jugador de baralla que està enverinat i "guardant tots dos la convicció de que la seua fortuna depen de la sort". I encara afegís que el jugador pot millorar la seua condició si li dóna el vent del favor.

El pescador no és home que pense resoldre res amb la canya a la mà, sols matar unes hores cara a la mar, cercant la senzilla emoció de la pesquera. Per això està vigilant el tandeig i la neteja de les sèquies.

Hi ha que veure'l armar la canya, deixar els estris en el sòl u ormeig, ficar l'escada a l'ham i deixar-lo caure a l'aigua. Si la pesquera no va bé canvia de lloc i es torna més murri fins que replega veles i marxa amb cara de pocs amics, però no desenganyat puix el seu proposit és tornar altra vegada. L'escada que gasta el pescador de canya valencià és pasta de sardina, molinada, gambes o furgues, dites també llambrics de terra; per a pescar granotes usen una canya curta i un tros de tela roja.

La cèlebre barraca del tio Plaça "és el magatzem on guarda els estris necessaris a l'ofici. Allí fan un mos, s'entonen, surten per a les seues expedicions, que d'ordinari són al Petxinar, al Sequiol d'En Salvador, escorrentia de la Devesa, el Perelló, Sèquia del Rei, el Toll de la Closa, el Pou d'Aparici, voreres del Túria i altres punts".

Si el pescador té la canya a la mà és perillós dirigir-li la paraula perque creu que la conversa fa fugir els peixos. Però res hi ha més entusiasmat que un pescador amb un peix enganxat a l'ham, aquell moment no el canvia per cap glòria. Clar que el pescador té el mateix pecat que el caçador: la mentida i mai usa el parell en les seues mentides, sempre agafa un sorell o un lluç de 9 kilos i mig, o una anguila o tenca de tretze unzes.

El pescador, quan parla dels seus fets és el primer en creure-se'ls. Si aixís és feliç, quin mal fa? Per això fón injust qui va retratar-lo dient

“que no pagava cap tribut que ajudara a les despeses d'aquest enze moral, impalpable, que es diu Estat. Sols el pescador no contribuïa amb cap *maravedís* “pensant el fisc que no devia pagar contribució el que exercia una indústria que destrueix el capital”.

I per a demostrar que el pescador era més una càrrega que un ésser útil, el comparava amb un obrer de vila, el qual, a més de produir guanyava un jornal de sis quinzets i un pescador de canya, podia per terme mig traure cinc peixos per dia, que a dos *cuartos* valien en total deu *cuartos*. Pero d'aquest compte havia que deduir dos *cuartos* per desgast de calcer, un per l'escada, dos per despeses d'estris, dos per la roba, quatre per la berena i quatre per imprevists: total 15 *cuartos*. Hi havia un dèficit de 5 *cuartos*; això sense comptar la pèrdua de temps, les incomoditats, les insolacions, les tercianes, disguts de família i altres accidents.

I és que la il·lusió que tant ajuda a viure, no compta a favor d'aquest ésser innocent i pacífic, que no molesta ningú, ni a ningú ofen quan arriba l'hora de jutjar-lo.

Un juí massa sever i partidiste cèrtament.

El Capellà de les Roques

De la festa, la vespra.—El Capellà de les Roques.—La cavalcada.—La degolla.—Ja ve el Capellà!—Salutacions i somriures.—Invitació a la festa.—Mossén Antoni Marco.—Paraules d'En Vicent Boix

La nostra processó del Corpus és famosa per moltes coses, i el Capellà de les Roques és el tipus més original i seriòs, més amable i popular de la processó i de la cavalcada. Es un tipus únic a València que no pot confondre's amb cap altre.

El dia abans del Corpus, al matí surt la cavalcada, amb les seues dances i personatges característics: la fugida a Egipte, la magrana, els nans, els xiquets, la degolla, etc.; puix bé, al davant de tota aquesta colla de dançants va el nostre personatge amb la seua autoritat, la seua elegància i destacat de tots el que el segueixen.

Si antigament eren els síndics del concell de la ciutat els qui anunciaven la solemnitat d'una diada famosa, disposant l'adorno dels carrers; al nostre Corpus és el Capellà de les Roques qui anuncia i invita els veïns a la festa més gran de la cristianitat. Al mateix que als furs han succeït la brutal centralització. Tot canvia i com s'han invertit els temps!

No hi ha un valencià que no recorde amb afecte la figura simpàtica del Capellà de les Roques "per la seua gallardia, per les seues maneres adequades d'accionar, pel seu somriure", són moltes les generacions de valencians que cada any veuen al Capellà sobre el seu cavall, obrint camí a tota la comitiva que el segueix amb les seues músiques i balls; amb la degolla, aquella famosa i avalotadora degolla que semblava un deliri pels carrers de la ciutat, fent córrer la gent a colps de pergamí, xisclant i botant amb les seues estranyes vestimentes.

Abans, la cavalcada anava precedida "per dos guardiacivils de cavalleria, i després d'ells dos banderes, amb els llenços color de terra particular, que portaven pintades de negre objectes i figures que semblaven diables o bèsties

fabuloses, rematades les seus astes amb una monstruosa diadema de fullaraca. Els heralds que les portaven, anaven coberts amb unes damàtiques o sobrevestes del mateix color que les banderes. Al darrere d'aquestes visions cavalcava el Capellà; la sotana nugada amb ample cinturó deixant caure a un costat i altre el manteu", el cap cobert amb el barret i les mans enguantesades; el cavall ricament aparellat amb gualdrapes antigues i al cap llaços de tots els colors.

La frase que corria d'uns als altres era aquesta: *Ja ve el Capellà!* i tots els balcons, finestres i portes de veïnat s'omplien de gent per veure el personatge més notable de la cavalcada i saludar-lo com tots els anys, com si tots els anys fos nova l'escena. I els majors el miraven amb respecte, altres amb afecte i els menuts amb curiositat.

El Capellà de les Roques anava fent el seu camí, amb aire solemniat, com un cònsol romà en el dia del seu triomf, com un prelat important en temps de l'edat mitjana: tranquil, senyorial i planer alhora. Saludava al poble i l'invitava a la festa contínuament; amb magestat i amb cordialitat aixecava el braç dret, es llevava el barret i sense deixar de somriure feia una galant inclinació de cap i si veia una autoritat o un amic, tornava a saludar amb la mateixa parsimònia. Qui escrigué la crònica d'aquest personatge va tindre un enyorat record per a mossén Antoni Marco, que feia les saluta-

cions d'una manera inimitable per la seua gràcia, la seua marcialitat i la seua desimboltura.

Per un costum que data de l'època dels vi-
rreis, el Capellà s'aturava al davant de la porta
del palau del capità general, quan les processons
passaven per allí, per a invitar-lo a la gran so-
lemnitat.

El Capellà de les Roques és un tipus valen-
cià de gran categoria social, ja que és clergue
d'honor de l'Ajuntament. En l'actualitat fa aques-
ta funció el frare dominic que governa el Pouet
de Sant Vicent. El seu càrrec és de molta im-
portància puix sense ell no hi hauria a la vespra
del Corpus ni dances, ni cavallets, ni degolla, ni
cavalcada, ni tradició.

Quan València sabia, guardava i feia guar-
dar els seus drets —escriu el croniste Boix—,
donava a aquest personatge la veritable impor-
tància que es mereix; però ara, sols un costum
o tradició fa anar el poble a contemplar-lo sota
el doble caràcter que representa. Un fred som-
riure dels centralitzadors, un desdeny dels qui
han viatjat molt, perque han anat fins a Madrid,
o que han viatjat per imitació, i un gest dissimu-
lat dels qui es diuen ilustrats, perque assisteixen
a tots els balls de societat, no privaran el Cape-
llà de les Roques del prestigi que el volta.

El Xiquet de Sant Vicent

La Cofraria i el Collegi.—350 quinzets.—Tratge de burell, calces blanques i sabates de frare.—Xarades i calbots.—Del purgatori a escolà.—Coses de xiquets.—Processons i miracles.

El Collegi dels xiquets de Sant Vicent és una institució molt popular a València, on reben educació, aprenen un ofici o fan estudis, els xiquets òrfens de pare, que allí són recollits.

A la casa dels desapareguts Beguins, situada al davant de l'església de Sant Agustí cantonada al cobertís de Sant Pau, es recollien xiquets òr-

fens de la qual administració s'encarregava la Cofraria de Sant Vicent Ferrer i en 1609 passaren a ocupar l'actual Col·legi que havia fundat l'emperador Carles V, per a recollir i educar els fills dels morescs convers.

Els xiquets òrfens entraven a l'edat de set anys i sortien als catorze, aportant com ajuda la quantitat de 350 quinzets captats d'almoines. El primer que feien era canviar-li la roba que portava, per l'uniforme del Col·legi: coteta de burell, mitges blanques, calces de fil, sabates de frare amb la puntera rodona, una corretja al voltant del cos d'on penjava un ribot per a recaptar les almoines i al cap un casquet també de burell.

Una vegada així vestit sa mare quasi no el coneixia i agafant-lo amb els seus braços, entre besos i llàgrimes deia:

—Fill meu de la meua vida i de les meues entramenes, ja tens pare altra volta—. Amb això volia dir que, desde llavors, estava sota la protecció paternal de Sant Vicent Ferrer.

Qui va pintar aquest personatge fón l'escriptor Josep Vicente Nebot i diu, que quan es publicà el llibre del que anem donant ara aquest resum, el reglament pel qual es governaven els xiquets de Sant Vicent havia canviat; així és que ell va mostrar-nos el xiquet de primer de segle, i la descripció que fa és un poc crua i forta.

Quan la mare del nou xiquet havia marxat i el pobre orfe es quedava sol amb les seues llàgrimes, es veia voltat d'un núvol de companys

que li feien passar les primeres amargors, mentre l'examinaven de cap a peus buscant-li algún defecte.

Si tenia el cap gros li deien: *Aquest tindrà entrada franca al cabilde*; si la boca gran: *Deu ser veí de Bocairent*, i si era menut de cos li asseguraven que serviria per a àngel de cornisa. Després començaven les empentes uns al altres sempre contra l'orfe que acabava novament plo- rant. I quan ja s'havia serenat, les males passa- des i els enganys plovién contra d'ell. Per a de- manar el berenar l'enviaven on estava el sabater que se'l treia del davant amb el tirapeu a la mà; o bé per a fer les necessitats l'indicaven la cuina d'on eixia més que volant.

Passat el purgatori dels primers dies ja el xiquet de Sant Vicent estava en disposició de fer una vida normal i poder complir les seues obli- gacions. El primer que aprenia era ajudar a missa i passat l'aprenentatge era destinat amb quatre o sis companys més a una església a fer d'escolà, i on rebia alguna altra lliçó, puix no coneixent els capellans de la parròquia, els seus àmics l'enviaven a besar-li la mà a l'escolà major que li amollava un parell de calbots. Però una vegada allixonat i l'ofici après; de tractar beates que no donaven almoines o de vells que de tot renegaven, se'l destinava per anar sol a un con- vent de monges, capella o ermita per a que a més d'ajudar a missa fera d'escolà.

Llavors el xiquet de Sant Vicent es transfor- mava en un personatge que servia a qui més

almoïna donava i sabia traure de vora la porta de l'església els pobres que li feien la competència.

Començada la missa, l'escolanet sols esperava que aplegara el *sanctus* per a baixar de l'altar i levant-se la caixeta que portava subjecta a la corretja començava a creuar l'església per totes bandes on hi haguera fidels repetint seguit:

—Pare Sant Vicent! Almoïna per al Pare Sant Vicent!

I amb somriures per a qui donava i amb xafades i colps per a qui es feia el desentés anava fent la capta.

Finada la missa l'orfe tenia l'encàrrec de portar un xocolate per al retor, i ja s'encarregava ell de tastar-lo pel camí ficant el dit dins la quiquera. I si per espavilat era destinat a la Catedral, quan veia un estranger s'oferia per a mostrar-li capelles i pintures, confonen-ho tot i desapareixent en quan arreplegava l'almoïna en la caixeta i que amagat a un racó tractava de buïdar.

El xiquet de Sant Vicent és un tipus únic a València i els que llavors feien d'escolans no serien tots com el que varen pintar. Ell és un element a les processons formant darrere de la clerecia; ells eren i son l'ànima dels miracles, i ells figuren en totes les festivitats perque són la representació viva d'una institució eterna i molt estimada dels valencians.

El Granerer

Un ofici que perdura.—Canyes, fulles de margalló i cordell d'espart.—Torrent: xocolate i graneres.—Fins a Madrid.—Voltant la ciutat.—Un retrat en vers.—El barri dels granerers.—Conte va, mentida corre.

El granerer és un tipus que als cent anys encara perdura. Ha canviat molt poc la manera de vestir i el seu ofici no ha avançat res. Usa per a el seu treball els mateixos materials i ferramentes que els seus avantpassats, puix l'ofici s'hereda i amb ell els costums. L'únic que ha canviat és el preu de les graneres.

Fón En Cristòfol Pasqual i Genís qui feu la descripció del granerer; poeta fàcil es llançà a fer-la en vers, i com qui no fa res, va escriure 250 versos, que en açò de la rima i el ritme, els romàntics del segle passat no en tenien mai prou. El granerer era i és un tipus popular per excel·lència. Fill de granerer, naixia amb l'ofici i amb l'ofici moria. El seu gènere tenia venda segura i era de fàcil fabricació. Natura li donava amb abundància els materials: canyes, fulles de margalló, cordell d'espart; i una sola ferramenta, una petita podadora o ganivet corbat.

No necessitava a casa magatzem, aparadors, ni màquina. Assegut a terra o en una cadira menuda de corda, les mans llestes per a tallar la canya i nugar les fulles de margalló, en un esternut feia una granera o una destaranyidora.

Torrent és la pàtria del bon xocolate i de les millors graneres; d'allí en sortien carretades per a tota Espanya i en especial per a Madrid. La granera és element indispensable per a la llar i per això perdura l'ofici. De bon matí, el granerer ficava al cabàs els materials necessaris per a la seua fabricació, i amb mitja dotzena de graneres al muscle, mamprenia viatge cap a València —passant per Alaquàs i Xirivella o creuant a Patraix i Vistabella—; passada la porta de Quart o la de Sant Vicent, començava el seu matiner i alegre pregó.

—Granerer! Qui vol graneres!

I si no a un carrer, a un altre, sempre hi ha-

via feina. Una minyona o una ama de casa el cridava desde el balcó i a crits s'arreglava el tracte; o bé era granera nova, o de dalt estant li amollaven la granera vella per a que li mudara la palma.

Quan la dona baixava ja estava el granerer ficat a la feina. Tallava el cordell, llevava les quatre fulles de margalló que quedaven, les posava noves, canviava el cordell i en un bofit granera nova. A cobrar i a seguir la ruta pels carrers de la ciutat. A mig dia pegava un mos en quan-sevol taverna, es feia mig barral de vi, i després d'una cigarreta fumada entre galet i conversa, per la vesprada acabava de fer la volta que tenia marcada i en acabant altra vegada, desfent el camí per Quart, per Xirivella o per Mislata cap a Torrent.

El granerer de llavors era inconfundible; portava un barret d'ales amples, un pantaló de *chin*, espartenyès, i les canyes i el cabàs a l'esquena, acabaven de significar-lo.

Pasqual i Genís va descriure-lo així:

El *granerer*, obscuro y viejo tipo cuyo origen se pierde en las edades, jamás se presentó al daguerrotipo del pintor de las grandes sociedades.

Y es que el pobre a mi ver no sufrió el hipo de brillar como artista en las ciudades, antes humilde, listo y consecuente limpia a todo español desde Torrente.

Quasi que tots els granerers vivien al barri de l'Àmpujarra, nom que es donava al términi

dels sis carrers de Torrent. Pels vols de 1859 encara podien comptar-se vora cinquanta granerers oficials, entre els qui eren famosos els cognoms d'Alberic, Verdet, Mora i Marsilla. El 6 de gener de 1851 els granerers de Torrent varen crear una Societat de socors per a cas de malalties.

I per a finir donarem ací el famós conte dels granerers, que pot no haver passat mai o ésser veritat.

Fa molts anys coincidiren dos granerers camí de València, cosa prou corrent llavors. A l'entrar a la ciutat, el que anava al davant començà a cridar:

—Granerer! Graneres a quinzet!

I el de darrere retrucava.

—Granerer! Graneres a tres aguiletas!

El pregó es repetí varies vegades. Al fi s'aturà el de davant en un carreró desert i quan arribà l'altre li preguntà una mica sorprés:

—Com és possible que vengues les graneres a tres gallets, si jo per a vèndre-les a quinzet tinc de furtar les canyes i els margallons?

L'altre se'l mirà de cua d'ull i li replicà:

—Es que jo ja les furte fetes!

El Clavari del Gremi

Vells artisans.—Aprenent, oficial i mestre.—Dibuixants per a el gremi de la Seda.—El clavari. Junes i processons.—Les cabrioles del banderer.—Invitació a la festa.

Aplegar a clavari del gremi del seu ofici devia ésser una de les màximes i comuns aspiracions dels menestrals dels segles passats. Llavors, els gremis en que els diferents oficis estaven organitzats, tenien una importància i una força social extraordinària, com ja es va poder palesar a la guerra de les germanies.

El règim interior del gremi estava sàviament organitzat. L'aprenent d'un ofici no podia ascendir a oficial sense haver passat primer els anys d'aprenentatge que marcaven les ordenances i haver sofrit l'exàmen corresponent. L'oficial, igualment, devia de passar també anys d'ofici i examinar-se per a ésser mestre.

L'aprenentatge dels oficis tenien en l'època gremial una gran importància. En temps de Ferran VI, quan la indústria de la seda era una de les principals a València, per a millorar el bon gust en el dibuix i crear especialistes, mitjançant una cèdula del 29 de setembre de 1756 va manar que la ciutat de València contribuïra amb els seus cabdals per a que "sis aprenents foren destinats a l'estudi del dibuix i flors per a els teixits, sota la direcció d'uns mestres que passaren a ella de Lió de França, amb motiu de l'establiment de la fàbrica a compte dels cinc gremis majors de Madrid".

Així és com els artesans del segle passat eren veritables coneixedors dels seus oficis, puix bé podia dir-se que no havia secrets per a ells.

Ja mestre del seu ofici, era llavors quan nostre personatge podia aspirar a ésser clavari. Amb tenda o obrador propi; perquè el haver arribat al darrer grau, cumplint tots els tràmits, amb els seus coneixements i privilegis que la llei li donaven, podia establir-se i treballar per compte propi. I la seua ambició era fer-se un nom en l'ofici, puix açò portava parròquia i distinció.

Els gremis estaven governats per un clavari

o germà major, un company o segon, dos majors, dos zeladors, sis o més prohoms i un secretari. Si per alguna cosa hi havia en el gremi una modificació notable, l'elecció dels càrrecs es feia per votació general de tots els mestres de l'ofici i en les demés eleccions successives ja es feia pels mateix de la junta particular proposant tres noms per a que la junta general triara u d'ells.

Com a president del gremi, el clavari tenia al seu càrrec fer complir les ordenances que d'ordre del rei s'havien dictat per a cada ofici, defendre els furs i els privilegis encara que fos amb les armes a la mà, acollint als seus germans sota la seua bandera, i recorrent al rei, sempre que el gremi es vera atacat per un contrafur.

Si gran satisfacció tenia el clavari al presidir les juntes i parlar als associats sobre els oficis que l'autoritat li havia dirigit, el seu orgull pujava de to quan presidia l'acompanyament del Sant Patró del seu gremi a les processons; llavors, amb quina enveja el miraven i el senyalaven els aprenents.

—Mira el clavari que satisfet va. Quan aplegarem nosatres a ésser el que és ell?

El clavari i companys de junta, anaven al davant del Sant, aguantant els cordons que baixaven de la bandera o pendó, seguits de tots els mestres de l'ofici. El banderer era sempre un oficial de molta força, que al so del tabalet i la dolçaina, anava fent cabrioles i aixecant i baixant en alardons, agilitat i equilibris la bandera; tan prompte aguantava el pal amb un muscle, amb el

nas, amb la barbata o amb el front, essent l'escarafall dels majors i l'admiració dels menuts.

La vespra del Sant Patró, el clavari, tot enfiat pel càrrec, acompanyat del síndic, del secretari i demés prohoms, passava per casa dels altres mestres de l'ofici per tal d'invitar-los a la festa, captant a l'emsem alguna almoïna per a les vidues, els vells o els mestres pobres del gremi.

Els avanços socials de la vida moderna feu variar els gremis i desapareixer els clavaris; artesans d'un ofici i tipus molt representatius d'altra època.

A València, sols queda com un record de temps passats, la Casa del gremi de l'Art Major de la Seda.

El Terror

Els terrers de Burjaçot.—Terreta d'escurar.—Una bona mesura.—Conill de porxe.—El dimoni iemp-tador.—Butxaques buides, costelles calentes.—Ofici d'infants.—Terra de pelaire.

Pels temps en que els fematers envaiïen la ciutat tots els matins, un altre personatge, que en aquest cas era sempre un xiquet que no pas-sava dels dotze anys, feia també acte de presèn-cia pels carrers: el terror, el que a cavall d'un ase venia terreta d'escurar que portava dintre d'una sàrria.

L'ofici era de poques pretensions i de poques ganàncies. Hi ha que aclarir, que natura, de bades, li oferia la matèria prima del seu negoci.

El terror, per lo comú, era de Burjaçot, que és on estan les mines de la terreta d'escurar; d'aquesta terra arenosa i groga que les ames de casa valencianes usen encara per a escurar culleres, forquilles, ganivets, tupins, cassoles, paelles i demés estris que hi ha a les cuines i serveixen per a fer i coure el menjar.

A l'auba, el terror marxava a les mines, omplia la sàrria i au! cap a València manca gent a vendre la mercaderia, cridant de quan en quan.

—Al terror! Terreta d'escurar!

I prompte, la veu d'una ama o d'una fadrina que volia que li ompliren el tupí, el feia aturar-se.

Sense baixar de la bèstia, el terror, que sabia mesurar amb molta ciència anava ficant grapats de terra aullada i així el tupí s'omplia en no res; però l'ama volia atapir la terra i això portava una baralla de la que acabava callant sempre el terror que afegia un parell de grapats més a canvi d'un tros de pa, que bona falta li feia.

Cobrava els *llanderols* i a seguir el seu camí entre bocí de pa i cant de mercader. No faltava de vegades el crit de que s'aturara i com al cap d'una estona no apareixia la compradora seguia avant. Era una befa de poca solta d'algun *conill de porxe*, que així deia la gent als velluters, que entretenien la monòtona tasca del teler fent aturar algun venedor o fadrina.

El terror anava mentalment comptant els *llanderols* que portava a la butxaca i amb un colp d'ull mesurava la terreta que encara li quedava per veure de fer desaparèixer, per a despeses pròpies, algun cèntim. El pare, a l'omplir-li la sàrria, ja tenia pesada i mesurada la terreta que el fill s'emportava; açò vol dir, que al tornar el xic a la barraca, havia de presentar el compte net: tants *llanderols* de la terreta venuda i allí estava la que li havia sobrat.

De vegades, el menut, a la tornada perdia l'enteniment i anava a casa amb les butxaques buides. No faltaven per les afores de les portes de Quart o dels Serrans el rotglet de gent maligna sense més ofici que el fer-se amb els quartos dels demés, ajudats d'algun *ganxo* que feia caure al beneit que s'aturava a sondejar què passava allí i al vore què fàcilment es guanyaven els cèntims, la tentació era tan forta com clar el negoci que tenia al davant —el dimoni sempre furga—, i jugant-se el primer *llanderol* i entusiasmat en la ganància inicial tornava a posar; guanyava i perdia, fins que el deixaven més net que una patena. Tot consiròs marxava a casa on aguantava amb resignació els colps de vimet o les bascollades de reglament.

El terror voltava la ciutat al pas mansoi del pobre ase, al que pujava fent d'estrep amb la cua caragolada al peu, i no tenia més distracció que anar veent els aparadors de les tendes on tantes coses violades i meravelloses hi havia i que mai podria comprar. Quan es trobava amb

algun company d'ofici feien una curta conversa, puix en aquells carrers del segle passat, dos ases amb sàrria de costat a costat eren prou per a embossar el pas de la gent que els escrivassava de mala forma.

No era el de terror, un ofici de pervindre, com ampliació del negoci algú d'ells portava en un cabàs a banda, uns terrossos de terra gris, dita *terra de pelaire*, que servia per a traure les taques de la roba; per això l'exercien xiquets que, al fer-se grans serien llauradors, jornalers i a tot estirar carreters.

El Torroner

*El torroner i la política.—Una falça pintura.—
A Nadal, torrons per tota Espanya.—Alacant i
Xixona.—Peladilles, pinyons i casques.—La pa-
rada del Cel.—De fira en fira.*

El torroner és u dels tipus més representatius de la nostra terra; producte d'una indústria típicament valenciana, famosa no sols a tota Espanya, sino a tot lo món, no va ésser pintat tal com era llavors, puix Bernat i Baldoví li donà en la seua descripció un símil polític i va escriure —descriure— molt poc del torroner veri-

table. Va comparar-lo amb el personatge influent de cada situació política que anava repartint favors i càrrecs, que era un *torró* —en aquella època de cessanties i inseguritat política— molt desitjat per tots els estirafaldons que el voltaven.

Així ens presenta un torroner completament falç, sense gràcia i sense personalitat; un torroner que el dibuixant va vestir de levita i barret de copa alta, repartint entre uns quants pidolaires que s'empenten i cauen, *torró de caritat i d'esperança*.

El *torró*! Magnífica paraula! —diu Baldoví—. Es, el *veni, vidi, vinci* dels exèrcits beligerants; el *post nubila Phebus* dels vençuts; el *jam laetus moriar* dels vencedors. Molt bo diuen que és, i molt bo serà sens dubte, quan se'l desitja, se'l cerca i se'l persegueix en totes direccions i amb tanta fe.

Ací tenim el torroner —afegix— amb les seues verdes ulleres i el seu levitó castany fosc, repartint a mans plenes el codiciat fruit de la seua dolça indústria; i els altres amb un pam de boca oberta.

Entre les diferents classes de *torró* diu que hi ha el de *carn*, que ha segut sempre entre els valencians, el mos predilecte de tota taula decent, de tota festa popular; subdividint el *torró de carn* en quatre classes diferents: 1.ª superior d'*embuxado*; 2.ª de *xoriç* pròpiament dit; 3.ª de *llonganissa* i 4.ª de *salxixa*.

No comprenem com l'editor de l'obra va in-

cloure aquest torroner pintat per Baldoví, que si s'haguera titolat *El polític de la situació* tot s'hauria justificat; però aixís ens havem quedat sense el dibuix d'un torroner d'aquells temps i sense la graciosa descripció i encertat estudi que d'ell haguera fet Bernat i Baldoví.

El torroner que nosaltres haguérem volgut vore al darrere de la seua parada, és un d'aquells tipus de Xixona o Alacant que als començos de l'hivern s'escampen per tota la nostra terra i per tota Espanya i tant se'l troba un presidint la seua blanca, endolcida i llépola parada en qualsevol entrada de qualsevol casa d'Andalucía o Galícia, de les dos Castelles, d'Aragó o de Catalunya. L'autor d'aquest llibre encara el va veure amb la seua brusa negra o el jopetí amb el barret característic de la terra. Allí estava amb el ventamosques a la mà per a espantar també els xiquets que s'acostaven massa a la parada.

Aquella parada era un lloc vedat a les nostres butxaques i el que havia allí era tan bonic i devia ésser tan bo, que no era possible que allò haguessen fet les mans dels hòmens; ho devien haver pastat els àngels. Aquelles peces de torró d'Alacant o de paret, regalimant la mel entre les armeles; aquell torró de Xixona tan farinós i tan bo; les caixes de peladilles i de pinyons a vessar i les casques d'Alcoi i encara torrons de fruita.

El torroner senyalava l'hivern, les vacances de Nadal i cap d'Any, les festes del torró. Els diumenges i les grans diades, els senyorets i les

senyoretetes eren la parròquia que, s'emportava a casa embolicats en blancs papers totes aquelles llepolies. Veritables llaminadures perque estaven fetes de sucre, d'armela i de mel; encara hi havia una mica de dignitat comercial i com el torroner era per lo general el mateix fabricant dels seus productes, volia deixar el comprador content per a quan tornara a l'altre any.

Encara hi havia un altra categoria de torroner més modest: el de les fires. El que anava a la Magdalena de Castelló, a la fira de Xàtiva, a Dènia, a Gandia, a Vinaròs, a Morella, a Elx o Torrevella. Aquest torroner tenia una parada més popular, abundava el torró de cacau i ampliava el negoci amb una mica de porrat i dolços.

El tipus ha canviat de roba, però persisteix encara i per molts anys, que de quan en quan un bocí de torró no ve malament.

Vejau per on —al cap de cent anys— he tingut que pintar jo el torroner.

El Barquer de l'Albufera

*El caçador de l'Albufera.—Fotjes i fumarells.
El barquer.—Calma i poques paraules.—Tirar
bolletes.—Cada un al seu lloc.—Munició i fitora.
Fotjeta per a el calder.—Barquer, mai del Saler.*

El camp i la muntanya per a el poeta són els arbres i les flors; per a el caçador són les llebres, els conills i les perdius. Es la reacció personal davant de la natura que a cada u ens la fa vore d'una manera diferent.

Així, el caçador va a l'Albufera no a passejar-se en barca, sinó a donar-li gust a l'esco-

peta, perquè la llacuna dita Albufera, situada a dos llegües de la ciutat, separada de la mar per aqueixa llengua de terra que s'anomena la Devesa, és u dels llocs més estimats dels caçadors. En temps passats foren famoses les caceres reials que allí varen fer-se.

L'au que més abunda és la fotja; vola a bandades senyalant la seua presència sobre l'aigua com una gran catifa negra. També abunden els fumarells, els collverds, les becades, polles d'aigua, etc.

No hi ha espectacle més suggestiu que un de tirada a l'Albufera i que llavors —escriu el Baró de Corts— sols era una vegada a la setmana. La vespra es reunien els caçadors en les barraques del Saler, on acodiien els barquers després d'haver passat miratge per la llacuna, per observar els llocs on la cacera seria més abundant, i fer després l'elecció del lloc comptant amb el número que té el seu amo.

El barquer —que és el tipus que ens interessa— ha d'ésser treballador i intelligent per a servir fidelment el seu ofici. Es de pobra condició i viu en una modesta barraca en els ravals de Catarroja o Silla. Allí té una màrrega per a gitar-se, una taula xicoteta, un parell de cadires de corda o boga i uns pocs atuells per a cuinar; tota la seua fortuna són els estris del seu ofici o siga els aparells de la seua barca: l'enfilat o xarxa de peixcar, la fitora i una escopeta vella, generalment de *xispa*.

Aquest tipus tan se val que l'hagen batejat

puix quasi sempre se'l coneix pel mal nom com: *Ganxet, Marxut, Ruder, Piulo, Flaquer, Parra, Sebetes, Cota, Tendre, Rorra*, etc. Es home de poques paraules i tot ho fa amb calma; quan parla de la cacera dóna a les seues paraules un to si és o no és de confiança misteriosa. Si l'amo l'interroga, fins que no està ben tip de vi i tabac i sap quina minestra porta no solta pruna; després, amb to confidencial amolla açò:

—Si demà tenim vent a mitja vela, i *mos* deixen l'*Exumara* o la mateta dels *Esclafidors*... *mos* divertirem; encara que és gent voladora i l'aigua està creixcuda; *poro* els *animals* estan ben posats i *heu* fan bé.

Però com l'amo dubta si l'arrendador de les tirades ha agafat aquell lloc, el barquer per a calmar-lo afegix:

—L'amo va al *Puestot*. Al *Puestot*, l'amo, l'esgarrarà demà; n'hi ha deu mil galerades a la soca del lloc i tots grossos.

Però tot açò el barquer ho deia per justificar-se i no quedar callat; i si era precis discutia si hi havia que elegir el lloc del *Peluquero*, o el de l'*Anglesa*.

El dia de la tirada, caçadors i barquers es reunien a les dos de la matinada a casa de l'arrendador per a triar els llocs. Aquesta operació es diu *tirar bolletes*. L'arrendador am u que fa de secretari i apunta, estaven al darrere d'una vella taula llumenats amb una espelma. L'ambient estava saturat d'aiguardent i de tabac roïn. L'acte començava pujant a una cadira el barquer

del primer arrendador dient a crits: *Cavallers, estem tots?* Passada llista, ell elegia el lloc del seu amo: *El primer va al Puestot*. Després s'alçava el segon barquer: *El segon va a la punta del Pujol*. I així per ordre s'anaven repartint els llocs.

Ja tot arreglat, abans d'amaneixer, cada un ja estava al seu lloc. El barquer feia les darreres advertències al caçador: *Tiré'ls al coll, no els fassa nafrats*; després s'aparta del lloc i d'allí avisa per on entren els pardals: *Del Palmar... del Saler... de banda de Sollana... terra de mar...* i quan entra la bandada a tir crida alarmat... *als bots*.

El mal és si la fotja ferida cau fora del lloc i llavors el barquer ha d'anar a per ella; així una i altra vegada i encara que l'amo li ha donat un *grapadet de munició per a rematar*, ell se la guarda per a quan no hi ha tirada, i remata els patos amb la fitora.

De volta al Saler, després de la tirada, "és de llei que el barquer quede natural propietari dels restes de l'esmorçar i tabac, després de cobrar un creixcut jornal, té també una *fotjeta per a el calder*".

Aquest és el barquer de l'Albufera, fill de Catarroja o Silla, una mica aprofitat, però fidel i servicial. El del Saler ja és una altra cosa; farà befa de vostra llengua i del vostre tratge i cerca sempre servir a caçadors que pot fàcilment enganyar i aprofitar-se'n, com els forasters, els principiants i sobre tot els anglesos. "Aquesta és la

cacera que més el distreu, encara que hi ha com en totes les professions gent de bona i dolenta condició.

Però entre els caçadors corria la dita de:
Fugiu dels barquers del Saler.

El Col.loquier

En vers per a no dir res.—A les festes i a les festetes.—Colloqui al poble.—El doctor Cudol i Saro Perrengue.—Escriptors populars.—Adéu al colloquier.

Fón un poeta, u dels redactors més distingits del "Diario Mercantil", periòdic que es publicava llavors a València, el que s'ocupà de pintar el colloquier, i és clar, ho feu en vers.

No estigué encertat, perquè res digué, i el colloquier va ésser un tipus de molta arrel i molta saba valenciana. En aquells llunyans temps era l'element indispensable de tota festa o festeta.

No es podia concebre un casament de gent rica, una festa patriòtica, la celebració d'un centenar, la festa al patró del poble, neixement de príncep o quansevol aniversari o benifet concedit a una vila, que no estigués allí al mig per a celebrar-ho, la figura atractiva i simpàtica del colloquier, acompanyat de la colla de cecs músics amb guitarres i bandolina.

Sense el colloquier, la festa no era completa. Ja podia el gran Ponent —famós coeter d'aquells temps— fer tot el soroll que vullgués amb els seus focs, que si el colloquier no actuava, la gent es quedava decebuda.

Si havia colloqui en la festa del poble, ja no es parlava d'altra cosa en tot el dia. Es recordaven colloquis passats, les carasses i les xerrades del colloquier; així quan arribava l'hora, l'ànima de la gent estava abocada a la riota.

A la plaça, l'entaulat, tenia dos llums als costats i al seu davant tot el poble; els menuts asseguts a terra; velles, dones i hòmens asseguts en cadires i bancs i voltats de la resta de gent que a peu dret esperaven l'espectacle; no cal dir finestres i balcons com estaven.

De sobte una gran cridadissa, un escarot enorme que al cap d'una estona es transformava en un silenci efectiu, era que el colloquier havia aparegut al damunt del entaulat fent gests. La funció anava a començar. Unes vegades, el colloqui eren escenes de l'horta, altres eren asuntos polítics el que tractava, o bé l'explicació que cert llaurador li feia al retor del seu poble, sobre

els parlaments que havia oït a València per lo cometa que apareixia en lo cel totes les nits en l'any 1744.

Els personatges dels colloquis per lo regular eren sempre llauradors “com el so Masià de Benifaraig —docte entre els llauradors del seu poble— i *Sento* el del Forn, que s'encontraren en lo carrer de la Mar” o bé era “el raonament que passà en lo Mercat esperant los cavallets, entre *Tito* Bufalampolla i *Sento* el Cabut, lo diumenge 11 de setembre, en lo que referix aquell, tot lo que li ha sossuit en els cinc mesos que no s'havien vist”. També eren populars les converses entre Saro Perrengue, carreter de Godella i el Doctor Cudol, advocat de València.

Foren un grupat d'escriptors populars els qui a les acaballes del segle XVIII i començos de XIX es dedicaren a aquesta mena de literatura. Citem a Carles Ros, Joan Collado, Vicent Branjat, Pasqual Martínez, Vicent Anglés, Manuel Civera “*lo fideuer*” i Vicent Clérigues, que signava *El Bolonio*.

El colloquier, que feu les delícies de tanta gent en festes i festetes se l'emportà la vida amb el seu rodar cap altres costums i espectacles més a to amb l'ambient cultural ascendent de les noves generacions que no el conegueren, i que tal vegada, si se'l trobaren al damunt d'un entaulat planyirien la seua desaparició.

El Tramusser

Alboraia.—Ofici de vells.—Aigua salada.—A quatre rels tramussets!—Tot l'any, la xicalla.—Ferganxet.—Ferro vell per ferradures.—Festes de carrer.—El vals del tramusser.

El tramusser és un tipus que ha desaparegut, perquè ara, vendre sols tramussos no seria negoci. En els temps actuals qui ven tramussos, ven cacau i ven xufes, això com quant menys; que aquestes tres coses, a València, no és sols un entreteniment estomacal per a els xiquets, també les persones majors tenim afició.

El tramús sec és dur i amarg El seu cultiu

es delicat i Alboraia el poble de les xufes, és també el poble dels tramussos. Per a poder-se'l menjar, durant uns quant dies es posen en aigua salada, així s'unfla prenent un color groc molt agradable a la vista.

No era el de tramusser ofici de xiquets com el de femater o terror, sinó de gent vella, que no podien fer treballs de més espenta pels seus anys i es dedicaven a aquest, després d'haver passat la vida agafats al mànec d'una aixada. Era com si diguerem una jubilació o un descans comparat amb el treballs que feien abans.

Al mati, triades les deu o dotze lliures de tramussos preparats per a la venda els ficaven en un cabàs menut i aquest el colocaven dins d'un altre més gran, tapant els tramussos amb un llenç humit per a que no s'assequessen. Quasi sempre posaven al damunt dels tramussos un saquet amb xufes, puix hi havia parroquians que els agradava la mestalla. Una de les anses del cabàs gran portava cosida una corretja que, passada per l'altra nansa podia posar-se-la a l'esquena i amb la mà aguantar la corretja o passar el braç. Portaven també unes balances amb les peses corresponents de lliura, mitja lliura i unzes; però de vegades aquestes eren substituïdes per pedres, que, segons ells, pesaven el mateix.

Acodiien els tramussers a València "entre deu i onze del matí començant a entrar a la ciutat per les portes de la Trinitat i dels Serrans"; anaven en colles que s'escampaven pels barris i

carrers més cèntrics on era més probable la venda. Uns al cridar el seu comerç, afegien el preu per animar els compradors i estalviar-se els que pregunten a com i no compren o també, el possible regateig. Així era freqüent oir entre altres crits, aquests:

—El tramusser! —o bé— La tramussera!

—El tramusser. Ara si que van a quatre els tramussets!

També hi havia el venedor que, al seu crit afegia alguna gràcia o cosa per l'estil, fent riure els hòmens i escarotar les dones.

El tramusser era “au de totes les estacions, puix el mateix contava a l'estiu que a l'hivern; el mateix venia a la ciutat que a l'horta; als porrats que a les processons”; el seu crit era de tots els dies no sol a la ciutat sino que també als pobles.

Com tots els venedors ambulants, cada tramusser tenia la seua volta; era un itinerari marcat i prou respectat pels altres i el passar sempre pels mateixos llocs i a les mateixes hores, no era estrany servir com a rellotge per alguns veïns.

Els parroquians predilectes del tramusser era la xicalla, que quan compraven no es donaven compte si la pesada estava ben feta, puix els ulls se'ls anaven al darrer del grapat dels lluent i humits tramussos que hi havia al plateret. Alguns xiquets més espavilats, en pesar deien:

—Anem, no fassa ganxet.

Llavors entre riotes encara se'n aprofitava

més volent i fent creure que donava una pesada llarga.

Quan la compra no era per lliures o mitges lliures, puix el que li demanaven era un *chavo* o un quart de tramussos o xufes, llavors el negoci era més ample, puix no pesava sinó que ficant la mà dins del cabàs, donava al comprador un grapat que no arribava a la mitat del que li havien pagat.

Moltes vegades el tramusser no cobrava en diners sino que també admitia en pagament, ferro vell pel que donava igual pes de tramussos. Per això ia seua parroquia era la gent menuda, que no s'atrevia furtar de casa un cèntim, però si un forrellat vell o un tros de ferro per baratar.

Els tramussers —com els cacauers— feien l'agost a les festes de carrer, allí tothom comprava: menuts, mitjans, grans i vells. Els nuvis obsequiaven el seu amor amb un grapat de tramussos i els xiquets es passaven la festa mastegant.

Fón el tramusser, en altres temps, un personatge privilegiat, puix la música va “associar-se a la glòria del seu cant, i existeix un “Vals del Tramusser”, compost per En Joan Lestang, professor de violí d'aquest teatre, pels anys 1830-35, té per melodia el cant que ordinariament serveix d'acompanyament a aquell, per a l'anunci de la seua mercaderia”.

Seria curiós fer-se amb ell i que ara la radio el popularitzés.

L'Hisendat Valencià

*Herència, treball i política.—L'amo del poble.
Senyor i diputat.—L'hereu escampa.—Mil duros
i tartaneta.—L'amor a la terra.*

L'hisendat, l'home ric que portava els ronyons coberts de bitllets o s'administrava grans propietats no tots tenien el mateix origen.

Uns ho són per herència, la fortuna els venia de família; aquestos formaven la noblesa o aristocràcia, tenien l'orgull de la sang o dels pergamins; altres pel treball, moltes gotes de suor els costà als seus pares o avis el que ara constituïa

la seua fortuna; altres, la política, amb les seues immoralitats i les seues revoltes els donà el que posseïen encara que ells cregueren amb orgull haver salvat la Pàtria, i altres per casualitat o sort: la loteria, una jugada de borça o l'especulació material els portà els diners a les mans.

L'hisendat per dret hereditari és el que al seu poble tenia poder extralimitat, un dret diví sobre totes les coses i totes les persones; l'amo en una paraula. El voltava una cort d'aduladors que l'informaven de tot; ordenava i manava al seu antull, sense més caprici que el d'ell; li sobrava influència moral per a tota mena de nomenaments i eleccions; feia per dir-ho clar i net el que li venia de gust perquè sabia que no hi hauria qui se li oposés.

La seua autoritat li venia de segles i era per consegüent el senyor del poble. Ningú li feia la guerra ni ho intentava i tots el tractaven amb humilitat i respecte. Era llavors el diputat del districte, càrrec aquest també hereditari, per a representar els interessos dels pobles a Madrid i a la Diputació provincial, si no se'l nomenava també recaptador, administrador, síndic, conceller o batlle, perquè sense ser-ho efectiu ho era moralment.

Això demostrava la seua influència i el poder de la seua personalitat. Es tractava amb l'aristocràcia, gastava sense mida, parlava de tot i en tot intervenia.

L'hisendat pel treball tenia un origen poblatà. Els seus pares o avis foren treballadors de mena

que saberen administrar-se i portaren tota sa vida saragüells. Però els seus fills o nets s'enca- rregaren d'escampar el que els seus avantpassats varen arregar. Amb l'afany de fer-se un senyo- ret marxà a la capital, estudià o feu com qui estudiava a la Universitat i ja després li va vin- dre costa amunt el tornar al poble. A ciutat feia una vida falsa perquè era un ric-pobre. Volia al- ternar amb l'aristocràcia, tenia llotja al teatre Principal i "tartana destinada a pendre part com un més, del miller de grans de rosari, que es forma al passeig de l'Albereda i que tant espan- ta i desanima a les belles valencianes. Es mem- bre, soci o cofrere de quasi totes les corporacions científiques, industrials i religioses i especialment de la de Sant Vicent de Paul". Però tot açò no satisfieia el seu orgull, perquè ell aspirava a més: ésser diputat, que en aquells temps, i en tots, era el títol de noblea a que tanta gent aspirava i aspira.

L'hisendat valencià com a fill que sempre tenia a mà "un aire suau per a arrupar-lo, una atmósfera perfumada per a adormir-lo, un cel blau per a fer-li un mig somriure, un camp im- mens per a perdre's, una natura rica i feconda per a envanir-se d'haver vist per primera vegada la llum en el seu si tenen per instint la peresa", clar que huí —aquest huí és el de 1859— ha dis- minuït molt, mercés al moviment regenerador del món".

La millor qualitat que tenia l'hisendat va- lencià era l'interés que posava en tots els afers

de la seua Pàtria. Podria marxar per algun temps a altres terres, però tard o d'hora tornava al si de la família, venia a cercar la pau i la tranquil·litat en l'estimable i innoblidable ambient on es va criar; entre un camp verd tot l'any, entre rosers i tarongers; per a tancar els ulls per darrera vegada sota el mateix cel blau que va veure quan naixqué a la vida.

Això darrer solia ésser encara el segle XIX; huí, ja no.

El Palleter

*El d'ahir no és el de hui.—Independent i filòsof.
Ventalls i palles ensufrades.—Vidres i sabates
velles.—Els mixtos i les draperies.—El palleter
Vicent Domènech.*

El palleter és un tipus que ha desaparegut. Tot passa i encara que el temps borra el record de les coses antigues i de l'aconteixement d'ahir apenes queda el senyal; sempre, entre l'ahir i el hui hi ha un fil invisible que els uneix.

Segons en Francesc Puig i Pasqual, que feu el retrat del personatge que ens ocupa, escrigué

en 1859: “El palleter d’ahir ja no és el de huí. No el cerqueu perquè no existeix”.

En la seua crònica invita al lector a fer un repàs pels carrers i places o fer una excursió pels voltants de la ciutat “que els poetes diuen de les flors, perquè, sens dubte la seua inspiració és primaveral, i trobareu d’ell un borró no més”. El temps que tot ho trastoca feu d’aquest ésser una completa transfiguració. Es més, per a trobar el veritable palleter havia que fer una revista retrospectiva; recular uns quants anys i llavors podriem pintar com era el veritable palleter: un tipus que no s’assemblava a ningú, la seua existència li donava personalitat completa i genuïna.

Era un home diferent als demés, tenia orgull del seu ofici, treballava amb independència puix podia dir com el filòsof: *omnia nea, mecum parto*, o siga, “tot m’he hu dec a mí mateix”, perquè la seua indústria d’ell sol era ja que aprofitava el que llançava el ric i els desperdicis del pobre que, en les seues mans es transformaven per a que ell puguera viure.

Per un grapat de palles ensofrades per a encendre el foc li donaven un tros d’espill fet amb vidre de Venècia —on s’havia mirat la seua fermosura tantes vegades l’aristocràtica senyora— com el vidre vulgar, tros d’ampolla, got o fruiter. Era el seu un ofici menut, com deia l’escriptor castellà Larra “un mode de viure que no donava per a viure”. I amb un ofici tan modest i miserable, el palleter vivia amb estretors, però vivia

amb resignació una vida angoixada i miserable, estalonat per la fam, sense poder lluitar contra la indústria que no li deixava guanyar el necessari per a poder aconseguir cada dia un bocí de pa.

Era la seua una vida desesperada, angoixada; era la viva estampa d'un nou Jueu trotamons, restes de generacions passades. Quan se'l veia cada jornada creixer i multiplicar-se per carrers i places, semblava impossible que encara visqués i quan la venda amainava marxava "certs dies del mes i en certs mesos de l'any pels voltants de la ciutat i els pobles de l'horta".

Portava penjat a l'esquena una sarieta vella d'on traïa els ventalls i les palles ensofrades que baratava per tot el que li donaven: unes sabates velles, que després anaven a parar a les mans de quansevol sabater que les apanyava i les deixava com a noves; tot ho admetia, ferro, roba usada i vella, draps, vidres, tot el que a casa feia nosa i que a ell li donava per a viure.

Menjava el que podia en alguna taverna i una vegada refetes les forces i la set apagada amb un got de vi de la terra, tornava a passar altra vegada pels carrers i places pregonant el canvi de ventalls i palles. Però les noves indústries, els avanços del segle mataren el seu ofici. La invenció dels *mixtos* per un costat, i les draperies on ja podien les ames de casa anar a vendre els papers, els draps i les espartenyas de cànem velles, feren desaparèixer el palleter de la vida ciutadana.

A mitjan del segle passat aquesta indústria havia anat de cap; una generació de xicones —que la majoria acabaren fent una mala vida— heretà l'ofici que ja no era ofici sino escusa per a tapar una altra mena de viure.

El temps que passa acabà amb una professió que deixà en la història del nostre Reialme, el gest, l'empenta i la figura patriòtica d'aquell heròic palleter fill de Patraix, anomenat Vicent Domènech, que el 23 de maig de 1808, a la plaça de les Panses —huí de la Companyia— va llevar-se la faixa i nugant-la a un pal amb una estampa de la Mare de Déu dels Desemparats, va encoratjar el poble amb aquestes paraules dites a la gent una mica avalotada: “Un pobre palleter li declara la guerra a Napoleó, vixca Ferran VII i muiguen els traïdors!”.

La Revenida

Passejada pel Mercat.—La revenida a l'engròs.—Del portal dels Serrans a les festes de Lliria.—La revenida al menut.—Els "canonges" del Mercat.—Misèria i rèdits.—Una "figuera" famosa.

En aquell Mercat de València de fa cent anys, amb les seues parades envelades o les seues mercaderies escampades a terra; ple de gent com un formiguer, ple de converses i de crits, hi havia un tipus —que encara perdura—

i que no ha variat tant com altres: és la Revenedora.

Però de revenedores n'hi havien —i n'hi han encara— de dos classes: la que comèrcia a l'engròs i la que ven al menut.

La primera sobresortia d'entre la gentada pel seu vestit aseat, per les seues arracades i anells, i pel seu posar segur i desafiant.

Abans que les compradores envaïren el Mercat, ja estava ella passant revista a les parades que abastia o tenia comptes pendants; així anava cobrant o apuntant, parlant amb una o discutint amb l'altra. La revenedora a l'engròs —jugadora de tota mena de rifes— molt envanida del seu negoci i de la seua importància, acudia en persona a la porta dels Serrans o de Quart on esperava els llauradors i allí mateix en poques paraules ajustava la càrrega que en compte de portar-la al Mercat la feia portar a sa casa —que no estava lluny d'aquest— i on anaven a abastir-se les innumbrables venedores per menut. Per això, una vegada repartida la mercaderia entre aquelles pobres compradores, que la majoria anaven de fiat, era precis una visita a les distintes parades per a anar aclarint els embolics econòmics, puix els interessos que cobrava eren d'espant.

Aquesta revenedora era la que no faltava mai a les festes de "l'Àngel" de Lliria, i a les de la Mare de Déu de Campanar, i la que posava de relleu tota la seua fanfàrria i armava més soroll

en les festes dels carrers de Sant Gil o de la Mola, quan el seu marit era clavari.

L'altra revenedora era la víctima de la seua misèria, la que mai podia alçar el cap; la que vivia sacrificada al monopoli de la rica, a la què odiava, però que adulava per necessitat, embolicada la majoria dels dies amb deutes i rédits.

Unes tenien parades amb vela blanca, altres s'apanyaven amb quatre cistellots. Allí, al darre-re d'aquella exposició de queviures, que anaven canviant segons l'època de l'any, estava tot lo dia la pobra revenedora; mal pentinada, mal vestida, mal parlada, puix quan s'armava algún avalot o renyina, deixava anar a crits tot un complert repertori d'insults i paraulotes.

Tot el dia esperant la compradora, tot el dia de xerrameca de parada a parada; tot el dia esperant vendre el que tenia al davant per poder desembolicar-se; contant mentalment el calaix fet, el que trauria del que quedava per vendre i vigilant a cua d'ull a la sèrie de xicons sense ofici ni benefici coneguts amb el mal nom de "canonges" del Mercat, i que anaven furonejant per entre la gentada i aprofitant algun descuït per a furtar verdures o el que podia.

Al matí, quan el Mercat pegava un esclafit d'animació la revenedora es passava les hores cridant les possibles compradores; llavors treia de dintre seu el millor dels somriures, mentre ensenyava amb la mà una mostra de les seues existències: fruites, cebes, pataques, cols, tomates... Era melosa amb el tracte i alabava la seua mer-

caderia com a cosa única, però així que anaven passant les hores i la venda affuixava, s'anava tornant agra i predisposta a la gresca i a la balla.

Clar que no totes les revenedores eren de la mateixa família; les havia també jovers, de bona presència i una mica vanitoses en el vestir, però la clàssica revenedora era d'origen humil, de poca criança, de poques bones formes i més predisposta a la gresca i a la mala paraula, que a mostrar certa prudència i educació.

Per això es distingien tant les llauradores que venien la fruita. Quasi totes eren jovers, tenien una positura humil i agradable, anaven molt aseades i tenien a tothora un somriure molt agradós.

Pere Yago, l'escriptor que feu la pintura d'aquest tipus diu "que havia una "figuera" —una venedora de figues, deu voler dir— la gràcia de la qual havia mereixcut els honors d'ésser nomenada per plomes distingides en papers públics". I les que venien les taronges, eren tan fresques com els seus fruits.

El Cocoter

*Cocot o pastís de peix.—Carrers, festes i porrats.
A la plaça dels Bous.—A la platja.—Al tir de
colom.—Cocots i vi, cavallers!*

Un altre tipus que ha desaparegut. L'home que venia cocots —i possiblement era ell també el qui els feia— ja no es veu pels carrers. Aclarim que cocot és una espècie d'empanada de peix, que té la forma de mitja lluna o bé rectangular; “en la llista de les pastisseries valencianes els bategen amb el profà nom de “pastís de peix”.

El cocoter no vestia, ni portava cap distintiu especial. Per a cridar l'atenció i ésser vist de lluny aguantava la cistella dels cocots amb el cap i la subjectava amb una mà, amb l'altra duia una bóta amb vi per a remullar la gargamella.

Replegava del forn, encara calenteta, la mercaderia; omplia el cistell i a córrer per la ciutat a oferir menjar i beure al proïsme amb el seu crit característic:

—Cocots i vi, cavallers.

El seu negoci era diari i per tot l'any. El cocoter tenia feina tots els dies. Coneixia els carrers de la ciutat com el palmell de la mà; sabia per on havia de passar i quin hora era la més convenient. No cal dir que, no hi havia festa ni festeta de carrer —i llavors abundaven molt aquestos esplais populars— que no passara amunt i avall un grapat de vegades amb el seus descans en llocs determinats, l'home dels cocots. No hi havia porrat que ell no fera acte de presència amb el seu cistell i la seua bóta plena de vi.

Fón un element de primera mà i desempanyà un paper molt important. Xerraire de mena, s'acostava als grups de gent oferint el que portava, i si havia demanda, deixava el cistell a terra i mentre anava venent i oferint la bóta per a el traguinyol, ficava bassa en la conversa puix era bo anar coneixent gent i fer parròquia per alguna altra ocasió.

De quan en quan s'arracerava a l'ombra d'un arbre, junt a l'entrada d'una ermita o de qual-

sevol porratera, i anava deixant passar les hores esperant pacientment el comprador o la compradora a la qui no li mancava la paraula bonica i agradosa.

Però el cocoter no venia sols pels carrers, a les festes i als porrats. Hi havien altres llocs molt concorrits on no tenien entrada altra mena de venedors, com eren a la plaça dels Bous, a la platja i al tir de colom.

En les vesprades xafardoses d'estiu, quan la ciutat pegava un esclafit amb les corregudes de Sant Jaume, al mig de la gentada que anava camí de la plaça, allí estava sobresortint de tots els caps el cistell del cocoter que portava el venedor amb la bóta i el seu crit que dominava l'escarot general.

—Cocots i vi, cavallers!!

Ja dins de la plaça es passava tota la vesprada, fent-li la competència als de les llimonades, incomodant i fent nosa a uns i altres, i sense importar-li res del que passava en el *ruedo*, anava repartint cocots i glops de vi a uns i altres.

La demanda era seguida; ací la parella de nuvis, més amunt uns llauradors que havien acudit com tots els anys a vore les corregudes, o els qui volien celebrar el triomf del seu matador preferit. Finada la festa "s'entornaven tots a València (1) portant el cocoter penjant al muscle el cistell i la bóta buida".

També en els banys era conegut nostre home. La platja sempre fón bon lloc de venda. A la Vilanova del Grau, al Canyamelar o al Cabanyal

on anava tanta gent a estiuejar, i al voltant de les barraques dels banyistes, entre les cases i el mar, allí estava totes les vesprades el venedor de cocots cridant com de costum.

—Cocots i vi, cavallers!!

Per fi a un altre lloc molt concorrit com el tir de colom, era pot ésser, l'únic venedor ambulànt —per la seua selecta mercaderia— que es permetia el luxe d'estar present en totes les tirades.

I així, unes vegades per haver mort un grapat de coloms, i altres per haver fallat el tret, el cocoter anava omplint estòmacs de pastissets de peix i de vi de la terra.

Volaven sense seguretat ni seguida els descuats coloms, retronaven els trets en l'aire; l'atmosfera impregnada del fum de la pólvora feia olor a coetada i com un crit de festa s'oïa la veu del nostre personatge que feia el pregó.

—Cocots i vi, cavallers!!

El Porta-violons

Un ofici que no era ofici.—De la "descuberta" a la nit.—Els de la paella.—Violó, nou cuartos; violoncell, quatre.—Al Grau o a Molvedre.—Doret i rosquilleta.—Quatre enemics.

No era estrany a la València de fa un segle, vore pels carrers a un pobre desgraciat, portant sobre el cap un violó. Açò era llavors un ofici o una miserable manera de guanyar-se la vida.

El porta-violons els dies de molta feina, çò és, els dies de grans funcions a les esglésies —que en aquella època eren freqüents— no parava en torreta; desde la *descuberta* —quan descubrien

al Senyor al matí— fins les primeres hores de la nit no feia altra cosa que portar un violó o altre de casa del músic a l'església corresponent i acabada la funció tornava a carregar-se'l i cap a casa altra vegada.

Si el que traginava era un violó cobrava nou *cuartos*, i si era violoncell, sols quatre. Difícilment, puix, donava per viure aquest ofici, qui l'exercia ja es pot u figurar com viuria i quines eren les seues aspiracions.

El porta-violons estava sempre disposat a la feina i servia el primer que el cridava; però millor que ningú sabia on tenia que acudir per a carregar-se l'instrument i fer camí al lloc convingut, ja que s'espavilava per a saber a quina església havia solemnitat o ja quedava d'acord amb el músic per a el que tenia de fer.

Llavors hi havia a València uns dotze contra-baixos, i els que millor pagaven eren els de la *paella*. Es coneixien pels de la *paella* la secció de música que tocava en els llocs més selectes, com era el teatre, els grans soterrars, çò és els més distingits. Si tocava l'orquestra sancera el porta-violons tenia que dur quatre atrils i guanyava nou *cuartos* i si era mitja orquestra, dos, i llavors sols cobrava quatre *cuartos* i mig. Però tot no eren ganàncies, i sí moltes les anades i vingudes que tenia de fer sense cobrar un cèntim per a avisar els cantaires per a aquesta o l'altra funció.

El més pesat era fer el servei als *guerrillers*, els músics que anaven contractats als pobles i

que havia de servir sense espera ni excusa. El porta-violons, carregat com un ase es llançava pels camins de l'horta, unes vegades camí del Grau, pagant-li per aquest servei quatre quinzets, altres al Cabanyal, cobrant llavors cinc quincets. Però com no hi tenia una tarifa determinada, de vegades per anar més lluny cobrava menys.

El porta-violons que pintà literàriament l'escriptor Josep Vicent Nebot li va contar a aquest quan va preguntar-li en quina funció recordava haver guanyat més, li va respondre: "Quan els funerals d'En Tomàs Bru, que vaig anar a Murvedre, i em donaren trenta quinzets. En el que va de segle —afegí— fón el dia que millor vaig tocar la *quirra*".

Aquesta mena de gent, ni eren casats, ni vidus, ni fadrins; eren porta-violons i pensaven que quan es moriren ningú heretaria l'ofici, puix amb ells finava el món. Tenien motius per a pensar així. Amb un violó sobre el cap —i n'hi havien que pesaven dos arroves i mitja— i la panxa la majoria de les vegades buida, era per a desitjar que el món s'acabés. El com arribava al seu destí no era un misteri puix s'aturava "a totes les ermites on veia una rama penjada i feia la corresponent estació bebent-engolint-se d'un tragueta un *careo* o siga un quartell; així anava prenent forces per a aguantar fins el terme del viatge". Però hi havia dies que es gastava tot el que guanyava en dosets i rosquilletes, i com un doset valia dos *xavos*...

El diguem-li ofici de porta-violons tenia també els seus daltabaixos. Si fent camí l'aire li pegava de cara, el feia ballar i anar d'ací cap enllà sense ganes i si no s'aguantava ferm el bac era segur. Una vegada, anant a Algemesí un porta-violons va tindre que replegar, el que va quedar de l'instrument, amb un cabàs. I si el que bufava era el ponent hi havia perill de que trencara les cordes i bufara les tapes del contrabaix.

Els escolans no els podien aguantar. Quan acudien a l'església amb l'instrument els obligaven a formar un quadre amb els bancs, que del que pesaven els tenien que portar a ròssec, ratllant el sòl i teninla sempre amb el sagristà. Acabada la funció els feien traure atrils i instruments sense consideració ni espera, veient-se obligats a deixar-los en qualsevol casa del veïnat i d'allí se'ls anaven emportant.

Però hi havien encara enemics pitjors: la xicalla, que al veure-los amb el violó al cap els mamprenia a terrossades o colps de roc, i els gossos que espantats de la seua estrofolària figura no s'acomentaven amb lladrar sols, sinó que els acaçaven i al ficar-se moltes vegades entre les cames feien anar de quatre.

El porta-violons no era un ofici, era un *modus vivendi* molt estret i desesperat.

El Tabaler

Festes i festetes.—Tabalet i dolçaina.—Ofici d'herència.—Tabalers famosos.—La tabalada de Santa Llúcia.—Llorente.

El tabalet és un instrument que sona molt pel País Valencià; no hi ha festa, festeta, commemoració, repartiment de bescuits o festa de carrer, que el tabalet no vaja pel davant ensordint-nos amb el seu repic.

Pot anar sol, però el més regular és que vaja acompanyant el dolçainer; és una espècie de berruga de l'altre. Però com a tipus popular tenia la seua personalitat i per tant no se'l devia

considerar “com l'ombra d'un cos, com l'apèndix del dolçainer”, puix “com a individu de l'espècie humana i com a músic, el tabaler deu ésser considerat individualment; té la seua manera d'ésser especialíssima, i és tan digne de l'estimació pública com el dolçainer”. I encara si ens fem molt en dins d'aquesta qüestió “el segon no és res sense el primer, per tant, el primer és tant com el segon”. Açò vol dir que per a què la festa sone bé han d'estar tots dos presents i d'acord. Encara així hi havia qui volia treure primacies del tabaler sobre el dolçainer per lo següent:

Perquè el tabaler anava sempre al davant del dolçainer, no com a criat sinò com a personatge que li pertoca aquest lloc. Perquè el tabaler és el qui amb el seu repic marca el ritme i el compàs de la tocata. I perquè se'l nomena sempre en primer lloc quan de música del país es tracta; així sempre diem i hem oït dir: “Tabal y dolçaina, i mai dolçaina i tabal, ni molt menys dolçaina a seques”.

Quasi sempre el tabaler era —i és— fill del dolçainer. Es aquest ofici que s'hereta; ofici o mig ofici perquè del tabal i de la dolçaina sols, no es pot viure; i així, el dolçainer té el seu ofici que bé pot ésser el de velluter o sabater posem per cas.

El tabaler és un xiquet que, molt menut encara, ja acompanya a son pare repicant de valent per tots els carrers i rodalies de la ciutat; per això se'l mira i se'l cuida tant al tabaler. Sembla

que era molt corrent que el tabaler fora esquerrà, “perquè hi ha que veure amb quina agilitat repiquen amb la seua mà esquerra”.

Tenia alguna característica especial? Vestia d'algun mode distint? No, el tabaler era un xiquet com un altre quansevol, que quan fora gran ascendiria a dolçainer, com feu son pare anys enrera.

Però no tocava amb el mateix entusiasme a totes les hores, ni a totes les festes. No li agradaven les albaides ni les festes a la nit. Ell preferia les processons i les *novillades*, allí podia lluir-se i ésser admirat, feia goig veure'l encés d'entusiasme batre com un guerrer el tabalet; a les festes de carrer, tan vulgars i ensopides tocava d'esma i badallant d'avorriment.

No era corrent veure a un fadrí tocant el tabalet; era com havem dit un ofici de xiquet, i com totes les arts del món va tindre les seues notabilitats en el segle anterior —i les tingué llavors i les té ara— de quan es feu aquest retrat, com varen ser Maganya, Carnistoltes, Mellat, Nicolau, Rafalet, el Clavell, Subies i el Tort de la Sènia.

El tabalet i la dolçaina han segut, són i seran els instruments de la nostra música popular o del país —com es deia llavors—, de les nostres dances i de les nostres cançons. Són l'ànima del nostre poble, com ho demostra que pels volts de mitjans del segle passat van publicar-se a València uns setmanaris titolats “El Tabalet” i “La Donsayna”.

Una demostració de la personalitat que tenia i que té —perquè és un dels pocs tipus que encara s'aguanten—, és que sense tabal i dolçaina no hi ha festa, ni festeta possible. En la famosa *tabalada* de Santa Llúcia, en altres anys tan sonada, el repic de l'escamot de tabalers és com una crida d'alerta al cor dels valencians, com un crit de jòia de la nostra persistència a través dels anys i de tot el forasterisme que ens envaeix.

En les nostres festes, al bell mig de la tabola, entre la joia i l'alegria general, els vols de campanes, i els espetecs de la traca, el tabaler —un monyicot ple d'entusiasme— com devia de picar, i com repica de valent, creient-se el personatge de la festa.

Llorente va perpetuar-lo amb els seus famosos versos, d'una manera definitiva i estremidora.

El Florer

Vestir de florero.—Quatre personatges.—El fuster, adornista.—Les festes dels pobles.—Aiguardent i coca fina.—Les festes de carrer.—Arcs, banderetes, gallardets i altar.—La huitava del Corpus.

El florer era l'encarregat d'adornar els carrers o els altars en les festes d'abans... i d'ara; ço és, vestir amb robes més o menys vistoses que feien bonic, mantes vegades era cosa improvisada amb quatre fustes. El mateix "tapava de penjadures un temple, que un teatre; tan aviat omplia un carrer de banderoles, trofeus, boles i gallardets que llogava trages per a disfressar-se".

D'ací deu vindre la dita de: “Xè, pareix que vages apanyat de *florero!*” que diu un valencià a altre quan vol alabar-li l'elegància exagerada en que va vestit.

Si havien quatre personatges imprescindibles a les nostres festes, u era el tipus de què ens ocupem: El florer; els altres eren el dolçainer, el tabaler i el coeter. Cap dels quatre sols podia ésser festa, però els quatre junts podien fer festa i festassa grossa, en una paraula, un acon-teixement del que es parlava durant uns anys. Qui dels quatre era més important i imprescindible, era possible dir-ho. Solts no eren res i junts ho eren tot.

El florer no era un tipus determinat; però si moltes vegades el seu ofici veritable era el de fuster, d'aquesta manera tot s'ho feia ell puix tenia a mà ferramentes i la fusta necessària per a armar el que precisés. Per a això, entrar a una fusteria on l'amo era a més adorniste, era entrar en un món de somni. Del sostre penjaven les llànties amb fundes de percalina i de les parets, trages per a els misteris de les processons, i guardades en un armari les penjadures de colors. Mentre ell amb el ribot, garlopa o plana anava treballant la fusta i fent burumballes.

Quan el nostre home s'havia compromés a apanyar de llorer l'església d'un poble, allí anava amb el seu carret tot ple de fardells, fustes i demés estris necessaris. S'hostatjava a una de les millors cases i mentre el tabalet i la dolçaina anaven fent la seua via i anunciant la festa vol-

tats de xicalla, el florer anava sense preocupacions per la cornisa de l'església tractant de penjar les llànties o penjant de l'altar del Sant, a qui s'honorava en la festa, un seguit de teles enganxades amb claus i agulles, que deixaven al retor i a la clavariesa plens de satisfacció. De vegades, també apanyaven la porta i el balcó del clavari, que era l'admiració de tot el poble. Llavors a més de cobrar el convingut podia comptar amb el got d'aiguardent que anava acompanyat d'un tros de coca fina, pa socarrat, prim, pa beneït o qualsevol pasta típica de la localitat.

Però on lluia amb tota la glòria del seu enginy era en les festes de carrer de la capital, puix als pobles els esclafits dels masclets i dels trons de bac no deixaven veure el treball de l'adorniste.

A ciutat, un carrer, dels que sempre s'ocupava la premsa per la seua brutícia secular; ell, amb les seues arts de màgic, tan sols en unes hores, el transformava en un saló d'un palau encantat. A les dos entrades del carrer col·locava uns arcs improvisats cuberts de teles de colors amb galons; a dintre del carrer de tros en tros anava penjant teles alçades del centre i caigudes dels costats, a dalt de cada una ficava una corona de color d'ocre del país i mai faltaven els milers de boles de paper de colors i els gallardets, i llums al centre, i les banderetes "invenció d'esperit modern" —segons opinió de l'autor— amb els noms dels pobles de l'horta o de la *provincia*. L'altar del Sant que es col·locava a la façana

d'una casa o al mig del carrer presentava de vegades l'aspecte "d'una decoració de teatre". També li ficava mà el florer a la casa del clavari i alguna altra de gent que podia permetir-se aquest luxe.

L'adorniste de categoria era el que s'encarregava d'alguna església o processó de la huitava del Corpus. En aquesta tasca posava tot el seu seny per a donar-li solemnitat a la festa. Ajustat amb els clavaris, de les seues mans sortia el carro triomfal que anava a la processó, i ell era l'encarregat d'adornar les cases dels clavaris, dels obrers i de l'entaulat de la música, per això l'ofici de fuster era el més indicat en la seua tasca.

Vestia les dancetes, i si no tenia trages per a tots els Apòstols podia vestir el *bou* i la *mula* o el misteri de *La degolla*. L'adorniste deixava l'església com un pastís. I en les funcions i actes religiosos del Corpus, el temple tenia l'aspecte solemniat requerit.

També en els miracles plantava algún altar de florer... que ara als cent anys encara es planten.

L'adorniste modest ha desaparegut, perquè els grans magatzems de robes l'han anat matant.

La Rifera

La rifa, una mania.—El 57.—La Rifera.—Converses.—Una figura de dos.—El fraret.—Tretze cuadernas en cuartos.—La pinya.—Els ulls i el bescoll.—Fer la del fum.

La rifa existeix a tot arreu, però la rifa valenciana tenia certes particularitats que la distingien de les demés.

Es la rifa un vici, una passió o una endèmia internacional, com vullgueu dir-li; l'emoció de la rifa és una malaltia que en alguns es feia “crònica o els portava aviat a la fossa”. Tan afirmada estava l'afició a les rifes que a mitjans del segle passat “aplegà la idolatria dels juga-

dors a produir un avalot en aquesta capital. Després d'haver corregut de boca en boca i d'haver segut objecte obligat de les converses durant molts dies, un matí aparegué a tots els carrers, a totes les places, a les parets, a les portes, en les lloses, escrit el número 57, i a l'aplegada del correu van tindre que posar centinelles en les administracions de *loterías*, d'ordre de l'Autoritat, per a contindre la gent que acudien cercant el número amb tanta fe esperat".

La rifa s'organitzà a Espanya oficialment durant el regnat de Carles III, i desde llavors, la rifa sortí de la clandestinitat i es llançà de cap a les butxaques dels orbs jugadors i jugadores perque sempre ha segut el sexe dèbil qui vivia —i viu— en aquest món de l'encert i de la illusió.

Era la rifa per lo comú una dona de la classe baixa, mal fatxada, sense fesomia ni figura pròpia; tan podia ésser jove com vella, lletja o ferosa, alta o baixa, voltada sempre d'un mosquer de manioses que volien cobrar o adquirir un nou número per a la pròxima rifa; perquè la rifa admetia les postures més curtes, així amb pocs diners el pobre podia dedicar-se a un vici que el corsecava. Unes vegades, aquestes venedores d'illusions rifaven no sols diners, sino també un mocador, un *palmito*, unes arracades, un anell, una mantellina i a més fiaven alguna petita quantitat a les seues parroquianes pel mòdic interés de dos quinzets per duro al mes.

Les enverinades jugadores feien tota mena de combinacions esperant sempre a darrera hora per a jugar-se les aguilletes al número elegit i llavors corrien a cercar la rifera "pregant els admitira quatre o cinc *cuartos* al número dos per els mocadors de pita o un quinzet al primer extracte dels tres duros".

De finestra a finestra, a l'escala, al carrer, al Mercat, a tot arreu les desesperades per la rifa no parlaven d'altra cosa i la seua conversa pels no iniciats era un misteri:

—Ai senyora Tomasa! Segons he sabut per Joan el Tort, que té un llibre que val més que un Potosí i que encerta dos o tres totes les rifes; per a la primera extracció *sortirà una figura de dos*. Jo pense jugar'l 11, que no ha vingut desde l'any passat per Nadal.

—Avant xica, l'11 i què més?

—Per a l'extracte simple una *figura alta*, una *figura de set*. Així crec que el 16 no fallarà.

—Bonics i segurs, perquè Joan el Tort és un dimoni en saber coses de la rifa.

Però encara hi havia més, perquè la mania i la superstició anaven agafades de la mà. Rodava per València en aquells temps un llec molt popular a qui les dones importunaven contínuament perquè creïen que tenia el do d'encertar els números de la rifa. El pobre motiló no podia estar sol, ni estar quiet enlloc. L'observaven arreu i una paraula seua, un gest, un esternut, quansevol moviment o acció era traduït per les manioses jugadores amb un número que havia

de sortir sens dubte premiat a la rifa propera. Així era corrent oir:

—Xica, Vicenta, a l'alba amb la mantellina posada me'n he anat a vore el fraret. Quanta gent hi havia esperant-lo. Verge Santa! Però tots s'han quedat a la lluna de València. No l'han entés. Jo li he donat una pesseta i li he dit: Germanet, cobres mitja lliura d'oli per a la llàntia de la Verge. Ha agafat la pesseta i m'ha tornat tretze *cuadernes en cuartos*.

—Reina Santíssima; això és el 26.

—Si, senyora, el 26. I en tornar-me el canvi m'ha dit. La Verge et concedisca la *major felicitat*.

—La *major*? Això és el 90.

—Exacte; he format la *pinya* i ha sortit el 90. Però falta el millor. Després s'ha rebregat els ulls i s'ha gratat el bescoll.

—Lo dels ulls està clar, és el 2. Però el bescoll...

I així anaven traduïnt amb números els gestos del fraret.

Cosa corrent, la rifeira no sabia escriure, ni de números. Donava les paperetes senyalades amb un ganxo o gargot altres vegades —com també ocorre ara—, si sortia premiat el número que ella havia venut i se li n'havia anat la mà fent paperetes de més es declarava en quebra i desapareïa de la vida ciutadana per una llarga temporada.

El Coquiller

El coquiller en la fleca.—Amunt i avall.—Cistella de pasta i taula de pa.—El serreta i el paler. Cançons.—La Verge de la Mercè.—Qui fa les coques.

Així com el caçador va a la muntanya a cercar la cacera, i el peixcador al riu o a la mar per a que, armat de paciència pique el peix, també l'escriptor que vullga pintar el coquiller en el seu ambient havia d'anar a un forn de pa o fleca i esperar a que apareguera el tipus que cercava, examinar-lo i retratar-lo literariament.

El coquiller —paraula que deu derivar-se de coca, perquè aquest seria en altres temps l'en-

carregat de fer-les— era el darrer dependent de la fleca; el primer grau que calia ocupar en l'ofici dels que treballaven en la farina. La seua feina consistia en anar carregat tot el dia amb la pesada taula de pa o grans cistells, portant la pasta de les cases al forn i tornant el pa ja cuït.

La seua vida era un anar i vindre continu i quan parava una estona de viatge a viatge, sempre hi havia feina per a ell. Unes vegades era calfar el forn per a el que es necessitava pràctica i gràcia, altres ajudava a l'amo a vendre a la parròquia o l'enviaven a portar pa a les tendes.

Fa un segle, una fleca, era un lloc de molt de moviment. A l'entrada estava el taulell i el pes per a la venda del pa al públic, i a dins, a lo més fons, el forn que us mirava amb el seu ull de foc; les pasteres, els taulells amb la pasta inflada, pujada per rent o el pa cuït. El que pesava i tallava la pasta li deien serreta o tallador i el que anava ficant al forn la pasta i cuidava de la seua cocció li deien paler. El coquiller —aprenent de tot i oficial de res— no tenia lloc ni treball determinat allí dins; entrava i sortia a tothora amb la cistella de pasta o la taula amb el pa cuït sobre el cap camí d'alguna casa. Ni tenia hores de treball, ni de descans; per això anava pels carrers mig adormit, amb moltes hores de son retrassada.

A les nits quan el treball per la seua monotonia fadigava, el coquiller era l'encarregat de distraure la migranya amb les seues cançons. El

cant que mata la soletat i la por, que allunya la malenconia és un bon company del treball, així el coquiller espantava la son amb les seues cançons. Era un veritable arxiu de tonades populars, encara que de vegades, ni la lletra ni la música es sabés d'on venien; a més les operetes tan cantades en aquells temps li donaven un repertori abundant i variat.

Quan al forn més gran era el silenci sortia la veu del coquiller amb una cançó com aquesta:

Carabassa m'han donat
i no m'han donat meló;
més m'estime carabassa
que casar-me en un furó.

I si la cançó era en castellà ell la cantava així:

Los árboles *d'Arancués*,
onidos de dos en dos,
no tienen tanta finura
como yo *li* tengo a *vos*.

L'ambició del coquiller era aplegar algún dia a ésser serreta o tallador per així poder ascendir a paler. No somniava altra cosa que veure's junt a la boca del forn aguantant amb les mans com un rei el ceptre. Però sinò s'espavilava, el coquiller no ascendia mai i es passava tota la vida i arribava a vell, sent coquiller; amb la cistella al muscle plena de pasta o la taula al cap plena de pa.

El coquiller era un tipus molt popular i corrent fa cent anys quan les ames de casa es pastaven elles el pa i era un aprenent molt reli-

giós i devot de la seua patrona la Verge de la Mercè.

Poc a poc anà desapareixent aquell xicot mig enfarinat i amb el davantal blanc que era com el seu uniforme i al qui alguna dona després de donar-li la pasterada i fer-li un seguit de recomanacions li deia afegint-li un grapat de pasta :

—Nyas, fes-me una coca.

I la coca era natural que la fes el coquiller.

El Velluter

Del clot i a les Escoles Pies.—Entre aviar i fer canilles.—La capa i el traguinyol.—Xerraire, filòsof i cantaire.—Els misteris del Corpus.—De la primera Pasqua a Sant Gil.—La dita i la paella. Tartana i barraca en lo Cabanyal.—El velluter fi.

U dels tipus desapareguts de la vida valenciana actual i possiblement u dels de més acusada personalitat en la vida de la ciutat del segle passat és el velluter, el record del qual encara perdura i el gremi i la seua casa social existeixen en el vell carrer de l'Hospital.

Quasi que tots els velluters vivien en els barris dits de les Torres o del Clot i de menuts eren alumnes de les Escoles Pies. Quan ja tenien sis pams d'alçada començaven els inicis de la seua professió en el porxe o botiga del seu mestre; la primera feina que sel's donava era aviar o desmuntar la tela unes vegades o fer canilles, çò és rotllar la seda als rodets o canilles dels telers.

L'oficial del gremi, velluter ja pels quatre costats, es prenia la vida a la seua manera. Es llevava del llit quan el sol ja picava, no com l'obrer de vila; agafava la capa que era com el seu uniforme i abans d'entrar al treball matava el cuc amb aiguardent junt d'altres companys. Després a la botiga a pegar-li al teler i a la llengua, perquè era xerrador fins pels colzes a més de filòsof que li venia de natura.

Començada la tasca, començava el velluter opinant i donant raó de tot el que passava pel món. Totes les malalties que patia la humanitat les guaria ell en sols dos dies si li donaven la cartera de ministre. Però la seua debilitat eren les contribucions i els drets de portes; parlar d'això darrere era per a fer-li perdre el juí.

De tot xerrava, perquè de tot creia estar en el secret com si ho hagués vist; ell sabia els menjars que més li agradaven a l'embaixador de França, les converses secretes de la Reina amb els seus ministres, el que passava al palau del Soldà de Turquia, els trages que tenia l'emperador dels xinesos o perquè es va perdre o

guanyar quansevol batalla de quansevol guerra. Com em dit, la seua dèria, el seu fort era el coneixement que tenia, o es pensava tindre, de l'administració municipal; llavors sí que xerrava de valent criticant-ho tot i acabant sempre amb un: Si jo fos batlle... que venia a ésser com una solució a tots els problemes de la ciutat.

Quan no parlava, el velluter cantava al compàs de les càrcules, o deia els versos de les comèdies que ell veia els dilluns al teatre Principal en les funcions econòmiques a benefici del públic. Així, entre els versos de Zorrilla i Olona, a la quaresma cantava coses d'església; "desde Pasqua florida a la granà recita els miracles de Sant Vicent, i desde aquesta data, els misteris de la festa del Corpus; perquè has de saber, lector, que els personatges d'aquestos autos sacramentals són quasi tots velluters", per això tots ells sabien en tot o en part la lletra dels misteris, en especial la de la crida del rei Herodes que comença així:

Faran saber

de part del rei de gran poder .

senyor que tot ho mana,

que el dijous d'esta setmana

vinguen totes les dones

així les males com les bones...

El seu treball —com els fusters— no era al llarg de l'any de la mateixa durada; desde la primera Pasqua deixava el teler abans del cap vespre, i amb la família o companys sortia a fora de la ciutat i allí vora al riu o en plena

horta, berenava o sopava repetint seguidet els *bandos* o traguinyols que el feien més parlador, i encara després d'haver-la tinguda amb els de les portes es feia dos o tres dosets abans d'arribar a casa. Aquesta bona vida finava la vespra de Sant Gil, que s'escau el dia 1er de setembre, llavors el mestre com avís, li posava al damunt del banquet del teler un grapat de sorolles (serve) i un gresol que volia ésser l'avís que començava la vetlla del treball.

Els dissabtes, al marxar de casa el mestre, amb la capa al braç —puix per respecte no se la posava fins que arribava a la porta del carrer— prenia la *dita* o uns diners a la bestreta que l'amo donava als oficials setmanalment, fins que al tallar la tela teixida s'arreglava el compte.

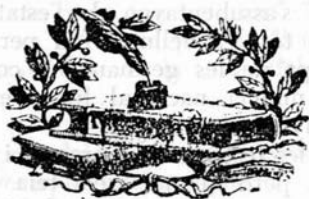
La font del Mercat era el lloc de reunió dels oficials; allí s'assabentaven de l'estat de l'art i xerraven de tot. El velluter fou personatge de pes en temps de les germanies i concòrdies, i quan a la milícia nacional formaren ells sols una companyia.

En totes les festes estava present i era paeller per coratge, però quantes se'n feia de paraula “amb els seus companys a la botiga, i sense moure's del teler ni parar de treballar”. Donava glòria de explicació com i quan es menjarien la imatginària paella. El mal era si no hi havia feina que la fam els feia sortir de casa a demanar almoïna!

El mestre de la seda ja era un altre personatge; “gasta levita o *tuina* a l'estiu, i gavany i

guants a l'hivern en els dies de festa", era lector o subscriptor de setmanaris literaris, peixcador de canya i tenia tartana i barraca en lo Cabanyal portant ell i la seua família com a senyal distingida als vestits, alguna peça de vellut.

El fill del mestre velluter que de menut s'havia criat aviant o fent canilles, de major volia ésser senyoret; un velluter fi que se'l coneixia d'un tret de ballesta, perquè era un cabut i un neci, més anguniós que les campanes del convent de Santa Tecla.

El Rager

El maerero.—De ranxer a majoral.—La Verge del Remei.—Riu avall.—Del Túria al Tajo.—La tenda.—Fusta de riu.—Les peanyes.—Ferran VII i Isabel II.—El batalló de ragers de Xelva.

El rager o *maerero* amb els saragüells i el ganxo al muscle, era un tipus que procedia de la part alta de les terres valencianes, especialment d'Ademús, Xofrents o Xelva. D'aquest darrer poble eren els més espavilats i allí estava, com qui diu, la plana major de l'ofici que comunament s'heretava de pares a fills.

Als sis anys ja podia un xiquet començar l'aprenentatge servint de ranxer; anys després, quan les seguides conduccions de fusta li havien ensenyat l'ofici ascendia a ganxer amb un sou de tres quinzets diaris; llavors prenia possessió de la ferramenta, el ganxo, que usava per acostar els troncs que s'allunyaven de la corrent.

Els *cuadrilleros* eren una espècie de caps de colla que portaven a les seues ordres set ganxers i cobraven cinc quinzets. Per a aquest càrrec havia de tindre certa instrucció, autoritat i valor; sols així es podia aplegar el dia de demà a ésser majoral, darrer graó d'aquest ofici que cobraven setze o vint quinzets diaris.

El rager valencià coneixia la geografia d'Espanya pels seus rius. El Túria li era el més familiar, però de vegades es contractava per a portar fusta pel Guadalquivir i arribava fins a Sevilla; altres vegades Tajo avall, es permetia veure els jardins d'Aranjuez, passejar-se per Madrid i "visitar la lleona del Retiro".

Quan hi havia conducció tot el poble estava en moviment ja que marxaven de cent a trescents ragers i casa hi havia que marxaven tots els hòmens de la família. Després el poble quedava quiet mentre les dones esperaven el retorn filant cànem per a teixir llenç.

A l'aplegar a ciutat mai anaven solts, sino amb colles i al fer-se de nit tornaven al riu que era sa casa. Si algú d'ells en una conducció agafava les tercianes —malaltia de l'ofici— sols demanava

que el tornaren a Xelva on els aires de les seues muntanyes i la Verge del Remei li tornarien la salut perduda. Després, encara que l'ofici era de perill, el rager tornava riu avall, feliç amb el seu ganxo al muscle i cantant sobre els troncs.

En aquella època, a la vora esquerra del riu, al pont dels Serrans, al pont Nou o de Sant Josep hi havia grans magatzems de fusta que es deien *peanyes* i eren conegudes de tothom la Peanya del Figuer i la Peanya d'En *Ramiro* que pel temps es transformaren en serreries mecàniques i que els incendis van anar fent desaparèixer.

L'arribada de la fusta pel riu no era senzilla; els troncs portats per l'aigua es convertien en veritables catapultes i a més hi havia que passar açuts i preses, com el famós Salt de Xulella, tan difícil i exposat per a els ganxers que, abans d'arribar a ell, després de Loriguella oïen missa i combregaven en l'ermita de Sant Josep.

Els troncs dels pins de la part alta de la *provincia* que arribaven a la nostra ciutat pel riu Túria es deia *fusta de riu*, per a diferenciar-la de la que portaven per la mar. L'arribada de la fusta pel riu —escriu Nicolau de la Segueria— portava dies d'animació i espectacle a València, car el veïnat es volcava a la barana per veure treballar els ganxers que venien saltant pel damunt dels bigons per duir-los i que no s'embarreren, sense caure ells a l'aigua, tal era llur costum, fins arribar cap el pont dels Serrans on

paraven los troncs i formaven piles que es fixaven per llur pes i deixaven córrer l'aigua alen-sems que paraven el fustam que anava arribant. Per pujar-los llevaven uns sellars de la barana del riu, amb els troncs construïen una rampa, els ganxers acostaven la fusta i nugant els troncs amb cadenes eren arrossegats per parelles de mules, que els portaven a la peanya.

El rager no treballava tots els dies, ni cada dia feien el mateix treball; si la riuada era molt grossa s'apartava a les seues vores i esperava en el poble pròxim que el cabdal amainés; si un company queia a l'aigua es llançava per a salvar-lo. Però tenia també jornades tranquiles i alegres, i llavors les cançons no paraven. De vegades a l'arribar a Aranjuez amb alguna conducció presenciaven el seu treball Ferran VII i Isabel II que més d'una vegada repartien entre ells alguna quantitat.

Seguint el seu mateix camí, però per terra, anava el que ells deien la *tenda*, que era una requa de mules que portaven els queviures: farina, oli i vi; les fruites i verdures ja les trobaven pel camí. La *tenda* subministrava les provisions als ranxers que caminaven sempre un hora pel davant vora riu i així dispondre i fer els dos ranxos o racions de miques diaries com era el costum. Amb les provisions també anava l'equipatge del rager: un parell de camises i de saragüells i de vegades alguna jaqueta de baietó obscur. Aquesta secció es deia la *roperia* i el mosso que cuidava d'ella *ropero*.

El rager era un ofici perillós i sofert que va desaparèixer a l'inaugurar-se el ferrocarril de Llíria de via ampla.

A la guerra de la Independència, un batalló compost la major part de ragers de Xelva va batre's amb valor i lleialtat defenent Saragossa contra els cuirassers francesos.

L'Obrer del Corpus

*Un dumenge de maig.—Felicitacions i visites.—
L'octava del Corpus.—Del florer a l'escolà.—La
casa pel balcó.—Angoixes i compromisos.—La
processó al carrer.—Refresc i factures.*

Si el clavari de les festes de carrer era un càrrec popular, l'Obrer del Corpus era un càrrec molt més elevat i per lo regular qui l'obtenia perteneixia a la classe mitja i de vegades a l'aristocràcia.

Per a ésser Obrer del Corpus hi havia que perteneixer abans a l'obreria de qualsevol parròquia; el càrrec s'elegia un dumenge de maig

quan es reunia la junta presidida pel retor de la parròquia, el fabriquer, els obrers d'aquell any i mitja dotzena d'associats.

Els Obrers eren tres, però ja és cosa sabuda que sempre hi havia u que li agradava figurar més, o era un manegueta que en tot es posava. També hi havia qui acceptava el càrrec per compromís i encara que al finir la junta tot foren enhoresbones i tractaven d'animar-lo, ell marxava a casa tot marejat pensant en el tràngol que li esperava i en el munt d'incomoditats i de disgusts que li caurien a sobre.

El nou Obrero arribava a casa, contava a la família com havia anat el nomenar-lo... i desseguida comensaven les visites de felicitació. Primer venia l'escolà de la parròquia, després l'adorniste, el cerer, el de la roba i alguns més que anava a vore què tal cara feia.

La primera feina important del seu càrrec era l'observació a fons de la processó de l'octava del Corpus d'aquell any. Mirava en atenció ficant els cinc sentits per a que no se li escapés cap detall i així anava comptant o millor dit apuntant a un paper el nombre de les andes, els capellans, els incenciaris, els cirialots, les dances, la música... etc. D'aquesta manera ja sabia poc més o manco el que havia d'organitzar-se l'altre any.

Fins a desembre els mesos passaven tranquil·lament, sols algunes paraules al sortir de missa amb els companys d'obreria, però en començar l'any nou, ja de cara a la festa, la cosa anava de

veres i començaven els tractes amb “el florer per a la roba de les figures que havien d’anar a la processó; amb els clavaris del gremi; dels rams i cirialots que se’ls ha de donar, per a que les seues andes vagen en la mateixa; amb l’escolà sobre l’oli de les llànties; amb el cerer, dels ciris que ha de subministrar; amb el fabricant de ramellets i de la seua varietat; en una paraula, s’ajusta tot el necessari per al major lluïment de la funció”.

Particularment l’enrenou encara era més gran, perquè ell, la família i la casa s’havien de posar a to amb el càrrec, la festa i les circumstàncies. La casa hi havia de pintar-la tota per dins i per fora; comprar algun moble, canviar penjadures en alguna habitació i dur roba tota la família per a estrenar-la aquell dia. Hi havia que fer-se frac i pantaló negre, armilla blanca; la dona i la filla li cosien una camisa, li feien uns elàstics de canemàs i una corbata negra de moaré.

Conforme passaven els dies, els maldecaps anaven amuntegant-se: el sastre per un costat, les reunions amb els companys d’obreria, per anar lligant caps i no tindre res que improvisar a darrera hora per un altre, mentre la resta de la família sols pensaven amb la festa per fora i el lluïment que tindrien; els fills sols somniaven amb el seu trage nou i la muller (l’obrer), amb l’enveja que mirarien veïnes i amigues les cerimònies i polideses que farien dances i jagants al passar per sota el seu balcó. I fins l’Obrer, en les estones de tranquil·litat, es veia tot mudat,

amb el guió a les mans i acaminant al compàs de la música.

Els valencians diem: *De la festa, la vespra*; i així és, la vespra de la festa a la casa de l'Obrer era el manicomi. Pobre d'ell, en quin fangar s'havia ficat! El sastre no havia acabat el trage, el sabater prometia que per a la processó tindria les sabates; el dels ramells, no assegurava l'encàrrec; i si açò no era prou, mancaven els compromisos de darrera hora: la visita a la capitania general per a demanar un piquet de tropa per a la processó; a casa el sastre a demanar-li per Déu que estigués la roba a punt, a la casa de les aigües gelades per a recordar lo del refresc, a la parròquia, a casa el florer...

Després a la seua llar on l'esperaven noves visites i als que havia de posar bona cara; i el sopar amb més ganes de gitar-se que d'oïr la música que tocava a l'entaulat fins la una de la nit. L'Obrer es llançava al llit com una marmota, però a les cinc ja estaven els de la parròquia trucant a casa i demanant açò i allò; el marejol no parava fins l'hora de sortir la processó. Ni temps per a desdijunar, ni poder dinar tranquilament.

Per fi ja, després de dos hores i mitja per a empolainar-se cap a l'església; però allí nous problemes, perquè l'hora de sortida es tirava al damunt quan avisaven "que no han aplegat encara els apòstols, que Noé estava pegant-se un tràngol i que falta un evangeliste", i fins els encarregats de l'anda del Patró no volien sortir si

no els augmentaven deu quinzets... Però al fi tot s'arranjava i la processó sortia amb la solemnitat de costum, l'Obrer agafava el guió tot estirant-se i llavors oblidava les males estones passades i en aquell moment no es canviaria per res del món, sobre tot al passar per davant de sa casa...

Tornava a la llar tacat de cera i creient que ja s'havia finat el seu paper, però allí l'esperaven els amics per a felicitar-lo mentre la seua senyora tota tova oferia el refresc... i començava la desfilada de les factures. Veritablement era un dia de prova!

L'Obrer del Corpus té als cent anys un heròic successor: el president de la comissió fallera del barri.

El Corredor de Joies

De femater... a corredor.—A pèl i al trot.—Carreret o tartaner.—Entre les festes o les apostes. Mantells de crespó i faldilles de seda.—Matapuça i boga.—Camisa i saragüells.—La carrera. Un mocador de pita.

Un corredor de jòies és a la nostra terra un xicot llaurador, que a la festa del poble o en alguna aposta fa de genet amb el seu cavall o en el d'un altre i pren part en la carrera per guanyar la jòia.

L'afició a pujar li ve de lluny; de menut ja botava sobre l'ase amb el que anava a la ciutat a

replegar fem i de fadrí d'un bot es clavava al damunt d'un rossí per a anar a portar la roba als llavadors. Mai necessità estreps per a pujar, amb la cua de la bèstia en tenia prou; se l'enganxava entre la planta del peu i l'espardenya o es feia una nugassa entre els dits dels peus i d'un salt ja estava espatarrat al damunt de les anques o del llom.

Amb el cuc de dominar la bèstia, ja de menut i quan el camí era aprofitable, anava de buit o tenia algú que el vera i que no fora son pare o l'amo, picava els talons i li feia donar al pobre ase un trot que volia ésser carrera animant-lo amb els seus crits i açotades. Allò era per deixar baldat a qualsevol; a pèl sols amb el serretó per a fer-se obedir, pegant bots al damunt del dur espinàs de la bèstia, aguantant-se sols amb les cames, un dia darrere d'altre acabaven fent-lo un genet segur i fort.

El nostre tipus, si no era llaurador era carreter o tartaner; de jove havia estat de mosso i si l'amo de casa tenia que desbravar algun rossí, allí estava per a aquesta feina puix massa coses havia després a la fira del bestiar del riu.

Perquè les corregudes de jòies —acte quasi obligat a les festes dels pobles— es feien moltes vegades fora de les festes i sol per provar dos cavalleries. Així, el clavari, per algunes converses amb llauradors, moliners o tractants s'assabentava de que tenia un bon cavall; els aficionats a aquestes coses anaven fent ambient i promp-

te sortien les apostes per si era més corredor que l'haca d'aquest o de l'altre.

Desseguida l'amo del cavall cercava un corredor i aquest es dedicava uns dies a cuidar i provar la seua bèstia; anava a casa de l'amo i de passada que entrava a la quadra es feia el trobadís amb la filla de la casa amb la qui creuava l'esguard i un A Deu! massa comprenedor.

Arribat el dia de la festa o de l'aposta tot eren comentaris. El jovent acodia al lloc convingut entre crits i rialles. Elles anaven abillades amb lo millor que tenien; algunes portaven el collar de perles, les arracades d'or amb maragdes, "mantell de crespó groc o altre color fort i blanc si era filla de ric arrendatari o propietari acomodat; amb faldilles de seda de tornassol a ratlles menudes i un bon *palmito* de nacre o os". Altres anaven "amb mocador de crespó o altre menut de pita, tova falda de percal francès i borseguins de cabra".

L'alcalde del districte o vara a que perteneixie la funció, amb el barret pelut d'amplia cinta, amb xopetí o levita trentanyal turquí i sempre amb uns pantalons tan amples que no es sabia què hi havia allí dintre anava senyalant la distància de la carrera. Els lloctinents i els guardes —i sempre hi havia algun voluntari— es col·locaven a les boques dels camins per evitar les imprudències i per tant les desgràcies. El batlle feia la senyal a terra amb la seua vareta negra amb cap d'argent i disposava i ordenava tot el necessari. Els ajudants feien les ratlles de sortida

i arribada amb matapuça, boga o herba tallada de qualsevol marge proper perquè es vera bé.

A l'hora els corredors ja estaven allí voltats d'admiradors i curiosos. Cridava la gent, reniaven les bèsties que no s'aguantaven de desfici perquè possiblement els havien donat pa amb vi per a que tingueren més foc i resistència en la carrera. Els corredors anaven vestits amb una camisa groixuda amb pitrera i saragüells, els braços arremangats, desbotonat i penjant dels traus de la camisa, les mansanetes que eren dos botons fets de quinzets d'argent. De vegades ni mocador al cap portaven, ni faixa, ni calces, puix si les portaven eren de traveta, i els peus descalços.

El corredor pujava a cavall nugant-se a les mans dos tralles per a tenir-les segures. El dolçainer tocava, la gent no s'aguantava de desfici i els corredors que s'havien tirat a sort l'anar a la dreta o a l'esquerra del camí perquè formava corva es prometien pegar amb compte les açotades per a no tocar la cara de l'altre cavall.

A una senyal del batlle sortien com a fones acompanyats de la cridòria general i de la polseguera del camí. El corredor animava la seua bèstia a crits o açotades; era veritablement un heroi a l'arribada a la meta on els mossos aguantaven els cavalls per a que no es desbocaren. El guanyador rebia com a premi la jòia que penjava d'un triangle de flors posat sobre el balcó del clavari i era quasi sempre un mocador de pita de colors molt vius.

Després la festa seguia amb els seus comentaris i a esperar el refresc i la guitarrada on podia oir-se aquesta cançò popular:

Qualsevol home que té
rossí corredor de jòies
i la dona balladora,
ja es pot dir que es pinta a soles.

El Coeter

El personatge de les festes.—Una pastera i un mortar.—Masclets, piuletetes, eixides i trons de bac. Castell o cordada.—Seran de segó?—Albades i missa major.—Processó, traca i castell.

Aquest si que és un veritable tipus valencià pels quatre costats; ell proporciona a les festes dels pobles el soroll i l'alegria més grossa, és un dels principals personatges.

El coeter, pel perill del seu treball és home seriós, previsor, de seny, decidit i ràpid en les seues accions, a més no sol ésser fumador. El seu trage és modest; el pantaló no és ample,

però ben ajustat per a poder botar amb facilitat; la jaqueta no és llarga i les mànegues estretes per a evitar l'entrada de les espurnes; prefereix la roba de llana a la de fil i més encara la de cotó.

Les seues ferramentes de treball són: “Una pastera, una bala de les de a dotze per a desfer la pólvora, un morter per a picar el sofre, una corbella per a tallar les canyes, unes tisores per a tallar el paper, un embudet de llanda, uns quants punxadors, atacadors de ferro buits i massissos, un pes menut, taules i cadires”. La seua tasca es perillosa, per això treballa lleuger i amb precaució. De les seues mans eixien els masclets, les piuletetes, les eixides, els voladors o coets de vareta, els trons de bac, sense oblidar les traques, les cordades i les meravelles de llums dels castells d'abans.

Així com els metges van de plany en plany, el coeter anava i va de festa en festa. A sa casa solien acudir els batlles dels pobles o els clavaris a demanar presupost dels masclets, traca de coets, castell o cordada. Tres d'aquestes coses eren imprescindibles per a la festa del poble, les dos primeres eren segures; de les altres dos, en uns pobles era el castell i en altres la cordada.

Encarregades les traques i els masclets —el castell i les cordades s'ajustaven per lliures i cada lliura valia uns quinze quinzets—, sense entrar en la classe de vistes de focs que havien de tindre, ni cap explicació més.

Si el coeter parlava de molta feina, els visi-

tants li demanaven que no els fera una feta i els deixàs plantats, que el dia abans de la festa l'esperaven a casa; i encara al sortir no mancava la recomanació darrera.

—No s'oblíde de portar bon cabàs—. Açò volia dir que portara bona cabassada de coets solts o borratxos per a els fadrins.

El coeter sortia amb ells promettent-los que no els faltaria res del que volien, però que no s'oblidaren d'enviar el carro per a portar-ho tot.

I així, puntualment, el coeter finava l'encàrrec i el dia convingut el carro es parava a la porta de casa. Tot empaquetat amb sàries i cabassos es carregava acuradament; pujaven amo i oficials i cap el poble s'ha dit comentant el castell de l'any passat i si hi havia bon vi al poble.

La seua arribada era un aconeteixement, la frase de: *Ja està ací el coeter* corria com la pólvora i prompte el carro es veía voltat de fadrins i menuts que l'acompanyaven a la casa destinada on deixava la càrrega en lloc segur, mentre plovién sobre el coeter mil preguntes i recomanacions:

Tindrem bones disparades? Serà lluit el castell? Porta coets solts? Seran de segó com l'any passat? I quan el secretari dirigint-se als fadrins els recordava que el governador tenia prohibit amollar coets borratxos pel carrer tot el món protestava.

—Bé, bé. Els de València volen apanyar-ho tot. Més val que s'arreglen les coses d'ells.

—Tota la vida tirant coets els dies de les festes. Per què no hem de tirar-los ara?

Però tot s'arranjava al final i el coeter començava la seua tasca col·locant al davant de l'església la tira de masclets que feia esclafir a l'alba acompanyant el vol de campanes anunciant el començament de les festes. Després d'esmorçar, més masclets a la missa major —amb orquestra i sermó— a l'aplegar el primer evangeli, a l'alçar a Déu i en finir la missa.

Si els fadrins feien alba des, el coeter els acompanyava amb el cabàs sobre l'esquena venent coets als xicons que ratllaven les pintades façanes de les cases de les xiques a qui cantaven cançons com aquesta :

Quanta cosa en lo món passa,
puix anem, com té de ser!
Tens el retor dins de casa
i el teu novio en lo carrer.

Després de cada cançò venien els renills, udolant tot quant fort podien. No mancaven les burles i cançons a les xiques poc gracioses o massa estirades.

Al dia següent el coeter feia la mateixa feina : les disparades a l'alba i a la missa major i deseguida a preparar el castell o la cordada com a final de les festes, després de la processó quan la imatge entrava a l'església entre els esclafits de la traca.

Si la festa finava en castell es plantaven els pals per a subjectar les rodes de foc. Allò era l'obra mestra del coeter; aquelles rodes gira-

tòries que voïtaven amollant espurnes de foc de colors que eren l'admiració de tots. La cordada era més sorollosa però menys vistosa; el carret ple de coets corre llençant foc i pegant esclafits d'una punta a l'altra del carrer. Després els fadrins buidaven el cabàs del coeter i feien còrrer tota la gent entre esglais i crits.

La major glòria d'un coeter de fa cent anys? Encarregar-li un castell o cordada per a encèndre-lo al davant de S. M.

El Formatger

Tres fesomies.—Ama, la llet!—Formatgets!—Al plat o a la mà.—A la boca de bades.—Busca qui t'ha pegat.—Dones, brull!

El formatger és dels tipus que als cent anys encara s'aguanten, perquè a hores d'ara va pels carrers de la ciutat venent mató o llet quallada en uns petits motlles.

Si abans era vulgar i corrent, si era cosa de tots els dies oir cridar de quan en quan allò de Formatger! ara també s'ou el mateix crit, però no en l'abundància de llavors.

El formatger, segons el poeta que va pintar-lo en la seua millor època, va dir que tenia tres fesomies, que era un Jano corregit i augmentat; així és que podia veure-se'l pel carrer al dia amb tres aspectes distints, que ara anem a explicar:

Primer aspecte:

El formatger valencià a l'alba ja estava fora del llit i fora de la llar; com vivia pels voltants de la ciutat a casa tenia un espaiós corral on guardava el ramat de cabres. Agafava la vara i les mesures i ja el teniem fent el repàs al matí pels carrers. Ací munyia mig litre, allà un quart i sempre portant al davant les mansoies cabres, alguna d'elles amb la campaneta penjada al coll que avisava el seu pas.

Era aquesta l'hora del veritable negoci; tenia una parròquia feta però havia també la compradora ocasional. El formatger era llavors un venedor de llet; mentre munyia de genolls a terra tenia una amical conversa amb la compradora. Plena la mesura a vessar de blanca i escumosa llet l'abocava al pitxer que li allargava la criada, i de vegades seguia munyint i mesurant per a la matinera parròquia que feia rotgla i conversa al seu voltant.

Després, a cobrar i a seguir el camí de tots els dies, i feta la volta cap a casa on acabava de munyir i amb la llet sobrant feia el mató o qual·lada i el brull que eren les seues materies de negoci.

Segon aspecte:

A mig dia el formatger ja tornava a ésser al carrer, però una mica més abillat: portava una jaqueta i un gorro blanc; enganxada pel braç dret i aguantada per una corretja que li creuava el pit pel muscle esquerre portava un cistell pla que previament havia omplit de motlles dels que vulgarment encara ara es diuen formatgets; però que és llet quallada; també del muscle esquerre o de la mà duia penjant una bossa de malla per a posar els motlles buits.

Aquest si que era el veritable formatger. Venia la mateixa mercaderia del matí però amb una altra forma. Ara si que cridava allò de:

—Formatgets! Matooooons!

Amb aquest aspecte era més simpàtic, més viu; caminava més a pressa i sols s'aturava per a llançar el seu crit. La seua parròquia era la gent menuda, però de vegades sortia una criada amb un plat o una safata; llavors el formatger s'acostava cap a la mossa, es passava la cistella de braç i amb dos dits agafava un motlle i amb una ràpida sacsada de mà deixava caure sobre el plat els formatgets demanats.

Si el comprador era un xiquet, aquest allargava la mà plana i al damunt d'ella li deixava el blanc mató que d'una xuclada se l'engolia el menut. També era cosa corrent llavors, que al davant del formatger es plantàs un monyicot amb la boca oberta. El nostre home en aquest cas ja sabia el que tenia de fer, agafava un motlle i li llançava el contingut a la boca; si

encertava, el formatget era debades, però si anava al nas, a un ull o qualsevol part de la cara, aquestos eren a doble preu si el menut no arrencava a córrer amb la cara xorrosa de qual·lada.

Tercer aspecte:

Cap a les dos de la vesprada el formatger tornava a casa, allí deixava el cistell amb la mercaderia sobrant i la bossa dels motlles; dinava tranquilament i a mitja vesprada, agafava una font de Manises o d'Alcora, l'encaramullava de brull, li clavava al centre un ganivet i al carrer altra vegada per a cridar de quan en quan:

—Dones, brull!

I així fins que es feia de nit.

Els temps moderns han arraconat el lleter, però l'home que ven formatgets encara va pels carrers, i al mercat, a les parades de formatge es pot vore el plat o la safata de l'acarrossat brull.

El Fiel de Fechos

*Lletraferit de poble.—Escolà, mestre i secretari tot d'una peça.—Cavilacions.—Claretat i poques paraules.—Oficis.—La importància del càrrec.
Un sou com un ou.*

Heus ací un personatge que, en l'època en que va escriure's el llibre, devia ésser universal, perquè en terra de cecs...

El *Fiel de fechos* era el lletraferit del poblet, del llogaret de vint veïns. De vegades inclús tenia un ofici o bé era mig sastre o mig fuster; però sabia llegir i escriure, era un furga estores i això el ficava uns quans colzes per damunt de la resta del veïnat.

Començava la seua carrera fent d'escolà, mentre el capellà li ensenyava de lletra i son pare l'ofici, així a l'aplegar als vint anys ja sabia llegir de correguda no sols els llibres per lletra menuda que tingués sinó tota classe de papers que venien de les oficines públiques de la ciutat. Així ja estava en disposició de quan arribava la festa del Sant Patró, ell s'entenia amb el capellà per a cantar la missa. Passats els anys, al morir l'escolà heretava el càrrec per a el que tenia suficients coneixements i condicions. Després morí el mestre d'escola i com no hi havia al lloc de qui tirar mà i reemplaçar-lo, allà anà nostre home i ocupà la vacant, al fi mort també el vell *Fiel de fechos* per votació complerta de l'Ajuntament se'l nomenava a ell.

Ja tenim el tipus que anavem a pintar en el seu element. El *Fiel de fechos* "ni era escolà, ni mestre, ni secretari, però exercia els tres càrrecs amb una tranquil·litat enorme. Era "un cap aigua" que el seu poc coneixement i els seus pocs coneixements li donaven la barra suficient per a fer de mentor o cap intel·lectual de tots els veïns.

A la casa on vivia tenia una gran cambra on feia de secretari i de mestre. El moblatge estava compost per una llarga taula de pi, més bruta que neta, un tinter d'obra, dos plumes, una llibreta i escampats pel damunt un grapat de papers; "una caixa de cartró amb una broca de ferro, dos o tres trossos de pedra de foc, esca, un capdell de fil roig i una agulla"; també hi

havia en la sala un banc llarg, dos cadires, una perxa i un quinqué de petroli. Allí ensenyava de lletra a la xicalla i allí desxifrava tots els oficis i reclamacions per a solucionar els problemes de la vida municipal. Allí acudia el batlle ple de suors amb un paper a la mà o amb una mala nova que hi havia que comunicar al senyor governador i en aquestos casos el *Fiel de fechos* treia de dins de son cap aigua tota la ciència que deixava meravellat a la primera autoritat municipal. Començava per donar ordres; cridava a l'agutzil per a dir-li que mentre el senyor alcalde estigués amb ell no deixara entrar a cap veí. L'alcalde, llavors, li demanava que fes un ofici al senyor governador comunicant-li que el fill del *Curro* s'havia penjat amb una corda i s'havia suïcidat.

El *Fiel de fechos* cavilava una estona, agafava un full de paper i la ploma i al cap de mig hora li llegia el part del seu talent: *Tengo la satisfacción de poner en su conocimiento como en el dia de hoy y en esta misma hora ha sido encontrado ahogado del cuello, colgando de una cuerda del pescuezo N. N.* I al mateix temps que se'l mirava pel damunt de les ulleres li preguntava satisfet:

—Què li pareix, senyor alcalde?

—Home, això de “la cuerda del pescuezo” darrere del “colgado del cuello...”

—Es que hi ha que explicar les coses clares i amb poques paraules — i afegia tot seguit—. Ací tinc uns oficis per a signar. I li'ls llegia:

Remito a V. S. los maestros de escuela duplicados, cuyos recibos pertenecen al mes que finó para los efectos de la ley. Dios, etc.

En el día de hoy ha sido herido N. N., hijo de su padre difunto. Todo lo cual lo envío a V. S. para los efectos consiguientes. Dios, etc.

Com el nostre personatge aprofitava per a tot, de quan en quan marxava a la capital a resoldre difícils qüestions. Anava a la delegació d'Hisenda, al Govern civil, i amb la seua gran ignorància es ficava per tot arreu encara que no li feren cas. Però ell creia ésser important i que el seu poblet li devia la vida per resoldre tots els problemes que anaven presentant-se i que eren la majoria formulismes sense cap importància.

El *Fiel de fechos* era en el fons un pobre diable que no volia doblegar l'esquena i que es conformava en anar vivint amb els 500 o 600 quinzets de sou anyals que tenien les secretaries municipals d'aquells temps en la majoria dels pobles menuts.

Els avanços i la cultura feren desaparéixer un tipus que llavors era universal.

El Paeller

Anar de paella.—Aleixandre Dumas.—Mans valencianes.—El paeller.—A sis quinzets.—La fonteta de Sant Lluís.—El cerimonial de consuetut.—La salva.—Un fregitori o ensalada i postres.

El valencià és fester per naturalesa, li agrada viure bé i el temps i el futur no compten per a res; per això no és estrany trobar qui sembla un senyor i sols és un artista. “A València, un capital insignificant juga i saltirona a les mans del seu posseïdor, i li fa amb freqüència oblidar el dia de demà”. Així s’explica que la sortida al camp i la paella són a la nostra terra una mateixa cosa.

Anar de paella és, ha segut i serà no sols una frase, sinò una realitat entre els valencians. La paella és una de les més grans troballes que l'enginy de nostra terra va crear i que s'adapta a totes les possibilitats econòmiques i gastronòmiques per modestes que siguen.

Fa cent anys es va escriure açò: "La paella té fama i reputació, no sols europea, sino universal; on es vullga que en l'estranger es parle de València, el seu nom és inseparable de la paella. Sens dubte, el bo d'Alexandre Dumas d'ella vullgué parlar, quan posà en boca del seu Comte de Mont-Crist la revista dels plats saborosos, que havia tastat en les seues excursions per Europa, citant l'olla podrida de València, la qual no degué ésser altra cosa que la paella". Però la virtut de la paella no està en la major qualitat dels elements que entren en la seua composició sinó en les mans de qui la fa i les mans valencianes no tenen substitut en açò.

La paella no existiria sense el paeller i aquest era un ofici que no donava un mode de viure estable i segur com el de sastre o fuster per exemple. L'ofici de paeller era un agregat o afegitó al de velluter o sabater, perque al si d'aquestes professions era on hi havia que anar a cercar els hòmens competents per resoldre el problema de fer una paella; per això lo corrent era nomenar a fulà el paeller sense afegir lo de velluter o sabater. Arrossers de coratge, festers per condició, amics de la broma, del bureo i de la gresca tenien aquestos totes les condicions per a l'ofici i

eren per lo general coneguts pel seu mal nom: el *Bessó*, el *Granoter* o el *Tort de la polla*.

Una paella ara s'organitza per qualsevol motiu, per l'arribada d'un parent, per un aniversari familiar, perquè és dumenge, perquè ha guanyat el "nostre" equip, etc. Fa cent anys s'organitzava l'avantvespra de festa, i "els congregants eren més de dotze i menys de vint". El paeller si no era de la colla es buscava i ell comptava la gent i de seguida explicava com seria la paella amb la qual quedarien contents i satisfets els menjadors —per bon saque que tinguessen—, per sis quinzets cada u. Acceptada la proposta es cotitzava tot seguit i així ja podia el paeller anar adquirint els queviures necessaris i fer els preparatius amb temps. Si anaven dones i xiquets aquestos pagaven la meitat.

Elegit el lloc, que era per lo regular la fonteta de Sant Lluís o d'En Corts cap allí anava la colla disposta a divertir-se de calent. Si no portaven paella "els llauradors amos de les barraques properes als llocs de cita ordinària, tenien una o dos per a llogar, bé per un preu que es discutia o admetent-lo en la participació del banquet".

Mentre la gana apretava el paeller cuinava la paella com qui feia una obra mestra i una vegada feta tots els començals s'arroglaven al seu voltant i agafant la cullera començaven a menjar. Però menjar-se una paella és una cosa distinta a tot, hi ha en l'acte un cert cerimonial. L'atac es verifica simultàniament per tota la circumferència, avançant cap el centre sense ficar-se en la

propietat del veí. De quan en quan, per a descansar les barres es feia una *salva*; donada la senyal, el paeller clavava en el centre de la paella un tros de pa com un motllò, “una espàcie de bandera parlamentària, la qual anuncia la suspensió de l'exercici, es dir que es prohibeix menjar, fins que tot el món haja begut”, després seguia el combat contra l'arròs i les tallades.

Tancava comunment la paella, “o bé una fregida d'embutit o llorelló, o simplement una ensalada i postres”.

Ara la paella es menja a tot arreu encara que lo clàssic siga anar al Vedat.

La Panollera

*La panollera ambulat.—Panolles i codonys.—
La del mercat.—Una parada abstracta.—Xiquets
i compradors.—El poca vergonya.—Desinvolta i
riallera.—Panolles al Cabanyal.—Un trosset de
València.*

A hores d'ara, és costum a València vendre panolles torrades; però la panollera actual no té personalitat, la podeu vore durant la Fira de juliol, a les escales del pont de la Mar, de la Passerella, del pont del Real per la part de l'Albereda venen la seua mercaderia; però són gent

forastera —de Cuenca, d'Almeria— que ens cau a sobre i vol viure a la capital treballant el menys possible.

La panollera d'abans era una altra cosa. Les havia ambulants i aquesta era quasi sempre una vella desgrenyada i mal vestida; portava en una cistella les panolles torrades i calentetes, de vegades també portava codonys i una fusta amb dos mitges carabasses cuites al forn, però el seu comerç segur era la panolla. Anava d'ací enllà cridant amb veu engargamellada.

—Quí vol panolles? Calentetes i bones! Aca-badetes d'eixir!

I així cada dia al matí i a la vesprada.

Clar què, la panollera amb lloc fix era la més representativa.

A la plaça del Mercat, amb el seu farolet encés que us avisava de la seua existència esperava la flor de les del seu ofici: jove ben pareguda, llustrosa, pentinada i amb la rialla a la boca. Dos cadires, un foguer i un cabàs eren els estris per tindre la parada disposta; a la cadira més nova tenia les panolles amb un drap blanc que feia goig, a l'altra s'asseia ella d'on cuidava el foc, anava voltant les panolles i cridava els compradors. Sempre amb els ulls encesos tenia al davant un xiquet o dos mirant com anaven rostint-se les panolles i com aquelles mans tan boniques les anaven tombant.

La panollera, al veure passar una parella de nuvis, una dona o un solitari cridava amb una veu que era com una cançò enyoradissa.

—Calentetes i què bones! Compren una, senyor, que donen gust vore-les.

Al cap d'un moment tornava a cridar.

—Barates, i què bones! Són les millors!

I dirigint-se a una que anava de pressa li deia.

—No se'n vaja sense comprar-me'n.

Alguna vegada s'acostava un barrut i quan la panollera es creia que anava a vendre, aquest acostava la cigarreta a les brases per a encendre-la mentre deia: *con permiso*. Llavors la panollera es revoltava tota encesa i li responia vermella de galtes.

—Mira el *lechuguino*! Sense un diner a la butxaca i aprofitant-se del foc.

Però sempre hi havia compradors: unes vegades era un assistent, altres una criada, o bé un estudiant, o una mare amb un monyicot de la mà. I amb aquest una rialla, i amb l'altre la frase picanteta o la contesta més forta que la pregunta, passava les hores i anava despatxant la seua mercaderia. Ella sabia guardar els secrets dels seus parroquians, d'aquells que al mateix temps que compraven una panolla, li declaraven el seu arrabassat amor; era inexpugnable en la conversa perquè d'ella era la darrera paraula, tenia més sal que la del baptisme, era molt desinvolta amb el comprador i sempre posava cara riallera.

Si el mestre de l'amor Ovidi hagués escrit en 1859 i a València, el seu llibretí *Art d'estimar* no hauria oblidat a l'ambient panollera. En les fresques nits de l'estiu "acosteu-vos vora el Mediterrani, quan l'oreig de la mar conviden a tras-

lladar-se al Cabanyal, quan la societat valenciana fuig de l'opressió en que la tenen les seues muralles i cerquen la seua llibertat amb la llibertat dels vents", llavors en que a la platja hi havia reunió de joves jugant o corrent, allí al mig estava la panollera "voltada de grups de joves, atormentada per l'urgència de la demanda; però afable, atenta, carinyosa i amb els ulls més llests que el caçador darrere l'au. Feu-li una ganyota i comprendrà a l'instant que hi ha una bellea, regina del teu cor, a qui deu contestar-li: "està pagat". Ella et donarà també notícia exacta de la casa on viu la sirena que va captivar-te i del moment en que amb algunes amiguetes la jove fuig de l'ombra de sa mare i tens sobrada ocasió per a parlar-li, al poètic fulgor de la lluna i de les estrelles i a la vista d'un mar argentat que es perd en la llunyania".

La panollera era una venedora que s'acomodava a totes les circumstàncies de la vida; apareixia "al Cabanyal atenta, perquè els seus parroquians ho eren; es presentava a la plaça pública de la ciutat, simpàtica i descarada com la gent que la voltava, cooperant al sèptim Sagrament, encara que traient alguna propina, i finalment proporcionava al vostre famolenc estómac el seu decent menjar que si fos un altre no menjariem p^ols carrers".

Aquella panollera de fa cent anys era un trocet de la nostra València.

El Bretol o Pillet del Mercat

*Un tipus desaparegut.—Sota les taules del Trenc.
Nello el Triper.—El Mercat.—Ordre i deixuplina.
Aventar-se toquen.—La montanyeta d'Elío.—Uns
altres lladrets.*

Segons ens conta el croniste d'aquells temps el pillet del Mercat, llavors ja no era cosa corrent, gràcies a Déu. Com a valencians ens complaem consignar que aquest tipus ha desaparegut de l'escala social valentina, qui l'ha substituït és tan igual a Madrid, Sevilla i demés capitals, com ho és a la nostra València, i deiem que ens plau que haja desaparegut aquesta planta indígena de nostre sòl, perque els seus blasons honoren poc.”

El pillet del Mercat, per la seua lleugeresa en desapareixer se'l podia comparar al peix perquè aguantava sota l'aigua més que un bus; se'l prenia de vegades per un au de rapinya perquè queia desde dalt sobre la seua presa; se'l comparava a un reptil al veure'l arrossegant-se per sota les taules del Trenc on tenia el camp de les seues operacions i aventures; era un quadrúpet perquè com un gat s'agafava a les parets llises per a poder escapolar-se. Era un ésser superior als demés per la seua lleugeresa i movilitat, triple acció i indecible sagacitat”.

Per a saber com era el pillet del Mercat, per a veure'l retratat de cap a peus no hi ha més que llegir el tan celebrat romanç de *Nelo el Tripero* que diu i explica tot el necessari per a fer-se càrrec de qui i com era aquest petit personatge que tantes afinitats tenia amb certes bestioles i que seguint la nomenclatura d'abans, “devem afegir que es semblava a l'insecte per la seua gran collita que d'ells hi havia particularment al Mercat”.

El temps, el progrès i les institucions benèfiques han segut la causa de que haja desaparegut aquest notable gafaut en grau superlatiu que vivien a cavall de la ciutat, çò és, a les costelles més directament de les venedores del Mercat, de les llauradores i fins del mateixos comerciants d'especieries “que ocupen les cases de la gran plaça del Mercat, que per ésser les més abel·lides i abundants eren també les més plagades, ja que a més dels seus nombres d'enemics natu-

als que conspiren contra els venedors, contaven amb els tres-cents pillards que sense por ha ésser desmentits, representaven una plaga *sui gèneris*, perquè era de caràcter distint a les conegudes”.

El pillet del Mercat, semblava mentida, era un ésser que vivia sota unes ordres i una deixuplina rigurosa, i es deia que un dels arbitris municipals que era el de fer pagar dos *cuartos* a cada venedora de llegums o altra mercaderia que prenia lloc al Mercat, no era per a la municipalitat, sino per a mantindre l'escamot de sagrañtanés. El brètol obedía cegament els seus caporals sense necessitat d'ordres verbals perquè aquell usava un xiulet per a donar les seues ordres. La caserna general la tenien prop d'on estava l'antiga casa de la Misericòrdia; dormien sota les taules empotrades al carrer del Trenc i altres llocs, i tenien les seues hores d'exercicis i instrucció. El cap els feia practicar el robatori d'un mocador i si el supost robat es donava compte la verga de bou xiulava sobre les costelles de l'aprenent.

El pillet del Mercat apareixia i desapareixia al so del xiulet del caporal, i una vegada que un comissari de policia vullgué comprovar-ho donant paraula (?) de no agafar ningú, va quedar bocabadat al veure com sortien de totes bandes els que ell inutilment cercava, però a l'anar a faltar a la seua promesa, el cap cridà: *Xiquets, cada un que s'avente per on pugui* i en un bufit desaparegueren tots deixant sol el comissari i els guardies.

Es deia que la casa de camp situada a les afores, llavors, de la capital, al fi del pont del Real, en una possessió del Reial patrimoni, coneguda per la montanyeta d'Elío, fón construïda amb els fons recaptats per a la manutenció dels pillards.

Fine la meua tasca —escriu el croniste—, folgant-me de que València està exenta de tal plaga i que huí podem dir —aquest huí és el de 1859— que el pillat, brètol o murri ha desaparegut en la forma que el varen conèixer els nostres avantpassats, els d'ara són d'altra mena: pardals solts i forasters.

L'Aristòcrata Valencià

El falç aristòcrata.—Ors són triomfs.—A l'Escoplapia.—Tarambana i brètol.—Pistola i floret.—Lletres d'amor.—Al carrer de Saragossa.—La Marquesa.—Una llotja.—Cavall, sota i rei.—Entrampat fins les celles.

Millor hauria estat escriure el falç aristòcrata valencià... o d'on es vullga, puix d'aquesta mena de falsos senyors n'hi ha a tot arreu, no són exclusivament valencians, es trobaven i es trobaran no sols a València sino a qualsevol poble del món.

L'aristòcrata que varen pintar era el fill d'un nou ric a qui la fortuna va afavorir i situar en pocs anys entre la classe alta de la ciutat, perquè "ors són triomfs", i amb diners no falla res i s'obrin totes les portes.

Aquest aristòcrata va criar-se de menut en una finca que sons pares tenien en Dènia, però els anys passaren i havia que portar el xiquet al col·legi. La família es reuní en concell i si uns opinaven en portar-lo a Madrid, altres van dir que a França, però les llàgrimes de la mare pogueren més i per a no tindre-lo lluny anà a l'Escolapia, de qui "són deutors de tants oradors cèlebres, tants famosos escriptors, i tants eminents talents i admirables notabilitats".

L'Escolapia era una gàbia d'or que no li anava bé al caràcter independent, egoista i capriciós en que havia segut criat el nostre heroí, que es passava les hores desesperat sols pensant com fugiria. En la seua desesperació trencava llibres i papers; rebia càstics però com si res; al darrere d'un mes en passava un altre i així anaven esgotant-se els anys fins que al cumplir els divuit —tan inútil com havia entrat— sortia camí de casa fet un senyoret gandul.

Una vegada en la seua llar, l'admiració dels pares acabaven de fer-lo més tarambana. Li assignaren una creixcuda quantitat per a les seues disposes i marxà a Madrid a alternar amb una colla de brètols com ell que sols s'ocupaven "si el barret que hi havia de portar-se era de caldereta, si el jopetí devia tindre aquest any una for-

ma nova, si el frac o levita devia ésser a la francesa o a l'anglesa, i altres coses per l'estil, propietat exclusiva de tota gent estulta i que viu i triomfa al món perquè el diable o vol així”.

Cansat de Madrid tornava a la seua València —enyorant la llar i la ciutat— sense avisar a la família perquè això feia plebeu. Llavors començava una vida vulgar, avorrida i ensopida. S'aixecava a migdia, no es molestava en posar l'esguart sobre els diaris per no perdre el temps; desdijunava amb els pares però sense dignar-se ni tan sols dirigirlos la paraula. Però era un aristòcrata que sabia pujar a cavall, “tirar la pistola i el floret, parlar de tot sense saber res; ésser atrevit sense causa ni raó, i mil necetats i vicis amb el que hom es creu autoritzat per a realitzar tot el que se li antoixa i quan se li pose al seu magí”.

Alguns dies passejava a cavall per l'Albereda precisament a l'hora que no hi havia ningú en aquell lloc, puix els dies que s'alçava de mal humor es declarava enemic de la gent. Després del passeig, llegia la seua correspondència quasi tota de l'interior —lletres amb paper rosa o blau— i després dassabentar-se del que deien, mentre feia un somris malicciós tocava la campaneta i deia al criat que es feia present: “Aneu a casa de la Marquesa de T. i dieu-li que aniré a l'hora que desitge”. La Marquesa de T. era una d'aquelles dones *plena de virtuts*, que havia conseguit apoderar-se del nostre falç duc.

Cada dia al sortir de casa feia tertulia amb els

amics, al carrer de Saragossa i sempre que parlava era per a ferir l'honor d'alguna dona o per a ridiculitzar el proïme. Després marxava a casa de la Marquesa qui amb llàgrimes als ulls li demanava finir amb aquella situació que els embolicava a tots dos. Al tard anaven plegats a la llotja que tenia al teatre aguantant les mirades dels binocles i les rialletes dels coneguts.

Al sortir, i parlant per parlar, enraonava dels impostos o de que si els francesos s'havien apoderat de Sebastopol. No faltava la xafada inoportuna, les paraules d'ofensa, la tarjeta i els padrins, però tot s'arranjava i mai arribava la sang al riu. Deixava la companyia a casa i, per a acabar de passar la nit, una casa de joc l'esperava; allí, un cavall, el deixava sense blanca, i un rei i una sota, endeutat. Però no faltava l'usurer per deixar-lo més entrampat, embolics que al fi pagaven els pares.

Aquest és l'aristòcrata valencià que ens varen pintar fa cent anys. Clàr que d'aristòcrata i de valencià sols tenia el nom.

La Valenciana

*Una bellesa àrab, grega i italiana.—Amb tratge de festa.—Trabucades i coets.—L'eixovar, l'or i la muda.—Llauradora amb aspecte de regina.—
Entre freses i flors.*

La valenciana que van pintar-nos fa cent anys, era una dona ideal per excel·lència ja que juntava en ella “la bellesa, les bones formes i la frescor del tipus àrab, grec i italià”, i continuava el cronista dient que era pel regular de mitjana estatura, encara que abundaven no poques de talla alta; de cabells rossos i castanys en major nombre, la front ampla i espaiosa; el color de

les galtes blanc o una mica vermell, encara que ombrejat pel foc del sol; el cos esbelt i graciós com els de les odaliskes dels segles passats.

Aquestos eren els trets generals, encara que hi havien també algunes amb els cabells negres com l'atzabeja, d'ulls que donaven maldecaps al sol, de celles poblades i arquejades, de turgents pits, de cintures dignes de sílfides i vaporoses i d'altres belleses.

El trage que a diari usava la valenciana no era el mateix que el de les festes i de les grans diades, puix aquest era tan ric com graciós, i tant pintoresc com el de les napolitanes. Es componia d'unes faldilles de riquíssima tela de seda, ordinariament de brocat de fons blanc sembrat de flors; gipó de ras negre, mocador curt i devantal de mussolina o tul brodat d'or i llustrí; calces blanques i sabata escotada amb llaç; el cabell replegat al darrere i formant roda aguantada per una agulla i dos rascadors, precedits d'una pinta alta en forma de mitra d'or o argent sobredaurat, amb gravats i relleus; arracades llargues amb tres penjolls de perles, dits *barquillos*; un collar amb dos o tres rastrols de perles fines o cadena d'or amb una creu o medalló també d'or sembrat de perles o més bé de maragdes penjant del coll i un mocador brodat a la mà". Aquest era el trage de carrer, puix per a anar a missa es posava mantellina negra de seda prou curta i que per la pinta no baixava de la mitat de l'esquena.

La valenciana, mentre era una xiqueta, li ajudava a sa mare en el quefers de casa, però ja

feta una fadrina sortia amb les amigues pentinada i polida, a deixar-se vore dels fadrins; i com era jove i fermosa promte rondaven la barraca on ella vivia més d'un galant. Així que quan arribava la festa no mancaven sota la finestra de l'estudi les trabucades del seu amor, les albadès amb les cançons allusives i les coetades finals per a ratllar la façana de la barraca. I quan ell i els amics s'allunyaven ella quedava desvetllada i plena de goig. Al dia següent mentre la filla sortia de casa amb l'escusa d'omplir el cànter, per veure si la barraca veïna estava tan ratllada com la seua, la mare sortia amb un llibrell de calç i una granera per a tapar totes les senyals de pòlvora.

Passava el temps i ja promesa, amb el xicot que entrava a casa; el nuvi tenia, segons costum del país, de comprar el llit, matalaps, coixins i vànova; els mobles indispensables per a l'estudi i a més l'or, o siga les alaixes de la núvia: agulles, pinta, arracades, collar i altres objectes que estan en relació amb la fortuna del nuvi. Ella tenia l'obligació de regalar-li al seu futur marit la muda del dia del casament, composta de camisa, calçotets, calces i mocador de pita per a el cap.

Pocs dies abans del casori el xicot aparellava el rossí i anava a València, i en la placeta dels Porxets ajustava un entaulat de llit de matrimoni, mitja dotzena de cadires de a sis quinzets i tres o quatre estampes que representaven a Nostre Senyor Jesucrist, a la Verge Maria i als Sants

del seu nom i del de la pròxima muller; tot açò ho carregava al rossí i cap a la barraca s'ha dit.

Ja maridada la nostra valenciana, ama i senyora de la seua barraca ajudava al marit a les feines del camp, netejant i arreglant les verdures per a portar-les al mercat de València a vendre-les, i allí estava tots els matins voltada de verdors i cridant les parroquianes.

Als començos de la primavera, abans de l'alba, amb el cistell i les tisores arreplegava fraules; després es canviava la robá i amb la pinta, les agulles, el collar i la roba de festa la podieu trobar en un dels costats del Mercat nou, amb el somriure a flor de llavis convidant els compradors així:

—Escolte, ací en té de bones! Mire que no en trobarà de millors! Vinga, vinga vosté ací. Quàntes ne vol? Prenga'm una cistelleta! Acàbem este grapadet!

Però si la valenciana, per a vendre fraules s'apanyava com podia, per a vendre flors s'abillava amb *tot lo de la caixeta*. I era llavors una llauradora amb aspecte de regina —com escrigué tan encertadament el poeta— voltada de clavells i roses, fent ramells de totes classes i tamanyes que anava posant en florers i gerros de Manises i Alaquàs. Allí estava tots els dies, en l'espaiòs saló central del Mercat i bé podem dir que era la flor més fermosa de la nostra terra.

TAULA

Pág.

BRANCAL

1.	<i>El valencià</i> , per Josep Zapater i Ugeda ...	35
2.	<i>El femater</i> , per Pasqual Pérez i Rodríguez.	39
3.	<i>El dolçainer</i> , per Vicent Boix	44
4.	<i>La carabassera</i> , per Josep Zapater i Ugeda.	49
5.	<i>El foguerer</i> , per E. S. M.	53
6.	<i>El tartaner</i> , per C. Calvo i Rodríguez	56
7.	<i>El clavari de les festes de carrer</i> , per Josep Vicent Nebot	61
8.	<i>El torrentí</i> , per Peregrí García Cadena	65
9.	<i>La peixcatera</i> , per E. Serrano Fatigati	69
10.	<i>El cacauer</i> , per Pasqual Pérez i Rodríguez ...	73
11.	<i>El barraquer</i> , per Rafael Blasco	77
12.	<i>El síndic del Tribunal de les Aigües</i> , per Vi- cent Boix	81
13.	<i>El cafeter</i> , per Pere Yago	86
14.	<i>La torratera</i> , per Pasqual Pérez i Rodríguez.	90
15.	<i>El pescador de canya</i> , per Francesc de P. Gras	94
16.	<i>El capellà de les Roques</i> , per Vicent Boix.	98
17.	<i>El xiquet de Sant Vicent</i> , per Josep Vicent Nebot	102
18.	<i>El granerer</i> , per Cristòfol Pasqual i Genís.	106
19.	<i>El clavari del gremi</i> , per Alexandre Butxaca i Freire	110
20.	<i>El terrer</i> , per Pasqual Pérez i Rodríguez ...	114
21.	<i>El torroner</i> , per Josep Bernat i Baldoví ...	118
22.	<i>El barquer de l'Albufera</i> , per Baró de Corts.	122
23.	<i>El col-loquier</i> , per Peregrí Gracia Gadena.	127
24.	<i>El tramusser</i> , per Pasqual Pérez i Rodríguez.	130
25.	<i>L'hisendat valencià</i> , per C. Calvo i Ro- dríguez	134
26.	<i>El palleter</i> , per Francesc Puig i Pasqual ...	138
27.	<i>La revenedora</i> , per Pere Yago	142
28.	<i>El cocoter</i> , per Rafael Blasco	146
29.	<i>El porta-violons</i> , per Josep Vicent Nebot.	150
30.	<i>El tabaler</i> , per Peregrí García Cadena ...	154

31.	<i>El florer</i> , per Leonard Calvo	158
32.	<i>La rífera</i> , per Joaquín Serrano i Canyete ...	162
33.	<i>El coquiller</i> , per Rafael Blasco	166
34.	<i>El velluter</i> , per Rafael Blasco	170
35.	<i>El rager o "maerero"</i> , per Joaquim Pardo de la Casta	175
36.	<i>L'obrer del Corpus</i> , per G. H. M.	180
37.	<i>El corredor de joies</i> , per Manuel Calvo ...	185
38.	<i>El coeter</i> , per Alexandre Butxaca i Freire.	190
39.	<i>El formatger</i> , per Peregrí García Cadena.	195
40.	<i>El "fiel de fechos"</i> , per Josep Vicent Nebot.	199
41.	<i>El paeller</i> , per Pasqual Pérez i Rodríguez.	203
42.	<i>La panollera</i> , per Filibert Abelart Díaz ...	207
43.	<i>El brétol o "pillet" del Mercat</i> , per Josep Vicent Nebot	211
44.	<i>L'aristòcrata valencià</i> , per N. del Villar ...	215
45.	<i>La valenciana</i> , per Josep Zapater i Ugeda.	219

TAULA D'AUTORS
PER ORDE ALFABETIC

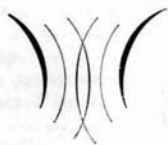
	Pág.
ABELART DÍAZ, Filibert.	
<i>La panollera</i>	207
BERNAT I BALDOVÍ, Josep.	
<i>El torroner</i>	118
BLASCO, Rafael.	
<i>El barraquer</i>	77
<i>El cocoter</i>	146
<i>El coquiller</i>	166
<i>El velluter</i>	170
BOIX, Vicent	
<i>El dolçainer</i>	44
<i>El síndic del Tribunal de les Aigües</i>	81
<i>El capellà de les Roques</i>	98
BUTXACA I FREIRE, Alexandre.	
<i>El clavari del gremi</i>	110
<i>El coeter</i>	190
CALVO I RODRÍGUEZ, C.	
<i>El tartaner</i>	56
<i>L'hisendat valencià</i>	134
CALVO, Leonard.	
<i>El florer</i>	158
CALVO, Manuel.	
<i>El corredor de joies</i>	185
CORTS, Baró de.	
<i>El barquer de l'Albufera</i>	122
GARCÍA CADENA, Peregrí.	
<i>El torrentí</i>	65
<i>El col-loquier</i>	127
<i>El tabaler</i>	154
<i>El formatger</i>	195

GRAS, Francesc de P.	
<i>El pescador de canya</i>	94
H. M. G.	
<i>L'obrer del Corpus</i>	180
PARDO DE LA CASTA, Joaquim.	
<i>El rager o "maerero"</i>	175
PASQUAL I GENÍS, Cristòfol.	
<i>El granerer</i>	106
PÉREZ I RODRÍGUEZ, Pasqual.	
<i>El femater</i>	39
<i>El cacauer</i>	73
<i>La torratera</i>	90
<i>El terrer</i>	114
<i>El tramusser</i>	130
<i>El paeller</i>	203
PUIG I PASQUAL, Francesc.	
<i>El palleter</i>	138
S. M. E.	
<i>El foguerer</i>	53
SERRANO I CANYETE, Joaquim	
<i>La rifera</i>	162
SERRANO FATIGATI, E.	
<i>La peixcatera</i>	69
VICENT NEBOT, Josep	
<i>El clavari de les festes de carrer</i>	61
<i>El xiquet de Sant Vicent</i>	102
<i>El porta-violons</i>	150
<i>El "fiel de fechos"</i>	199
<i>El brétol o "pillet" del Mercat</i>	211
VILLAR, N. del.	
<i>L'aristòcrata valencià</i>	215
YAGO, Pere.	
<i>El cafeter</i>	86
<i>La revenedora</i>	142
ZAPATER UGEDA, Josep.	
<i>El valencià</i>	35
<i>La carabassera</i>	49
<i>La valenciana</i>	219

TAULA
DELS TIPUS PER ORDRE ALFABETIC

	<i>Pág.</i>
<i>Aristòcrata valencià, L'</i>	215
<i>Barquer de l'Albufera, El</i>	122
<i>Barraquer, El</i>	77
<i>Brétol o "pillet" del Mercat, El</i>	211
<i>Cacauer, El</i>	73
<i>Cafeter, El</i>	86
<i>Capellà de les Roques, El</i>	98
<i>Carabassera, La</i>	49
<i>Clavari de les festes de carrer, El</i>	65
<i>Clavari del gremi, El</i>	110
<i>Cocoter, El</i>	146
<i>Coeter, El</i>	190
<i>Col-loquier, El</i>	127
<i>Coquiller, El</i>	166
<i>Corredor de joies, El</i>	185
<i>Dolçainer, El</i>	44
<i>Femater, El</i>	39
<i>"Fiel de fechos", El</i>	199
<i>Foguerer, El</i>	53
<i>Formatger, El</i>	195
<i>Florer, El</i>	158
<i>Granerer, El</i>	106
<i>Hisendat valencià, L'</i>	134
<i>Obrer del Corpus, L'</i>	180
<i>Paeller, El</i>	203
<i>Palleter, El</i>	138
<i>Panollera, La</i>	207
<i>Pescador de canya, El</i>	94
<i>Peixcatera, La</i>	69
<i>Porta-violons, El</i>	150
<i>Torratera, La</i>	90
<i>Rager o "maerero", El</i>	175
<i>Revenedora, La</i>	142
<i>Rifera, La</i>	162
<i>Síndic del Tribunal de les Aigües, El</i>	81
<i>Tabaler, El</i>	154

<i>Tartaner, El</i>	56
<i>Terrer, El</i>	114
<i>Torrone, El</i>	118
<i>Torrentí, El</i>	65
<i>Tramusser, El</i>	130
<i>Valencià, El</i>	35
<i>Valenciana, La</i>	219
<i>Velluter, El</i>	170
<i>Xiquet de Sant Vicent, El</i>	102

INDEX
DE MOTS POC FREQUENTS

- ALARDONS.—*M., pl.*: demostracions; *cast.*: alardes.
ARÒSSEC.—*A* rastras.
ASSOLES.—*Adv.*: sol, solament.
AULLADA.—*Adj.*: esponjosa.
CÀRCULA.—*M.*: llistó del telar que se mou amb el peu.
COLUMBELLA.—*M.*: cabriolta; *cast.*: cabriola.
COVARXA.—*M.*; *cast.*: covacha.
CUC.—*M.*: el mot té vàries accepcions; ací significa *ànsia*,
desig.
DECEBUT.—*Adj.*: defraudat.
EMBUT.—*M.*: circumloqui/embut.
ENCETAMENT.—*M.*: començament, tastament.
GAFAUT.—*M.*: pillet, lladret.
JAM LAETUS MORIAR.—*Llatí*: ja content, que'm muiga.
JOPETÍ.—*M.*; *cast.*: chaleco.
MIQUES.—*M.*; *cast.*: migas.
PELAIRE.—*M.*: cardador, que carda la llana.
QUARTELL.—*Cuartillo*.
RASTROLL.—*M.*: rastre gran.
RASCADOR.—*M.*: pinta xiqueta que duïen les llauradores
al cap.
TRAGUINYOL.—*M.*: traguè.
TRICO.—*M.*: moment; «en un trico»; *cast.*: en un tris,
millor TRIC.
TUINA.—*M.*: espècie de xaqueta.
VENI, VIDI, VINCI.—*Llatí*: vinguí, vaig veure i vencí. Pa-
raules de César.
XICALLA.—*M.*: colla de xics.

Per a altres mots veure VOCABULARI VALENCIÀ-CAS-
TELLÀ, de Francesc Ferrer i Pastor. Es una publicació
SICÀNIA.

SICANIA POPULAR

I

Dos cognoms

Nom

Carrer o plaça

Pob.

ADVERTENCIA

Conserveu aquesta fulleta sencera fins que vos donem instruccions per a un concurs en el qual podreu obtindre premi prenint part en ell segons les instruccions que se vos donen allavors. Els concursos es faran per sèries de llibres.

SICANIA POPULAR

I

Dos cognoms

Nom

Carrer o plaça

Pob.

ADVERTENCIA

Conserveu aquesta fulleta sencera fins que vos donem instruccions per a un concurs en el qual podreu obtindre premi prenint part en ell segons les instruccions que se vos donen allavors. Els concursos es faran per sèries de llibres.

S I C A N I A

deu manifestar que la seua missió en acodir a la palestra de les lletres valencianes on i és la de elevar la base i nivell cultural del poble valencià, el qual instrument és la llengua valenciana i manifesta alensems que

S I C A N I A

treballa, en quant possible, per la consecució literària d'una llengua baleo-càtalo-valenciana acceptable i equitativa que els pobles nostrats puguen acceptar sens sentir-se humiliats.

S I C A N I A

deu manifestar que la seua missió en acodir a la palestra de les lletres valencianes fon i és la de elevar la base i nivell cultural del poble valencià, el qual instrument és la llengua valenciana i manifesta alensems que

S I C A N I A

treballa, en quant possible, per la consecució literària d'una llengua baleo-càtalo-valenciana acceptable i equitativa que els pobles nostrats puguen acce-
sens sentir-se humiliats.

SIGNATURES			Obres publicades per SICANIA	TIRADES		
Número general	SERIE			Corrent	Fi	Il·luminada
	Sigles	Número serial				
1	SPf.	I	Els somnis de Jordiet, per L. Martínez Vidal	20	60	120
2	•	II	València i el General Espartero, per Mn. F. Moscardó.	20	60	120
3	•	III IV	Entre el Cel i la Terra, per Beatriu Civera	40	120	240
4	SPO.	I	Tast d'Eternitat, Poemes, per Joan Valls	18	54	108
5	SPf.	V	De la Vall al Cim, per Mascarell i Gosp	20	60	120
6	•	VI	Parleu bé!, per Carles Salvador.	20	60	120
7	SRe.	I	Imatges Venerables de la Ciutat de València, per Mn. F. Moscardó	20	60	
8	SBg.	I	Biografies dels Reis de València, per Mn. F. Moscardó ...	40	120	
9	SOo.	I	Obres Valencianes Completes de V. W. Querol, estudi i notes de Lluís Guarner ...	20	60	
10	SHi.	I	El Duc de Calàbria i la seua Cort, per F. Almela i Vives.	60	180	
11	SLi.	I	Narracions Alacantines, per Jordi Valor	50	150	
12	SAt.	I	Antologia Poètica de Llorente, estudi i notes de Carles Salvador	40	120	
13	SRe.	II	La Missa del Poble, per Mn. V. Sorribes	10	30	
14	SPf.	VII	Baladre, Poemes, per J. Mascarell	40	120	

SIGNATURES			Obres publicades per S I C A N I A	TIRADES		
Número general	SERIE			Corrent	Fili	Il·luminada
	Sigles	Número serial				
15	SNo.	I	Una dona com una altra, per Beatriu Civera	40	130	
16	SFi.	I	Vocabulari Valencià - Castellà, per Francesc Ferrer	40		
17	SNF	I	Nostres Faulelles, I, per León Roca, Beatriu Civera i Artal de Gandient	10		240
18	SNF	II	Nostres Faulelles, II, per Maria Ibars, Peris Aragó i Soleries-truch	10		
19	SPf.	VIII	Amics de Muntanya, per J. Mascarell i Gosp	40	120	240
20	SNo.	II	Vides planes, per Maria Ibars.	40	120	240
21	SNF	III	Nostres Faulelles, per Josep Mascarell, Beatriu Civera i Cast Castell	10		
22	SPf.	IX	Voreta el Xúquer, per Josep Arminyana	30	90	180
23	SNF	IV	Nostres Faulelles, IV, per Maria Ibars, Beatriu Civera i Nicolau-Primitiu	10		
24	SPo.	II	D'amar-te, Amor, per Xavier Casp (En premsa)			
25	SNF	V	Nostres Faulelles, V, per Josep Mascarell, Barrot de Ribal-malg i Maria Ibars	10		
26	SPp.	I	Els valencians pintats per ells mateix, per Enric Soler Godes	40		
27	SNF	VI	Nostres Faulelles, per Beatriu Civera, Antoni Igual i Pere Barrot	10		

SIGNATURES			Obres publicades per S I C À N I A	TIRADES		
Número general	S È R I E			Corrent	Fil	Il·luminada
	Sigles	Número serial				
29	SNF	VII	Nostres Faulelles, per Bernat Garcia, Lluís Jordà i Nicolau-Primitiu	10		
30	SPp.	II	Contes sense fel, per Soleries-truch (Obsequi)			
31	SNF	VIII	Nostres Faulelles, per Maria Ibars, Soler Godes i Nicolau-Primitiu	10		
33	SNF	IX	Nostres Faulelles, per Francesc Codonyer, Anfós Bonafont i Maria Ibars	10		
35	SNF	X	Nostres Faulelles, per Soler Godes, Miquel Martí i Nicolau Primitiu	10		

CONDICIONS DE SUBSCRIPCIO I VENDA

a) Podeu subscriure-vos a tot quant SICÀNIA publiqui per a formar-vos una biblioteca de Cultura de la Valencianitat i ajudar-nos en la nostra obra de sembrar cultura valenciana i vos farem un descompte del 20 % sobre'l preu marcat en la llista.

b) Però si no vos interessa tot quant publiqui SICÀNIA podeu subscriure una o vàries Sèries: Història, Literatura, Llengua, Poesia, Religió, etc., i en aquest cas vos farem un descompte del 10 % sobre'l preu marcat en la llista.

c) Podem enviar-vos tots els llibres publicats per SICÀNIA i no agotats, de la modalitat que hajau subscrit segons alguna de les condicions anteriors, abonant mensualment quaranta o, si voleu, més pessetes, per a estar al corrent més prompte, i en estar al corrent pagareu sols l'import del llibre que vos enviem amb el descompte que vos corresponga.

d) Podeu aiximateix, si voleu, enviar-nos alguns diners adelantats constituint un dipòsit, espècie de compte corrent a SICÀNIA; estalviant-vos en aquest cas les despeses de correu que tenen alguna importància al cap de l'any.

e) A la fi de que el subscriptor tinga completes les Sèries que subscriga i no els cause mal terç, els llibres de més preu de 40 pessetes, se'ls enviarà a sols 30 pessetes i la diferència serà carregada en els llibres de menys de 40 pessetes fins estar al corrent.

f) No temau el subscriure-vos a SICÀNIA per les facilitats que se vos donen i també perque encara està lluny SICÀNIA de poder publicar a l'any llibres pel total import anual de una de les revistes setmanals il·lustrades.

Animeu-vos i subscrigau-vos i aiximateix subscrigau algun amic i fareu obra de Cultura Valenciana.

Tota consulta serà ben rebuda i contestada. Escrigau i visiteu:

SICÀNIA.—Apartat 1.056. Valencia

Administració: Gregori Mayans, 8, 11.^a

Telegrams: SICAN. Telefó 33 17 09

Castelló, 05.06.00.

*Parla al poble en la llengua del poble
i si el poble és valencià
parla-li,
no heu oblidés,
en sa Llengua Valenciana.*

Preu: 40 pesetes

VF